

”Woittoisa köyhälistö käy kansan kukkarolla.”
Suomen Pankin Turun konttori sisällissodassa

Turun yliopisto
Poliittinen historia
Pro gradu-tutkielma
Pauliina Forsman
Marraskuu 2012

1. Johdanto	3
1.1. Tutkimuskysymykset.....	3
1.2. Yksi sota, monta nimeä.....	4
1.3. Aikaisempi tutkimus ja lähteet.....	5
1.4. Hävinneiden historiaa.....	10
2. Suomen Pankin Turun konttorin valtaaminen	19
2.1. Valkoinen versio	19
2.2. ”Turkulaisen pankinvaltaajan havaintoja”.....	20
3. Sisällissodan kynnykselle	24
3.1. Suomalaisen yhteiskunnan hajoaminen	25
3.2. Turku suurlakosta yleislakkoon	29
3.3. Pankkien historiaa Suomessa	31
4. ”Pankit työväen walwonnän alaisiksi”	39
4.1. Suomen Pankin pääkonttorin valtaus	39
4.2. Aluekonttorit	41
4.3. Virkamieslakko	41
4.4. Valtauksen motiiveista ja kansanvaltuuskunnan rahankäytöstä	42
4.5. Yksityispankit.....	45
5. Turun punainen kevät	48
5.1. Vallankumouksellinen hallinto	48
5.2. ”Elämä rauhallista” – yhteiskunnalliset olot Turussa	52
5.3. Elinkeinoelämä sisällissodan aikana.....	53
6. ”Kansankavaltajat Suomen Pankin Turun konttorissa”	60
6.1. ”Kapinavirkailijoita”.....	60
6.2. Komissaari Borg ja alati tyhjä kassa	67
6.3. Suomenruotsalaista syndikalismia?.....	69
7. Sodan jälkinäytös	72
7.1. Punaisten pako Turusta.....	72
7.2. Lailliset virkailijat palaavat töittensä ääreen	73
7.3. ”Tilikirjatkin oli viety pois”	74
7.4. Vankileiri, Valtiorikosoikeus vai Viipuri?.....	78
8. ”Historia on jatkuvaa väittelyä”	85
Lähdeluettelo	92

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskysymykset

”Vuosi 1918 muodostaa maamme uudemmassa historiassa erään sen synkimpiä lehtiä. Maamme oli vapautumassa vuosisataisesta sarronalaisesta asemastaan ja saavuttamassa kauan unelmoidun täydellisen itsenäisyyden. Tämä kaunis hetki oltiin kuitenkin vähällä turmella katkeralla veljesriidalla. Kansa jakaantui kahteen leiriin, intohimot leimahtivat molemmin puolin ilmiliikkiin ja ennen pitkään alkoivat verivirrat juosta, uhaten hukuttaa versovan itsenäisyyden. Kansalaissodan aika oli julma ja sen päätyttyäkin jatkuivat julmuudet ja kostonhalu pitkät ajat.”¹

Punaiset ottivat sisällissodan alussa haltuunsa Suomen Pankin pääkonttorin sekä punaisen Suomen puolelle jääneet aluekonttorit. Keskityn pro gradu-tutkielmassani Suomen Pankin Turun aluekonttorin sisällissodan aikaisiin tapahtumiin, joita ei ole aikaisemmin systemaattisesti tutkittu. Kysymyksenasetteluni on ollut avoin enkä ole valinnut etukäteen tiettyä näkökulmaa tai tehnyt tarkkoja oletushypoteeseja. Ne eivät olisi olleet mielekkäitä eivätkä mahdollisiakaan, sillä olen edennyt työssäni hyvin pitkälti lähteiden ehdoilla. Avoin kysymyksenasettelu näkyy myös tutkielman rakenteessa.

Tarkoitus on ollut monipuolisen, ja pitkälti alkuperäisen, lähdemateriaalin avulla saada mahdollisimman kattava kuva tapahtumista. Miten konttorin sodanaikaiset vaiheet kytkeytyivät murrokselliseen tilanteeseen Suomessa ja suurempaan tapahtumien vyyhtiin? Millaiset suhteet konttorilla oli paikalliseen elinkeinoelämään sodan aikana? Millaista konttorin toiminta oli sisällissodan kuukausina? Mitä konttorin virkailijoille tapahtui? Keitä pankin valtaamiseen osallistui ja mitkä heidän myöhemmät kohtalonsa olivat? Millaisia motiiveja valtauksen taustalla oli? Kaikkia tutkielman lukuja läpileikkaavana teemana on hävinneiden historia.

Olen taustoittanut tapahtumia työssäni runsaanpuoleisesti. Tämä on perusteltua, koska Suomen Pankin Turun konttorin sodanaikaiset vaiheet kytkeytyvät historiassamme hyvin ainutlaatuisen tapahtumien sarjaan. Toiseksi kevään 1918 tapahtumiin liittyviä dokumentteja on sekä hävinnyt että hävitetty runsaasti, eikä aikalaisia ole mahdollista enää haastatella. Lähdemateriaalini on koottu hyvin pienistä palasista ja historiallinen taustoitus on tavallaan tutkielmani selkäranka, johon olen nämä palaset liittänyt. Kuten yleensäkin historian tutkimuksessa, tarkkaa rekonstruktiota tapahtumien kulusta on mahdotonta luoda. Suomen

¹ Tanner 1957, 5.

² Kimisterä – Tarkka 2011 6

Pankin Turun konttorin tapahtumia voisikin pitää eräänlaisena kurkistusaukkona kevättalveen 1918. Antti Kuusterän ja Juha Tarkan sanoja lainaten:

”Suomen Pankin historiasta avautuu kiinnostava ja ainoalaatuinen näköala koko suomalaisen yhteiskunnan poliittiseen ja taloudelliseen kehitykseen. Pankilla on ollut kahden vuosisadan ajan keskeinen asema Suomen talouspolitiikassa, ja poliittiset mullistukset ovat aina heijastuneet Suomen Pankissa, joskus dramaattisestikin.”²

1.2. Yksi sota, monta nimeä

Käsitteiden määrittely on historiantutkimuksen lähtökohta. Jo tutkimuskohteen valinta ja aiheen rajaaminen vaativat käsitteiden määrittelyä. Historiantutkijan on huomioitava myös ajan vaikutus, sillä ilmiöiden muuttuminen ilmenee uusina käsitteinä ja termeinä. Käsitteiden huolellinen määrittely on välttämätöntä, jotta saavutettu tieto voitaisiin välittää käsitettävällä tavalla nykypäivän ihmiselle ja lukijalle. Erilaiset selitykset vuoden 1918 sodalle eivät johdu pelkästään erilaisista näkökulmista, vaan itse tapahtumien moninaisuudesta.³ Suomessa käytiin vuonna 1918 fyysisesti vain yksi, mutta mentaalisesti monta sotaa yhtä aikaa.

Käytän tutkielmassani termiä sisällissota, koska se on neutraali ilmaisu ja kattaa asiallisesti sen, mitä Suomessa vuonna 1918 tapahtui. Sisällissota ei ota kantaa kummankaan osapuolen eduksi. Siihen sisältyy ajatus kansan sisäisestä sodasta, kuitenkin sulkematta pois muiden valtojen mukanaolon mahdollisuutta, toisin kuin esimerkiksi kansalaissota-termissä.⁴ Saksan ja Venäjän sodalla sekä bolševikkien toiminnalla oli eittämättä sekä välillisiä että välittömiä vaikutuksia kuohuntaan Suomessa. Myös suuri joukko Suomessa ollutta venäläistä sotaväkeä kytki Suomen ja Venäjän sisäiset tilanteet yhteen.⁵

Sisällissodasta on niin tutkimuksessa kuin arkipuheessa käytetty useita ilmaisuja, mutta ne ovat kaikki jollakin tavalla arvolatautuneita sisällissotaan verrattuna. Esimerkiksi ”vapaussota” viittaa valkoisten taisteluun venäläisiä vastaan ja näkee asiat itsenäisyyspäämäärän kannalta. ”Luokkasota” taas asettaa tapahtumat yhteiskuntaluokkien välisen konfliktin kontekstiin, jossa työväenluokka kamppailee porvarien

² Kuusterä – Tarkka 2011, 6.

³ Hietala 2001, 25; Haapala 1993, 97.

⁴ Hakala 2006, 17; Ylikangas 1993, 110,114.

⁵ Rinta-Tassi 1986, 33; Kalela 2005, 102; Tanner 1957, 41.

kurjistumispolitiikkaa vastaan.⁶ Kun puhutaan ”vallankumouksesta” katsotaan asiaa punaisten näkökulmasta. Epäonnistunutta kumousyritystä taas voidaan nimittää ”kapinaksi”.⁷

Jorma Kalelan mukaan on hyvin tyypillistä arvioida vuoden 1918 tammikuussa puhjennutta sotilaallista konfliktia itsenäistymiskehityksen näkökulmasta. Hänen mielestään ei kuitenkaan ole perusteltua puhua vaikkapa vapaussodasta, koska historiantutkijat ovat alkaneet tarkastella punaisen ja valkoisen Suomen välistä sotaa yhteiskuntaluokkien yhteentörmäyksenä vasta 1960-luvulta lähtien. Tapahtumien tutkiminen kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta on vieläkin tuorempi ilmiö. Sen sijaan tarkastelupisteen siirtäminen Suomen ulkopuolelle on Kalelasta perusteltua. Silloin Suomessa tapahtuneet poliittiset prosessit tulevat osaksi vuosien 1917 – 1920 vallankumouksellista tilannetta Euroopassa. Suomessa käyty sota olikin Kalelan mukaan yksi monista proletaarikapinoista.⁸

Nimitykset kevään 1918 tapahtumista ovat siis vaihdelleen niin aikakauden kuin nimittäjän mukaan. Pilvi Torstin vuonna 2012 julkaistussa tutkimuksessa on selvitetty, mitä nimitystä nykysuomalaiset sodasta käyttävät. Kolme nousi ylitse muiden: sisällissodaksi vuoden 1918 tapahtumia kutsui 34,5 prosenttia vastanneista, kansalaissodaksi 28 prosenttia ja vapaussodaksi reilut 17 prosenttia.⁹

Käytän Suomen Pankin vallanneista punaisista nimityksiä valtaajat. Suomen Pankin konttoreiden omavaltainen haltuunotto oli valtaus, katsoi asiaa mistä näkökulmasta hyvänsä. Toisekseen punaiset käyttivät toisinaan myös itse termiä.¹⁰ Oikeastaan jo puhe punaisista ja valkoisista on eräänlainen valinta. Torstin mukaan suomalaisessa yhteiskunnassa ja historiakulttuurissa jakoa ”punaisen” ja ”valkoisen” tulkinnan välillä on selvästi ylläpidetty ja uusinnettu.¹¹

1.3. Aikaisempi tutkimus ja lähteet

Sekä Suomen Pankista että vuoden 1918 sisällissodasta on olemassa runsaasti kirjallisuutta ja aikaisempaa tutkimusta. Myöskään pankin ja sodan leikkauspinnat eivät ole jääneet tutkijoilta

⁶ Lappalainen 1981, 9.

⁷ Uusitalo 1971, 8.

⁸ Kalela 2005, 95–96,103.

⁹ Torsti 2012, 126.

¹⁰ Esimerkiksi 01.02.1918 ilmestyneessä Sosialistin lehtiartikkelissa ”Turkulaisen pankinvaltaajan havainnot”.

¹¹ Torsti 2012, 134.

huomaamatta. Esimerkiksi Suomen Pankin pääkonttorin sisällissodanaikaisista tapahtumista ollaan melko hyvin perillä ja myös kansanvaltuuskunnan pankilta anastamien varojen käyttöä on tutkittu. Tutkimusta aloittaessani Suomen Pankin Turun konttorin sisällissodan aikaisia vaiheita koskeva oli hajanaisina sirpaleina muun muassa eri arkistoissa ja vanhoissa sanomalehdissä. Systemaattista tutkimusta juuri Turun konttorin vaiheista ei ole tehty, joten aiheelleni on tilaa tutkimuskentässä. Suomen Pankin Tampereen konttorin sisällissodan aikaisista tapahtumista on tehty historian proseminaariesitelmä. Vesa Ahoniemen opinnäytteessä *Kapinan keskellä – K. J. Jokisalo Suomen Pankin Tampereen konttorin punaisena komissaarina* Tampereen konttorin tapahtumia on kuvattu yksittäisen henkilön näkökulmasta.

Olen käyttänyt tutkielmassani sekä aikalais- että tutkimuskirjallisuutta. Yhteiskunnallisella tilanteella oli pitkään vaikutusta siihen, mistä näkökulmasta sisällissodasta kirjoitettiin. Sisällissodan jälkeisinä vuosikymmeninä tapahtumia tarkasteltiin lähinnä valkoisten ehdoilla. Toinen maailmansota muutti poliittisia oloja Suomessa hyvin radikaalisti, mikä teki mahdolliseksi arvioida tapahtunutta myös punaisten näkökulmasta. Niin kutsuttu valkoinen totuus joutui vuorostaan kriittisen tarkastelun kohteeksi. Suomessa 1960-luku toi uusia arviointeja moniin historian teemoihin, mutta aivan erityisesti sisällissodasta kirjoittamiseen. 1970-luvulla valtio perusti *Punaisen Suomen historia 1918*-nimisen tutkimusprojektin, jonka tuloksena syntyi kolme teosta: *Vallankumous kunnallishallinnossa*, *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena* sekä *Punakaartin sota*. Olen hyödyntänyt kaikkia kyseisiä kirjoja tutkielmani lähteinä. Sisällissodasta käyttämäni tutkimuskirjallisuus ajoittuukin 1960-luvun jälkeiseen aikaan.¹²

Olen käyttänyt tutkielmassani myös runsaanpuoleisesti aikalaiskirjallisuutta. Aikalaislähteet käsittelevät tapahtumia yleensä vain toisen osapuolen näkökulmasta ja niihin tulee suhtautua kriittisemmin kuin tutkimuskirjallisuuteen. Aikalaislähteet tuovat kuitenkin lisäarvoa työlle, sillä ne avaavat hyvin aikakauden mentaliteetteja. Olen pyrkinyt pitämään mielessäni E. H. Carrin kehotuksen tutustua historiankirjoittajaan:

” --- Historioitsijan tuotanto kuvastaa yhteiskuntaa, jossa hän työskentelee. Eivät vain tapahtumat virtaa. Historioitsija menee virran mukana. Kun ottaa käteensä historiateoksen, ei riitä, että katsoo nimilehdeltä tekijän nimen. On katsottava myös ilmestymisvuosi, koska se paljastaa usein enemmän kuin nimi. Jos filosofi on oikeassa sanoessaan, ettemme voi pistä

¹² Tommila 1989, 243–244.

jalkaamme kahta kertaa samaan jokeen, lienee yhtä totta ja samasta syystä totta, että sama historioitsija ei voi kirjoittaa kahta kirjaa.”¹³

Myös Suomen Pankkia käsittelevän kirjallisuuden ajallinen kirjo on laaja. Olen käyttänyt teoksia aina E. G. Palménin ja K. J. Ståhlbergin vuonna 1918 laatimasta *Kertomuksesta eduskunnan pankkivaliokunnalle* vuonna 2011 ilmestyneeseen Antti Kuusterän ja Juha Tarkan kirjoittamaan Suomen Pankin historiateoksen ensimmäiseen osaan. Tähän väliin on mahtunut arvovaltaisten kirjoittajien, kuten A. E. Tudeerin sekä Hugo Pippingin teoksia. Kukin teos heijastelee omaa aikaansa ja tyylit vaihtelevat, mutta esitetyt tosiasiat ovat pysyneet niissä kutakuinkin samoina lähes sadan vuoden aikaperspektiivistä huolimatta. Esimerkiksi Pippingin kirjat eivät sisällä talouspoliittista analyysia, mutta hän on käynyt huolella läpi erityisesti johtokunnan pöytäkirjat. Tudeerin teos on puolestaan luonteeltaan hyvin raportoiva ja perustuu suurelta osin Suomen Pankin vuosikirjassa esitettyihin tietoihin.

Koska tutkielmani aihetta on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa ja –julkaisuissa hyvin niukasti, arkistolähteiden merkitys on korostunut työssäni. Punaisten häviö on vaikuttanut myös lähdetilanteeseen. Paljon on tuhottu ja tuhoutunut. Hävinneiden historia on valitettavasti samalla hävinneiden arkistojen historiaa. Säilynyt lähdemateriaali on pakostakin ohjannut sitä, millaisia johtopäätöksiä olen työssä pystynyt tekemään. Erilaisella lähdeaineistolla tutkielma saattaisi olla hyvinkin erinäköinen.

Sen lisäksi, että tutkielmaani liittyvää alkuperäismateriaalia on säilynyt määrällisesti vähän, myös sen laatu on ollut hyvin vaihtelevaa. Yhtä tutkielman kannalta oleellista paperia kohden jouduin lähes poikkeuksetta selaamaan suureen määrän vaille asiayhteyttä jääviä. Esimerkiksi eräässä Turun konttorista Suomen Pankin johtokunnalle lähetetyssä kirjeessä todettiin, että ”A. Helin, emäntä, (Rymättylä, Mahilan talo) on huomaamatta heittänyt rahaa muiden paperien kera uuniin Smk. 440.”¹⁴

Tutkimuksen innoittajana ja primäärisenä lähteenä on toiminut Suomen Pankin hallussa oleva *Kapina-ajan asiakirjoja* -niminen kokoelma. Se sisältää 15 kansiota punaisen osapuolen jälkeensä jättämiä, Suomen Pankin asioiden hoitoon liittyviä papereita kuten kirjeenvaihtoa, tiedoksiantoja ja kuitteja. Kokoelma sisältää myös muiden punaisten hallussa olleiden konttoreiden kirjeenvaihtoa. Paljon dokumentteja on sekä tuhoutunut että tuhottu, ja olen harmikseni saanut huomata, että juuri Turun konttorin kohdalla hävitys tuntuu olleen erityisen

¹³ Carr 1963, 44.

¹⁴ Suomen Pankin Turun konttorin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 09.03.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

suurta. Vaikka Kapina-ajan asiakirjoja-kokoelma on tarjonnut minulle lähinnä hajanaisia tiedonmurusia, joita olen muiden lähteiden avulla täydentänyt, on ollut innostavaa päästä alkuperäisten papereiden äärelle. Erityisesti kun hävinneen osapuolen paperit eivät aina päädy historiantutkijoiden pöydille asti.

Mielenkiintoisen vertailukohdan *Kapina-ajan asiakirjoille* muodostaa Suomen Pankin Turun konttorin virallinen aineisto vuodelta 1918. Se sisältää muun muassa johtokunnan kiertokirjeitä, diskonttokomitean muistiinpanoja sekä tilitietoja. Vaikka valtaosassa aineistoa hyppää ajallisesti tammikuusta huhtikuulle, ovat valtaajat tehneet merkintöjä esimerkiksi holvikirjaan sekä pitäneet kirjaa paikallisista vekseleistä, pano- ja ottotileistä sekä perittävästä saatavista. Kirjeenvaihdon lisäksi aineisto tarjoaa tilaisuuden seurata tiettyyn rajaan asti rahavirtoja. Se sisältää myös tietoja Suomen Pankin Turun konttorin asiakkaista.

Valtiorikosoikeuksien (VRO) ja Valtiorikosylioikeuden (VRYO) arkisto Kansallisarkistossa on ollut keskeinen lähde työssäni. Tästä kokoelmasta käytin erityisesti valtiorikosoikeuksien ja valtiorikosylioikeuksien akteja eli asiakirjavihkoja. Suomeen perustettiin sisällissodan jälkeen 140 valtiorikosoikeutta, joiden tehtäväksi tuli sisällissodan hävinneellä eli punaisella puolella toimineiden henkilöiden tuomitseminen. Tavallisten tuomioistuinten ei katsottu selviytyvän niin suuresta tapausten sumasta. Ensimmäiset valtiorikosoikeudet aloittivat toimintansa jo 31. toukokuuta 1918. Valtiorikosoikeudet jakoivat tuomioita vapauttavista päätöksistä maanpetoksiin. Tuomioita olivat langettamassa niin lainoppineet kuin maallikkojäsenet eivätkä tapaukset saaneet yhtä perusteellista käsittelyä kuin normaaleissa rikosoikeudenkäynneissä. Valtiorikosoikeuksien ylempänä oikeusasteena toimi valtiorikosylioikeus, jolta oli mahdollista anoa muutosta valtiorikosoikeudessa saatuun tuomioon. Oikeuden päätös perustui syytetyn kuulustelupöytäkirjoihin sekä kuulustelulautakunnan ja suojeleuskuntien lausuntoihin. Myös syytettyjen omaisten lähettämällä kirjeillä saattoi olla vaikutusta lopulliseen päätökseen.¹⁵

Aktit ovat mielenkiintoista, mutta kaikkea muuta kuin objektiivista lähdemateriaalia. Ne ovat valkoisen osapuolen lähes välittömästi sisällissodan jälkeen laatimia. Toisekseen vain sellaisista henkilöistä on laadittu aktit, jotka päätyivät oikeuden eteen. Vaikka vain muutamista jäljittämistäni henkilöistä oli laadittu akti ja niidenkin harvojen sisältöön tuli suhtautua äärimmäisen kriittisesti, aktit olivat silti usein ainoita lähteitä, joissa Suomen

¹⁵ Hakala 2006, 130,131; Arkistolaitos. Portti. Valtiorikosoikeudet ja valtiorikosoikeus. 06.02.2012: <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiorikosoikeudet_ja_valtiorikosylioikeus> [luettu 22.04.2012]

Pankin Turun konttorin sisällissodan aikaiseen toimintaan osallistuneet henkilöt pääsivät itse ääneen. Lähderyhmän luotettavuus on parhaimmillaan henkilötietojen kohdalla. Tuomioluettelot, joista selvisi tuomittujen lopullinen tuomio, ovat myös osa Valtiorikosylioikeuden ja Valtiorikosoikeuksien arkistoa.

Käytin tutkielmassani myös Kansallisarkistosta löytyvää Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkistoa (VROSyA). Se koostuu aineistosta, joka kerättiin punavankien tutkintojen aikana valtiorikosoikeuksien syytemateriaaliksi. Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön keskusanslia perustettiin 15. elokuuta 1918 saattamaan loppuun tutkintoasiainosaston aloittama työ eli suorittamaan vankileireillä olevien punavankien tutkinnat oikeudenkäyntejä varten.¹⁶ Joiltakin osin Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto kertoi enemmän viranomaisten toiminnasta kuin varsinaisista tapahtumista. Moneen tietoon on merkitty lähteeksi sanomalehti tai kuulopuhe.

Kansallisarkiston on järjestetty myös Suomen Kansanvaltuuskunnan Raha-asiainosaston arkisto. Se sisältää mielenkiintoisia dokumentteja, vaikka onkin kokonaisuutena melko puutteellinen ja epäjohdonmukainen. Paula Vennola on käyttänyt Suomen Kansanvaltuuskunnan Raha-asiainosaston arkistoa aineistona taloustieteen pro gradu – tutkielmassaan *Kansanvaltuuskunnan rahapolitiikka*. Hän on tehnyt työni kannalta arvokkaita päätelmiä siitä, miten punaiset Suomen Pankin varoja käyttivät.

Suomen Pankin Turun konttorin toimintaan sisällissodan aikana osallistuneiden henkilöiden selvittäminen ei ollut aivan yksinkertaista pankin komissaaria lukuun ottamatta. Pääsin valtaajien jäljille vanhojen lehtiartikkelien lisäksi Valtiorikosasiain tiedusteluosaston lokakuussa 1918 julkaiseman Luettelo C:n avulla. Se sisältää listan ”vaarallisimmista, vielä toistaiseksi vapaalla jalalla olevista ja kesän aikana eri vankileireistä karanneista kapinallisista”. Luettelo oli osoitettu suojeluskuntien esikunnille ja maan kaikille poliisiviranomaisille.¹⁷ Kansallisarkiston Sotasurmaprojektista taas oli suuri apu selvittäessäni, mitä näille ihmisille tapahtui sisällissodan jälkeen. Sotasurmaprojektin tietokannasta voi etsiä tietoa vuosina 1914 – 1922 sotaoloissa surmansa saaneista, joista noin 93 prosenttia menehtyi vuoden 1918 sodan tai sen jälkitapahtumien yhteydessä.¹⁸ Tauno

¹⁶ Arkistolaitos. Portti. Valtiorikosoikeuksien syyttäjistö. 26.02.2012:

<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiorikosoikeuksien_syyttajisto> [luettu 22.04.2011]

¹⁷ Valtiorikosasiain tiedusteluosaston luettelo C. Helsinki 1918.

¹⁸ Arkistolaitos. Vuosina 1914-22 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto. 19.05.2004. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main> [luettu 16.11.2011]

Tukkinen on kirjoittanut teoksen *Naiskomppanian tuho. Turun punaisten henkilötappiot 1918*, jossa hän vielä tarkentaa Sotasurmaprojektin löydöksiä.

Sanomalehdet ovat olleet merkittävä lähderyhmä työssäni. Tutkielmassani ovat olleet mukana Työmies, Sosialisti, Turun Sanomat, Uusi Aura, Arbetet, Turun Lehti, Åbo Underrättelser, sekä Kansan Lehti. Asettaessani ensimmäisen mikrofilmin lukulaitteeseen kuvittelin löytäväni lähinnä täydentävää materiaalia työhöni ja selvittävää yleiskuvaa Turun sisällissodan aikaisesta tilanteesta. Tämän lisäksi sanomalehtien avulla lähti aukeamaan monta sellaista vyyhtiä, joissa olin jo luullut ajautuneeni umpikujaan. Lisäksi vanhojen sanomalehtien lukeminen on ollut oivallinen tapa eläytyä vuoden 1918 ajattelutapoihin ja kielenkäyttöön.

Sanomalehdistä tulee kuitenkin huomioida kaksi asiaa. Niistä saa ensinnäkin kuvan vain sodan toisen osapuolen näkökulmasta kerrallaan. Jo 3. helmikuuta ilmestyneen työmiehen etusivulla Suomen Kansanvaltuuskunta julkaisi määräyksen ”vastavallankumouksellisten sanomalehtien toistaiseksi lakkauttamisesta”.¹⁹ Vallankumouksen puhjettua porvarillisiksi katsottujen lehtien painaminen siis estettiin²⁰ ja vain punainen osapuoli jäi julkaisemaan tulkintojaan. Vastaavasti sodan päätyttyä ja valkoisten puolelle asettuneiden lehtien painokoneiden käynnistyttyä näkökulma vaihtui, mutta puolueellisuus säilyi. Tutkielmassa käyttämäni lehdistä sisällissodan aikana jäivät ilmestymättä Turun Sanomat, Uusi Aura, Arbetet, Turun Lehti sekä Åbo Underrättelser. Sen sijaan Sosialisti, Työmies ja Kansan Lehti ilmestyivät sisällissodan aikana. Toisekseen, vaikka selasin tutkielmaani varten seitsemän²¹ lehteä vähintään puolen vuoden ajalta, lähdekriittiseltä kannalta otos on huomattavasti pienempi: Artikkelien samankaltaisuuden perusteella moni lienee alun perin lähtöisin samasta lähteestä. Jotkut artikkelit olivat sisällöltään jopa täysin identtisiä.

1.4. Hävinneiden historiaa

Historiaa on useimmiten kirjoitettu voittajien näkökulmasta, jolloin häviäjät eivät ole saaneet tasapuolista mahdollisuutta tuoda esille kantaansa ja välittää omaa versiotaan jälkipolville. E. H. Carrin sanoin: ”Historiahan on oikeastaan kertomus siitä, mitä ihmiset ovat saaneet aikaan, eikä siitä, missä he ovat epäonnistuneet.”²² Aivan äärimmillään totaalinen voittaja on kanonisoinut oman näkemyksensä ja toisinajattelu on suorastaan kriminalisoitu. Tästä ovat

¹⁹ Työmies 03.02.1918.

²⁰ Uusi Aura 19.04.1918.

²¹ Tampereella ilmestyneestä Kansan Lehdestä etsin pelkästään yhden tietyn artikkelin.

²² Carr 1963, 133.

hyviä esimerkkejä esimerkiksi kansallissosialistinen Saksa tai Neuvostoliitto. Länsimaisessa historiankirjoituksessa tilanne ei ole ollut niin äärimmäinen, mutta ongelma ei suinkaan ole tuntematon Suomessakaan. Voittajan kelkkaan on monesti ollut helpompi lähteä. Toisaalta taas tappion tragiikka on usein synnyttänyt voittoja eppisemmät ja dramaattisemmat klassikot.²³

Pohdin tutkielmaa kirjoittaessani häviäjien historiaa useasta eri näkökulmasta: Ketkä ovat historian häviäjiä? Kuka tai mikä määrittelee häviäjän? Voiko häviäjästä tulla ajan kuluessa voittaja? Miten jonkin ryhmän häviäminen vaikuttaa siitä tuotettuun tai sen itse jälkeensä jättämään lähdemateriaaliin ja millaisia ongelmia tämä aiheuttaa tutkijalle? Pääsevätkö häviäjät ääneen ja jos pääsevät, niin missä vaiheessa? Miten historiankirjoitus kohtelee häviäjiä? Miten kaikki nämä seikat ovat vaikuttaneet tutkielmani lähtökohtiin ja lähdeaineistoon? Vuoden 1918 sisällissota romutti suomenkielisten historioitsijoiden luottamuksen historian yksilölliseen, lainmukaiseen perusjuonteeseen. Sisällissodan puhkeamiseen asti kehityksen laita oli sidottu kansallisuusaatteen etenemiseen, jonka oletettiin ilmenevän kaikkien kansankerrosten kasvavana valtiollisena tietoisuutena sekä oivalluksena yhteiskunnallisten ryhmien etujen yhtenäisyydestä: Danielson-Kalmarin sanoin oivalluksena siitä, että yhteiskunta on kaikkien yhteinen äiti, joka sulkee syliinsä niin köyhät kuin rikkaat.²⁴ Seuraukset sen tajuamisesta, että näin ei ollutkaan, olivat kauaskantoiset. Luku on paitsi historiografista tarkastelua, niin myös katsaus niihin teoreettisiin lähtökohtiin, joista olen tutkielmaa alkanut kirjoittaa.

1.4.1. Kuka määrittelee häviäjän?

Jotta olisi mahdollista pohtia häviäjien problematiikkaan liittyviä kysymyksiä, on ensin määriteltävä, mikä ja kuka on häviäjä. Sisällissota päättyi valkoisten voittoon toukokuussa 1918, mutta kunkin ajankohdan näennäinen voittaja ei aina ole lopullinen voittaja. Aikaprospektiivi on suhteellistajana hyvin arvaamaton.²⁵

Kuka sitten määrittelee kulloisenkin voittajan ja häviäjän? Kysymys on oleellinen, koska voittaja-häviäjä-dikotomia ei ole mustavalkoinen. Samanakin aikana eri piireillä voi olla erilainen käsitys voittajasta ja häviäjästä. Esimerkiksi Vesa Vareksen mukaan toisistaan tulee erottaa ainakin poliittista vallankäyttöä soveltavat tai siihen pyrkivät piirit, intellektuellien ja

²³ Vares 1995, 131,142.

²⁴ Ahtiainen – Tervonen 1996, 62.

²⁵ Vares 1995, 132.

mielipidejohtajien arviot sekä suuri yleisö. Yhteiskunnan kulloistenkin voittajien ja häviäjien määrittelijöinä toimivat myös kriisikaudet. Suomen historiassa on runsaasti esimerkkejä tällaisista mittareista. Esimerkiksi sortotaistelun ja itsenäisyysvuosien voittajat ja häviäjät määritteli porvarillinen vapaussotaromantiikka, jonka sankareita olivat perustuslailliset ja aktivistit, ja jonka mielestä sisällissodassa oli kyse vapaussodasta. Vuosi 1944 taas toi myöntäväisyysuuntaukselle osittaisen hyvityksen ja niin edelleen.²⁶

1.4.2. Punaista vai valkoista – sisällissota historiankirjoituksessa

Sisällissota jätti suomalaiseseen sielunmaisemaan hieman toisenlaisen jäljen kuin esimerkiksi Runebergin kuvaus Suomen sodasta tai myöhemmin toinen maailmansota. Ulkoisten vihollisten sijaan vaarallisin vihollinen oli ollut kotimainen. Sisällissodan jälkeen syntyi kaksi sotakirjallisuutta: voittaneiden ja hävinneiden. Ainoa niitä yhdistänyt tekijä oli se, että molemmissa oma taistelu nähtiin oikeutettuna ja sille etsittiin ja esitettiin ylväitä perusteluja.²⁷

Kuva voittajista ja häviäjistä muuttuu ajan kuluessa ja roolit saattavat jopa vaihtaa paikkaa. Jokainen aika ja ryhmä määrittelee, ketkä ovat sen silmissä voittajia, ketkä häviäjiä. Myös historiantutkijat arvioivat ilmiöitä omasta ajastaan käsin.²⁸ Yhteiskunnallisella tilanteella on suuri vaikutus siihen, millaista historiaa kirjoitetaan. Kuva voittajista ja häviäjistä samoin kuin tutkimuksellinen painopiste vaihtelevat valtasuhteiden mukaan. Esimerkiksi vasemmistotutkimuksen yleistymisen ajoittui 1960- ja 1970-luvuille, jolloin sekä yhteiskunta että politiikka siirtyivät vasemmalle ja kuva valkoisista sankareista koki kolauksen.²⁹

Välittömästi sisällissodan jälkeen alettiin järjestelmällisesti luoda idealisoitua valkoista vapaussotatulkintaa. Valkoinen näkökulma näkyi myös kaunokirjallisuuden puolella. Frans Emil Sillanpään *Hurskaan Kurjuuden* (1919) ja Joel Lehtosen Putkinotkon (1919–1920) jälkeen sisällissodan ajan moderni tarkastelu unohtui pitkäksi aikaa. ”Sillanpääkin, punavankien puolustaja, kelpasi sivistyneistölle vasta kun hän alkoi tarkastella suomalaista kansaa ja maisemaa pappilan ristikkoikkunoiden lävitse”, Ahtiainen ja Tervonen toteavat.³⁰

²⁶ Vares 1995, 136,156.

²⁷ Varpio 2009, 441.

²⁸ Vares 1995, 131.

²⁹ Vares 1995, 137.

³⁰ Ahtiainen – Tervonen 1996, 63.

1920-luvulla ilmestyi laajoja teoksia vapaussodan historiasta ja näin syntyi kuva, että valkoisen puolen historia olisi jo tutkittu.³¹

Toinen maailmansota muutti poliittisia oloja Suomessa hyvin radikaalisti, mikä teki mahdolliseksi arvioida tapahtunutta punaisten näkökulmasta. Kiista vuoden 1918 tulkinnoista nousi uudella tavalla esille syksyllä 1944. SKP aloitti tuolloin julkisen toiminnan Suomessa ja Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL) perustettiin. SKDL:n piirissä kamppailu vallitsevia tulkintoja kohtaan kävi paljon kuumempänä kuin Suomen Sosiaalidemokraattisessa puolueessa, jossa vaalittiin edelleen jonkinlaista sodanaikaista eheytyshenkeä. Niin kutsuttu valkoinen totuus joutui huonoon valoon.³² Tosin vielä vuonna 1957 kun Juhani Paasivirta julkaisi tutkimuksensa *Suomi vuonna 1918*, poliittisen historian professori L. A. Puntila arvosteli kirjaa kapinallisten liiasta ymmärtämisestä.³³

Suomessa 1960-luku toi uusia arviointeja moniin historian teemoihin, mutta aivan erityisesti sisällissodasta kirjoittamiseen. Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* nosti esille muun muassa torpparien näkökulman ja toimi merkittävänä keskustelunavaajana. Historiallisella kirjallisuudella on ylipäätään suurempi vaikutus suuren yleisön mielipiteisiin kuin ammattihistorioitsijoiden tekemällä tutkimuksella, joka on usein liian vaikeaa ja steriiliä selkeää sankari-konna-jakoa janoavalle massayleisölle.³⁴ Joissakin tilanteissa kirjallisuus voi täydentää tutkimusta, tai jopa korvata sen, kun tutkimus ei kykene kohtaamaan jotakin kipeää ongelmaa. Esimerkiksi juuri sisällissota oli sivistyneistön kansan luottamukselle rakentuneelle identiteetille niin kova isku, että tutkimus ei kyennyt kohtaamaan sitä pitkään aikaan. Tilanteessa, jossa historiantutkimus ei kyennyt kunnolla erittelemään sivistyneistön ja kansakunnan identiteettiongelmia, tehtävä lankesi kirjallisuudelle. Paavo Rintala kirjoittaa Väinö Linnan juhla-kirjassa *Toisen tasavallan kirjailija*: ”Suomalainen proosa on joutunut --- taluttamaan yhteiskunnallista ja poliittista omaatuntoa”. *Täällä Pohjantähden alla* perusti yhteiskunnallisen sovitteluvuuden salaisuutensa pitkälti siihen, että teoksessa punaisen muistin, perinteen ja totuuden omaksuneet saattoivat lukea oman historiansa oikeutuksen ja kunnianpalautuksen suomalaisina. Valkoisen totuuden vaalijoille romaani antoi puolestaan mahdollisuuden ymmärtää vuoden 1918 punaisia.³⁵

³¹ Tommila 1989, 243–244.

³² Saarela 2009, 421.

³³ Manninen 1990, 326–327.

³⁴ Tommila 1989, 243–244; Vares 1995, 142.

³⁵ Manninen 1990, 317,331.

Tutkimuksellinen mielenkiinto punaista osapuolta kohtaan heräsi muun muassa *Täällä Pohjantähden alla* –teoksen herättämän keskustelun ja nousevan uusvasemmistolaisuuden johdosta. 1960-luvulla ilmestyi muun muassa Viljo Rasilan väitöskirja *Torpparikysymys vuoteen 1909*, jossa Rasila kartoitti torpparikysymyksen poliittisia vaikutuksia. Rasila julkaisi 1960-luvun lopulla vielä teoksen *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Jaakko Paavolainen puolestaan kirjoitti 1960- ja 1970-luvuilla hyvin yksityiskohtaisesti sisällissodan aikaisesta terrorista. Hänen teoksillaan *Punainen terrori*, *Vankileirit Suomessa 1918* sekä *Suomen kansallinen murhenäytelmä* oli kansakunnan traumoja parantava ja yhteiskunnallisia ristiriitoja lieventävä vaikutus.³⁶

Opetusministeriössä perustettiin 1970-luvulla *Punaisen Suomen historia 1918*-niminen tutkimusprojekti, jonka tuloksena syntyi kolme teosta: *Vallankumous kunnallishallinnossa*, *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena* sekä *Punakaartin sota*. Tutkimushanke ei pelkästään valottanut tapahtumia punaisten näkökulmasta, vaan paljasti, että vuoden 1918 valkoista Suomea ei tunnettu läheskään niin hyvin kuin oli luultu. Toki joitakin uusia esityksiä oli laadittu, mutta vasta *Punaisen Suomen historian* myötä huomattiin itsenäisen Suomen alkutaivalta käsittelevän, tutkimuksellisesti korkeatasoisen kokonaisuuden huutava puute.³⁷ Tämän jälkeen on ilmestynyt runsaasti sisällissotaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Kuitenkin vielä Pilvi Torstin vuonna 2012 ilmestyneessä, suomalaisten historiatietoisuutta käsittelevässä teoksessa *Suomalaiset ja historia* vain murto-osa vastaajista oli samaa mieltä väittämän ”historiantutkijat ovat käsitelleet vuoden 1918 tapahtumia kattavasti” kanssa.³⁸

1.4.3. Hävinneiden lähteiden historiaa

Historian voittajiksi jäävät helposti ne, joiden lähteet säilyvät. Tähän on kaksi keskeistä syytä. Ensinnäkin, sellaiset ryhmät ja henkilöt, jotka jättävät jälkeensä laajan aineiston jäsenluetteloita, pöytäkirjoja, kirjeenvaihtoa, päiväkirjoja ynnä muuta materiaalia ovat suhteellisen helppoja ja turvallisia tutkimuskohteita. Kun materiaalissa on vain vähän aukkoja, tutkijan tekemien mahdollisten virhetulkintojen todennäköisyys pienenee. Toisinaan häviäjältä jää kuitenkin laaja aineisto jälkeensä. Erityisesti jos kyseessä on totaalinen häviö, ja

³⁶ Tommila 1989, 243–244.

³⁷ Tommila 1989, 244.

³⁸ Torsti 2012, 113.

voittaja saattaa levittää häviäjän kaiken aineiston julki omien arvojen näkökulmasta, jolloin laaja lähdeaines toimii pikemminkin todisteena häviäjän huonoudesta.³⁹

Suomen Pankin Turun aluekonttorin sisällissodan aikaista materiaalia ja kansanvaltuuskunnan aineistoja yhdistää hajanaisuus ja puutteellisuus. Paljon on hävinnyt ja hävitetty ja tähän ovat olleet uskoakseni syyllisiä niin ”valkoiset voittajat” kuin ”punaiset häviäjätkin”. Punaisten siviilihallintoa valaisevaa ainesta on säilynyt selvästi sodankäyntiin liittyvää enemmän.⁴⁰ Arkistoon on kuitenkin tallentunut vain pieni osa alkuperäisestä aineistosta.

Sisällissodan päättymisen sekavissa olosuhteissa punaisten jälkeensä jättämää materiaalia tuhoutui ja hävisi varmasti paljon myös vahingossa. Valkoisten osalta kyse on ollut ehkä tahallisen hävittämisen lisäksi siitä, että häviäjien tuottamaa materiaalia ei ole itseisarvoisesti katsottu säilyttämisen arvoiseksi. Välineellistä arvoa sillä kyllä on ollut, sillä esimerkiksi lukemistani valtiorikosylioikeuksien akteista käy ilmi, että punaisten sisällissodan aikana tuottamaa materiaalia on käytetty heitä vastaan oikeudenkäynneissä. Mutta tässäkin on ajateltu pikemminkin silloista yhteiskunnallista tilannetta ja käytännön syitä, kuin huolehdittu siitä, että tulevaisuuden historiantutkijoilla riittäisi lähdemateriaalia.

Punaiset tuhosivat itsekin paljon potentiaalista lähdemateriaalia. Punaisten saatua tiedon saksalaisten maihinnoususta huhtikuussa, alkoi pako Turusta. Kiireisen ja kaoottisen evakuoinnin yhteydessä Turun punaiset tuhosivat paljon todisteita toiminnastaan, mikä tuntuu loogiselta itsesuojelulta. He tiesivät kaupungin joutuvan valkoisten käsiin. Esimerkiksi Suomen Pankin Turun konttorin aineisto on hyvin pirstaleinen. Aineistoa tutkiva havaitsee nopeasti, että käsillä on vain murusia alkuperäisestä kokoelmasta. Kirjeenvaihdosta on usein säilynyt vain osia ja sodan päättyessä konttorista vietiin tilikirjat.⁴¹ Eräässä kansiossa on paksu paperinippu, joka on aikanaan sytytetty palamaan. Reunat ovat mustuneet ja niistä on kauttaaltaan murentunut pari kolme senttimetriä.

Kaikesta toiminnasta ei ole ehkä alunperinkään laadittu minkäänlaista lähdettä. Esimerkiksi Suomen Pankin Turun konttorin toiminnasta sisällissodan aikana tuskin saisi täysin eheää kuvaa, vaikkei materiaalia olisi hävinnytkään niin paljoa, sillä kirjanpitoa laiminlyötiin pahasti. Toisin sanoen paljon sellaista, mikä olisi normaaliaaikoina kirjattu ylös, jäi

³⁹ Vares 1995, 133–135.

⁴⁰ Syrjö 1994, 238.

⁴¹ Ahoniemi 2010, 12.

yksinkertaisesti kirjoittamatta. Vesa Vareksen mukaan moni haluaa pitää nimensä salassa, eikä kaikesta toiminnasta kirjoiteta muistiin legaalisuuden rajamailla liikuttaessa.⁴²

Oma problematiikkansa liittyy voittajien häviäjistä tuottamaan materiaaliin. Tällaista materiaalia ovat tutkimukseeni liittyen olleet muun muassa Valtiorikosylioikeuksien aktit, Valtiorikosylioikeuksien syyttäjistönarkiston materiaali sekä Etsivän keskuspoliisin materiaali. Kaikkien näiden lähderyhmien kautta on välittynyt jälkipolville valkoisten ehdoilla tuotettua materiaalia sodan hävinneestä osapuolesta. Käyttämieni lähteiden tieto on tuotettu välittömästi sisällissodan jälkeen. Ajallisen etäisyyden puute tapahtumiin sekä valkoisten murskaava yliote tilanteesta ovat varmasti vaikuttaneet siihen, mitä ja miten punaisista on kirjoitettu.

Hävinneillä on joskus yhtä suuri osuus lopputuloksessa, kuin voittajillakin. Lopultakin historioitsijaa kiinnostavat kuitenkin vain ne, voittajat tai häviäjät, jotka ovat saaneet jotakin aikaan.⁴³ Lisäksi henkilö saattaa jäädä yksilötasolla historiaan myös käyttäytyttyään sopimattomasti tai jouduttuaan oikeuden eteen.⁴⁴ Valtiorikosoikeuksien ja valtiorikosylioikeuden aktit ovat hyvä esimerkki voittajien häviäjistä tuottamasta materiaalista. Ne ovat olleet minulle erinomainen oppitunti lähdekritiikin harjoittamisesta. Lähteiden aitoutta ei liene syytä kyseenalaistaa, mutta sisäisen lähdekritiikin näkökulmasta esimerkiksi valtiorikosylioikeuksien aktit herättävät pohtimisen arvoisia kysymyksiä.

Lähteen validiteetti riippuu aina tutkimustehtävästä ja sen rajauksesta. Lähdeaineisto voi olla käyttökelpoinen tai käyttökeltoton vain ja ainoastaan suhteessa sille esitettyihin kysymyksiin.⁴⁵ Kannattaako esimerkiksi Viktor Borg -nimisestä pankinvaltaajasta laaditulta aktilta kysyä, mihin Viktor Borg syyllistyi sisällissodan aikana tai millainen hän oli luonteeltaan? Vai kannattaisiko sen valossa pikemminkin pohtia vaikka sitä, millaisissa olosuhteissa valkoiset ryhtyivät purkamaan punaisten vankien sumaa tai mitkä seikat olivat valkoisille keskeisiä, kun vastapuolen edustajia saatettiin tilille teoistaan?

Olen tutkielmassani pyrkinyt luonnollisesti selvittämään Suomen Pankin Turun konttorin valtauksen osallistuneiden henkilöiden sodanaikaisia toimia sekä sen jälkeisiä kohtaloita. Johtuen sekavista olosuhteista ja häviäjien historialle tyypillisistä piirteistä lähteet näistä henkilöistä ovat olleet hyvin sirpaleisia ja hataria. Olen siis joutunut käyttämään akteja

⁴² Vares 1995, 133.

⁴³ Carr 1963, 133.

⁴⁴ Hietala 2001, 20.

⁴⁵ Markkola 2008, 172.

selvittääkseni, mitä tosiasiallisesti tapahtui. Perustaessani väittämäni aktien sisältämiin tietoihin olen ensinnäkin jatkuvasti pyrkinyt pitämään mielessäni ne olosuhteet, joissa lähde on tuotettu. Kesän 1918 tilanteessa valehteleva kuulustelu on saattanut olla hengissä säilymisen kannalta melko järkevä ratkaisu. Toisekseen olen pyrkinyt vahvistamaan tiedon aina kuin mahdollista myös jostakin toisesta lähteestä. Tosin tässäkin suhteessa ei ole aina ollut mahdollista tehdä vedenpitäviä johtopäätöksiä. Olen nimittäin tutkielmaa tehdessäni huomannut monesti, että usean eri tahon tieto onkin peräisin yhdestä ja samasta lähteestä, jonka oikeellisuutta en ole pystynyt varmistamaan. Lopputulos onkin, että hyvin monien asioiden suhteen olen työssäni pystynyt esittämään vain todennäköisyyksiä tai valistuneita arvauksia.

1.4.4. Oikeudenmukaisen kuvauksen vaatimus

Sisällissota on Suomessa herättänyt äärimmäisen voimakkaita tunteita ja tulkintoja. Heti sodan jälkeen syntyi kaksi vastakkaista sotahistoriaa: voittajien valkoinen ja hävinneiden punainen. Koska valkoiset tosiasiallisesti voittivat sodan, heidän versionsa tapahtumista jäi elämään pitkäksi aikaa. Valkoisen ”totuuden” rinnalla eli toki punaisten ”totuus”, mutta se oli epävirallinen totuus, josta tuli vaieta. Vuosikymmenten myötä myös punaiset saivat oman näkökulmansa esiin. Aika on suhteellistajana arvaamaton eikä sodan lopullisesta voittajasta tai häviäjistä synny kenties koskaan sopua. Miten tutkijan tulisi menetellä välttääkseen hävinneiden ja voittaneiden historian pahimmat sudenkuopat ja kuvatakseen asioita mahdollisimman objektiivisesti ja oikeudenmukaisesti?

Voittajien historialla on kaksi ansaa: toteutuneiden vaihtoehtojen legitimointi ja häviäjien romantisoiminen marttyyreina. Miten tulisi toimia, jotta ei sorruttaisi näistä kumpaankaan? Varesen mukaan niiltä suojaavat samat metodiset keinot, kuin muiltakin historian tutkimuksen kompastuskiviltä. Lähdekritiikin vaatimukset pitää muistaa ja niitä on sovellettava tasapuolisesti kaikkiin asianosaisiin. Omat sympatiat ja antipatiat pitää haudata ja asettaa kaikki osalliset samalle viivalle.⁴⁶ Kalela korostaa oikeudenmukaisen kuvauksen vaatimusta perinteisen objektiivisuuden vaatimuksen sijaan, sillä jälkimmäinen on tavallaan sulkenut pois vaatimuksen eritellä tutkijan omaa kulttuurista sidonnaisuutta. Perinteinen ”itsensä sammuttaminen” lisää siis vain kulttuurisen sokeuden vaaraa. Mikäli tutkija ei pyri

⁴⁶ Vares 1995, 160.

tietoisesti kontrolloimaan omia tarkoitusperiään, tutkimuksesta tulee helposti pelkkää asianajotoimintaa.⁴⁷

”Voittajien” ja ”häviäjien” historia on yksi historiantutkimuksen ikuisuusongelmista, johon tuskin saadaan lopullista ratkaisua. Sitä muuttavat aikaperspektiivi, lähdetilanne ja sen muutokset, tutkijat sekä tutkijoiden ympäristö muutoksineen. Ajan kuluessa saatetaan päästä lähemmäksi totuutta tai ainakin tasapuolisuutta, mutta tällöin uudet tulkinnat saattavat kiinnostaa enää vain hyvin suppeita piirejä. Pentti Sadeniemi on todennut osuvasti, että ”Voittajan määrää se hetki, mihin tarina milloinkin keskeytetään.”⁴⁸

⁴⁷ Kalela 2000, 69,86.

⁴⁸ Vares 1995, 160.

2. Suomen Pankin Turun konttorin valtaaminen

Punaiset ryhtyivät valtaamaan pankkeja Turussa kansanvaltuuskunnan määräyksiä noudattaen 29. tammikuuta 1918. Suomen Pankin Turun konttori toimi sisällissodan syttymisen aikaan jyrkevässä, vuonna 1914 valmistuneessa kivitalossaan Linnan- ja Kristiinankadun kulmassa. Ensin vallattiin Suomen Pankin konttori ja sen jälkeen kaikki muut pankit. Niiden oville asetettiin vahdit eikä yleisöä laskettu sisään säästöpankkeja lukuun ottamatta. Pankkiholvit ja kassakaapit suljettiin ja niiden ovet sinetöitiin. Sinettejä ei ollut lupa avata ennen kuin uusi hallitus määräisi toisin.⁴⁹ Tutkielmani kaikki punaiset langat kietoutuvat tavalla tai toisella Suomen Pankin Turun konttorin valtaamiseen. Ne kertovat siitä, miten kyseiseen poikkeukselliseen tilanteeseen saatettiin ajautua, mutta myös siitä, mitä sen seurauksena tapahtui. Suomen Pankin Turun konttorin valtaamisesta on säilynyt kaksi versiota.

2.1. Valkoinen versio

Tammikuun 29. päivänä noin 30–40 miehen aseistettu joukko tunkeutui Turussa Suomen Pankin huoneistoon tavoitteenaan sen haltuunotto. Pankinkomisario Werner Wegelius kieltäytyi antamasta pääholvin avaimia valtaajille, minkä seurauksena hänet vangittiin ja kuljetettiin miliisin pääasemalle. Valtaajat ottivat pankin käsikassat haltuunsa ja ympäröivät talon vartiolla.⁵⁰ Esimakuna tulevasta Turun konttori oli saanut jo edellisenä päivänä Turun työväen järjestyskaartin leimalla varustetun kirjeen, jossa ilmoitettiin: ”Tällä ilmoitamme, että olemme kaiken varovaisuuden vuoksi asettaneet vartioiden pankkianne varten. Ne eivät tule sekaantumaan millään tavoin pankin liiketoimintaan, vaan saa pankki toimia kuten tavallisesti ainakin.”⁵¹

Turkulaiset pankit olivat 30. tammikuuta kiinni. Rahanpuutteesta kärsiville yksityisille liikkeille ja yksityispankeille Suomen Pankin aukiolo oli kuitenkin ensiarvoisen tärkeää. Erinäisten pankkien sekä tehtaanisännöitsijöiden välillä käytyjen neuvottelujen päätteeksi Suomen Pankin Turun konttori päätettiin avata 31. tammikuuta. Tämän tuli tapahtua kansanvaltuuskunnan valvonnan alaisena.⁵² Suomen Pankin Turun komissaariksi nimitettiin kauppias Walter Johan Borg (W. J. Borg) Suomen kansanvaltuuskunnan raha-asiaosaston

⁴⁹ Sosialisti 30.01.1918; Uusi Aura 19.04.1918; Jääskeläinen Toim. 1967, 168.

⁵⁰ Palmén – Ståhlberg 1918, 27.

⁵¹ Turun työväen järjestyskaartin tiedote 28.01.1918. Turun aineisto, kansio 83, SP.

⁵² Palmén – Ståhlberg 1918, 27–28.

lähettämän valtakirjan nojalla.⁵³ Valtakirja on päiväämätön, mutta Borgin nimityksestä uutisoitiin 29. tammikuuta ilmestyneessä Sosialistissa sekä 6. helmikuuta ilmestyneessä Työmieheissä. Borgia oli ehdottanut tehtävään Turun vallankumouksellinen piirineuvosto ja hänet nimitti siihen vallankumouskomitea.⁵⁴

Pankin pääholvin avaaminen tuotti punaisille ongelmia. Pääholvin avaimet olivat kyllä sosialistien hallussa, mutta Ståhlbergin sanoin: ”--- se ei voinut niitä käyttää, kun oli tietämätön niistä salatempuista, jotka avaimia käytettäessä oli otettava huomioon.” Valtaajilla oli ratkaisu ongelmaan: väijytys. Pankkiholvin viereiseen huoneeseen piiloutui joukko aseistettuja miehiä, jotka illalla pankin sulkeuduttua väkivalloin estivät holvin sulkemisen. Pankin varoista anastettiin heti puoli miljoonaa markkaa punakaartilaisten palkkojen maksamiseen.⁵⁵

Käskyjen noudattamisesta kieltäytynyt pankinkomisario Wegelius oli erotettu virastaan. Myös kasööri T. E. Serenius ja konttorin muu henkilökunta yhtä vahtimestaria lukuun ottamatta kieltäytyivät jatkamasta työskentelyä pankissa,⁵⁶ vaikka heitä yritettiin suostutella jäämään palkankorotusta vastaan.⁵⁷ Turun konttorin väki poistui toimistaan perjantaina 1. helmikuuta, minkä jälkeen konttori jäi vallankumouksellisen piirineuvoston valtuuttamien toimitsijoiden käsiin.⁵⁸

2.2. ”Turkulaisen pankinvaltaajan havaintoja”

Sosialistin 1. helmikuuta ilmestyneessä numerossa julkaistiin kirjoitus otsikolla ”Turkulaisen pankinvaltaajan havaintoja”. Siinä nimimerkillä ”Tervas” esiintyvä henkilö kuvailee, miten Suomen Pankin Turun konttorin valtaus tapahtui. Luvun 2.2. kuvaus perustuu kokonaisuudessaan kyseiseen artikkeliin.

Pankit tuli kirjoittajan mukaan ottaa työväen valvonnan alaisiksi heti vallankumouksen alettua, jotta niihin kertyneet rikkaudet voitaisiin käyttää yhteiskuntaa hyödyttäviin tarkoituksiin. Tämän työn suorittaminen uskottiin Turussa tiistaina 29. tammikuuta Turun

⁵³ Päiväämätön valtakirja. SKV/RO, kansio 27, KA.

⁵⁴ Sosialisti 29.01.1918; Työmies 06.02.1918; Uusi Aura 19.04.1918.

⁵⁵ Jääskeläinen Toim. 1967, 37–38.

⁵⁶ Palmén – Ståhlberg 1918, 28.

⁵⁷ Jääskeläinen Toim. 1967, 38; TS 18.04.1918.

⁵⁸ Työmies 05.02.1918.

piirin vallankumouksellisen neuvoston asettamalle nelimiehiselle valiokunnalle, joka puolestaan oli oikeutettu käyttämään punaista kaartia apunaan. Kaartin Turussa päämajana käyttämä Smolna lähetti pyydytetyt 50 miestä, joiden oli arveltu riittävän valtauksiin. Miehet kokoontuivat miliisiasemalla, jossa he jakaantuivat pienemmiksi joukoiksi. Pääjoukko suuntasi kulkunsa kohti Suomen Pankin Turun konttoria mukanaan asianmukaiset vallankumoukselliset valtuudet.

Valiokunnan jäsenet saapuivat paikalle joitakin minuutteja ennen punakaartia, joka oli miehittänyt pankin heti saavuttuaan. Kirjoittaja kuvaili pankin henkilökunnan ensireaktioita punakaartin saapuessa paikalle:

”Pankkiwirkailijain ensimmäisestä hämmästyksestä oli kuitenkin jälkeä vielä hawaitawissa ja pelkoa myöskin, etupäässä luonnollisesti naisväessä. Eikä tämä mikään ihme ollutkaan, sillä olivathan he, nuo herrttaiset neito ja rouvapararat kauheiden punakaartilaisten ja sosialistien mielivallassa, joista porvarilliset sanomalehdet olivat kertoneet niin hirveitä juttuja. Ja nyt olivat samaiset pistimet ovia vartioimassa ja näiden ’johtajat’ valmistautuivat ’pankin ryöstöön’.”

Kirjoittajan mukaan valtaajat esittivät asiansa rauhallisesti ja vaatimattomasti, ”ehkä liiankin vaatimattomasti siihen nähden, että he olivat aseman herroja ja uuden hallituksen lähettejä”. Valtauspaperi oli ojennettu pankin johtajalle tiskin yli aivan kuin se olisi ollut jokin tavanomainen vekseli. Ja sellaiseksi johtaja oli sen ensin käsittävinäänkin. Pankin johtaja ei kutsunut herroja neuvottelemaan huoneeseensa, vaan ”Warustuksien yli hän yritti parlamentteerausta yllä pitää ja sitä tukemaan kerääntyi pian muitakin wirkailijoita.” Valtaajilla ei kuitenkaan ollut tällaiseen aikaa, sillä olihan jäljellä vielä kymmenen muuta pankkia. Niinpä he ilmoittivat kaikkea muodollista kohteliaisuutta noudattaen pankin otetuksi Suomen työväen hallituksen nimissä Turun piirin vallankumouksellisen neuvoston haltuun. Ja kun he nyt olivat laitoksen isäntiä, oli heillä oikeus astua aitauksien sisäpuolelle.

”Nyt näkivät wirkailijatkin toden olevan kysymyksessä ja heidän kellossaan muuttui hiukan ääni. Ehkä siihen vaikutti vielä sekin, etteiwät pelätyt tulokkaat niin werenhimoisen näköisiä olleetkaan kuin porvarilliset sanomalehdet olivat uskotelleet.” Kirjoittajan mukaan valtaajien ja pankin wirkailijoiden välillä oli käyty jopa periaatteellista väittelyä yhteiskunnallisista päivän kysymyksistä. Rouvat, neidit ja jopa herratkin olivat myöntäneet, ettei nykyinen yhteiskunta heihinkään nähden kovin antelias ollut. ”Ja ’pankkiroswot’ tekivät voitawansa lohduttaakseen noita onnettomia yllättävällä tiedolla, ettei työväen tarkoitus ollut

hallituswallan käsiinsä ottamisella riistää kenenkään leipäpalasta, waan päinvastoin turwata se riittäwäksi kaille yhteiskunnan työtä tekewille jäsenille.”

Valtaajien piti kuitenkin tehdä loppu ”mieluisasta walistustyöstä” kiireidensä takia. Eri kassat laskettiin ja niistä päätettiin siirtää osia pääholviin, jolloin pankin johtaja oli epäröinyt holvin avaamista valtaajien läsnä ollessa: ”Hiki näytti kihoowan wanhan wirkamiehen otsalle. Kiireestä kantapähän hän kutsumattomia wieraita wieläkin silmäili.” Pankin johtaja kuitenkin avasi holvin oven. Ryöstäjät eivät panneet jalkaansa holvin oven väliin, vaan se suljettiin kaikessa sovussa. Pankin johtaja painoi lakkaan pankin leiman ja eräs valtaaja Seynin⁵⁹ aikaisen Turun poliisilaitoksen leiman. Kirjoittaja kommentoi asetelmaa: ”Ensimmäisen kerran yhteiskunnan pystyssä pitävät työläiset olivat rikkauksien parissa, joita he olivat itse luoneet. Ja kuitenkin he suostuivat vielä yläluokan kanssa noita aarteita waalimaan. Eikö se ole suurta?”

Pankin johtaja ryhtyi porvarillisten mielipiteidensä mukaisesti hangoittelemaan valtaajia vastaan eikä antanut holvin avaimia heidän säilytettäväkseen. Hangoittelevalta wirkamieheltä olisi kirjoittajan mukaan pitänyt ottaa avaimet pois väkivalloin, mutta ” ’Raakalaisiksi’ huudetuista sosialisteista sellainen olisi ollut vastenmielistä”. Niinpä he julistivat johtajan pidätetyksi ja tämän oli lähdeittävä miliisiasemalle. Tästä pankin naispuoliset virkailijat järkyttyivät ja puhkesivat suorastaan kyyneliin. He olisivat halunneet seurata pankin johtajaa miliisiasemalle, mutta ”sellaista wetistelewää naisarmeijaa ei järjestyskaarti katsonut tarpeelliseksi laskea kadulle ---.”

Valtaajat lupasivat hysteerisille naisille, että pankin johtaja palaisi puolen tunnin sisällä ”--- ja tosiaankin tuon ajan sisään oli awainkysymys selwitetty ja johtaja wapaana. Naisten silmät saivat takaisin loistonsa. Ajat siis Suomen Pankissa oliwat selwät ---.” Järjestyskaarti jäi vartioimaan Suomen Pankin Turun konttoria muiden lähtiessä jatkamaan valtausurakkaansa kohti liikepankkeja.⁶⁰

Artikkelissa lienee kaunisteltu tapahtumien kulkua melkoisesti. Valtaajat tuskin käyttäytyivät aivan niin herrasmiesmäisesti kuin kirjoittaja antaa ymmärtää ja pankin henkilökunnan ja valtaajien välillä käydyt pitkät, periaatteelliset keskustelut, joiden jälkeen oli kaiken lisäksi saavutettu yhteisymmärrys yhteiskunnan tilasta, voitaneen kyseenalaistaa. Silmiin pistävin ero liittyy pääholvin avainten päätymiseen valtaajille. Muiden lähteiden mukaan holvin sisältö

⁵⁹ F. A. Seyn toimi Suomen kenraalikuvernöörinä vuosina 1909-1917.

⁶⁰ Sosialisti 01.02.1918.

saatiin valtaajien käsiin väijytyksellä, sosialistin artikkelin takana oleva henkilö taas ohittaa tämän tyystin ja toteaa vain, että avainkysymys tuli selvitettyä. Kuitenkin eri versioista löytyy yhteneväisyyksiä: Pankki otettiin vallankumouksellisten haltuun 29. tammikuuta punakaartin avulla, joka asettui ovelle vartioimaan. Konttorin henkilökunta kieltäytyi yhteistyöstä, ja sen johtaja vietiin toviksi miliisiasemalle. Suomen Pankin Turun konttorin valtauksen yhteydessä ei myöskään käytetty väkivaltaa tai koettu erityisen dramaattisia hetkiä yhdenkään lähteen mukaan. Esimerkiksi Kotkan konttorissa yhteistyöstä kieltäytynyt, mutta ehtimiseen pankkitalolle kotoaan kuljetettu ja työhön käsketty neiti Elin Siikanen ampui revolverilla oikean kätensä läpi saattaakseen itsensä työkyvyttömäksi.⁶¹

⁶¹ Suomen Pankin johtokunnan kirje Suomen eduskunnan pankkivaltuusmiehille 18.05.1918. Pankkivaltuusmiesten pöytäkirjat, kansio 52, SP.

3. Sisällissodan kynnykselle

Suomen Pankin Turun aluekonttori jäi punaisten haltuun 29. tammikuuta 1918. Miten tällaiseen poikkeukselliseen tilanteeseen oli voitu päätyä?

Käsittelen työssäni vuoden 1918 tulenarkaan tilanteeseen johtaneita syitä. Sisällissodan puhkeamista edeltäneen sosiaalisen, taloudellisen, poliittisen ja yhteiskunnallisen kontekstin hahmottaminen on niin merkittävässä asemassa tutkimuskysymysteni mielekkyyden ymmärtämisen kannalta, että oman luvun suominen historialliselle taustoitukselle on perusteltua. Suomen Pankin Turun konttorin valtaus ei tapahtunut missään historiallisessa tyhjiössä. Esimerkiksi aatteen palo ei taatusti ollut syttynyt osallisiin yhdessä yössä, vaan se oli yhteiskunnassa epäoikeudenmukaisiksi koettujen asioiden summa. Osan taas ajoi tekoon tarve turvata oma ja perheen toimeentulo taloudellisesti kurjassa tilanteessa, joka juonsi juurensa paljon tammikuuta 1918 kauemmas. Historiallinen ymmärrys on välttämätöntä, jotta ylipäättään voi ymmärtää sellaisen tilanteen syntymisen, jossa joukko sosialisteja julistautui Suomen lailliseksi hallitukseksi ja otti haltuunsa Suomen Pankin varat.

Lyhyesti sisällissodan tapahtumat etenivät Suomessa seuraavasti: P. E. Svinhufvudin senaatti sai 12. tammikuuta 1918 eduskunnalta valtuudet ryhtyä toimiin lujan järjestysvallan luomiseksi maahan. Tehtävä uskottiin kenraaliluutnantti Gustaf Mannerheimille, jonka johtamille suojeluskunnille annettiin maan virallisten sotajoukkojen asema. Valkoiset valitsivat tukikohdaksi Vaasan ja ryhtyivät riisumaan tammikuun 28. vastaisena yönä Etelä-Pohjanmaalla olevia venäläisiä joukkoja aseista. Samana yönä punaiset aloittivat vallankumouksen Helsingissä, joka muodostui heidän keskuskaupungikseen. Rintamalinja hahmottui helmikuussa Porin, Tampereen, Lahden ja Viipurin kaupunkien pohjoispuolelle. Osapuolten taisteluihin osallistuneet armeijat olivat suunnilleen saman suuruiset, mutta punaisia vaivasi miehistön heikko koulutus ja päällystön puute. Valkoiset saivat apua Saksasta kun taas punaisten riveissä taisteli venäläisiä. Punaiset aloittivat helmikuussa yleishyökkäyksen kohti pohjoista, mutta aloite siirtyi nopeasti valkoisille. Valkoisten suurhyökkäys punaisten tärkeään tukikohtaan Tampereelle johti verisiin taisteluihin ja kaupungin antautumiseen huhtikuussa. Samaan aikaan saksalaiset nousivat maihin ja valtasivat muun muassa Helsingin. Punaiset alkoivat vetäytyä kohti itää ja kansanvaltuuskunta pakeni Pietariin. Sota päättyi virallisesti 15. toukokuuta 1918. Sisällissodassa ja sen jälkimainingeissa kuoli lähes 40 000 ihmistä ja molemmat osapuolet

syyllistyivät terroriin. Sota ja sitä seurannut vankileirikatastrofi elivät pitkään katkerina suomalaisten mielissä.⁶²

3.1. Suomalaisen yhteiskunnan hajoaminen

Ensimmäisen maailmansodan aattona suomalainen yhteiskunta oli vielä suhteellisen staattinen, byrokraattinen, konservatiivinen ja ennen kaikkea agraarinen. Vahvin muutoksia pidättelevistä voimista oli Venäjä. Vanhan yhteiskunnan pilarit kuitenkin horjuivat. Ensimmäinen maailmansota syttyi elokuussa 1914 ja myös Suomessa julistettiin sotatila. Sodan aikana Suomessa alkoi nousta esiin sosiaalisia ristiriitoja, jotka olivat pysyneet pinnan alla normaaliaikoina. Venäjän käymää sotaa ei koettu Suomessa omaksi ja sodan aiheuttamat viranomaisrajoitukset sekä toimeentulon hankaluudet nakersivat sekä venäläisen että kotimaisen hallitusvallan suosiota.⁶³

Vuoden 1917 maaliskuussa Venäjällä tapahtui vallankumous, jonka myötä keisari joutui luopumaan vallastaan. Keisarin kukistuminen herätti kysymyksen: mille elimelle Suomen suuriruhtinaan valtaoikeudet kuuluivat keisarin kukistuttua? Venäjän väliaikainen hallitus julkaisi 20. maaliskuuta suomalaisten porvarillisten puolueiden kanssa yhteistyössä syntyneen manifestin, jossa se kumosi aikaisemmat sortokauden poikkeuslait ja lupasi kutsua eduskunnan koolle. Väinö Tanner kuvaili manifestin jälkeisiä tunnelmia: ”Tuntui, kuin olisi vapauduttu raskaasta painajaisesta. Maa hengähti helpottuneena ja yleinen tyytyväisyys vallitsi. Uusi ajanjakso oli alkanut Suomessa.”⁶⁴

Yhteiskuntapolitiikkaa päästiin jatkamaan sekavasta tilanteesta huolimatta. Lainsäädäntötoiminta oli kuitenkin ollut pysähdyksissä noin kolme vuotta ja edelleen sitä haittasivat vallankäyttöä koskevat erimielisyydet. Näissä oloissa maahan perustettiin Oskari Tokoin johtama kokoomussenaatti, jossa kaikki eduskuntapuolueet olivat edustettuina. Maaliskuun vallankumouksella oli toisenlaisiakin seurauksia: se vapautti Suomessakin ne voimat, jotka olivat pysyneet aisoissa tsaarinvallan ansiosta. Työväestön keskuudessa heräsi epärealistisia odotuksia asioiden radikaalista muuttumisesta parempaan suuntaan. Wiik kuvaili tilannetta:

⁶² Heikkonen – Ojakoski – Väisänen 2003, 85–89.

⁶³ Haapala 1995, 14,148.

⁶⁴ Tanner 1957, 19; Zetterberg 1995, 14.

”Ne työväenjoukot, jotka nyt äkkiä olivat päässeet liikkeelle, halusivat korvata kaiken sen, mitä menneinä vuosina olivat kärsineet; heitä hurmasi käsite vallankumous, jonka he vain hämärästi käsittivät, mutta joka heidän mielikuvituksessaan oli porttina uuteen, onnellisempaan maailmaan.”⁶⁵

Heinäkuussa eduskunta hyväksyi valtalin, jonka nojalla se otti itselleen korkeimman vallan maassa. Senaatista tehtiin eduskunnan toimeenpaneva elin ja ulko- ja turvallisuuspolitiikka jätettiin edelleen Venäjän päätettäväksi. Sosiaalidemokraattien pitkäaikainen tavoite toteutui: eduskunnan sisäiset ja ulkoiset kahleet oli murrettu. Sosiaalidemokraattien tavoite oli kuitenkin jyrkässä ristiriidassa väliaikaisen hallituksen kanssa, joka piti itseään korkeimman vallan haltijana Suomessa. Venäjän väliaikainen hallitus hajotti eduskunnan ja sosialistit menettivät enemmistönsä lokakuussa pidetyissä uusissa vaaleissa.⁶⁶

Eduskunnan merkitys poliittisena foorumina oli sosiaalidemokraateille erityisen tärkeä, koska kunnallishallinnon epäkohdat olivat rajoittaneet sosiaalidemokraattien toiminnan kunnallisella tasolla lähinnä vaalilakkoihin ja mielenosoituskokousten järjestämiseen sekä muutamiin työväestön elinoloja koskeneisiin kannanottoihin. Valtalaki taas oli ollut sosiaalidemokraateille erityisen rakas, koska sen myötä valta siirtyi juuri kansaneduskunnalle hallituksen tai jonkin muun hallinnollisen elimen sijaan.⁶⁷ Kalelan mukaan punaiset nousivat tammikuussa puolustamaan nimenomaan sitä kehitystä, joka oli katkennut eduskunnan hajottamisen ja valtalin kaatumisen myötä.⁶⁸ Turun kaupungin väestölle vallankumouksen puhjettua luetussa julistuksessakin sanottiin:

”Se musta hallitus --- ryhtyi eduskunnan taantumuksellisen porvaristoenemmistön myötävaikutuksella mitä katalampia keinoja käyttäen valmistamaan kaiken kansanvaltaisen edistyksen ja työväenluokan täydellistä tuhoamista, sekä kansalle kuuluvan valtiovallan anastamista omiin rikollisiin nimiinsä.”⁶⁹

Eduskunnan hajotuksen myötä Tokoin senaatti oli alkanut rakoilla ja alkusyksystä sen viimeisetkin sosialistiset senaattorit erosivat. Tynkäsenaatilla yritti pitää ohjia käsissään, mutta tätä vaikeutti muun muassa se seikka, ettei olojen rauhoittamiseksi ollut käytettävissä lujaa järjestysvaltaa.⁷⁰

⁶⁵ Kalela 2005, 96–98; Tanner 1957, 27; Wiik 1919, 24.

⁶⁶ Kalela 2005, 97–101; TS 03.01.1918; Zetterberg 1995, 15.

⁶⁷ Jokela 1999, 43; Wiik 1919, 40–41.

⁶⁸ Kalela 2005, 102.

⁶⁹ Uusi Aura 19.04.1918.

⁷⁰ Zetterberg 1995, 16.

Sosiaalidemokraattien lokakuun 1917 kirvelevän vaalitappion myötä kaatuivat heinäkuussa hyväksytyt valtalain lisäksi kunnallislait sekä kahdeksan tunnin työaikalaki. Marraskuun alussa eduskunta hylkäsi porvarillisten äänten turvin sosiaalidemokraattien *Me vaadimme*⁷¹ -ohjelman.⁷² Ne sosiaalidemokraatit, jotka antoivat jo valmiiksi vain vähän arvoa parlamentaariselle toiminnalle, kallistuivat yhä radikaalimpaan suuntaan. Wiik kirjoitti: ”Vaistomaisesti heräsi joukoissa ja muutamissa niiden johtajissakin se vaarallinen ajatus, että tämän jälkeen oli haettava toisia teitä.”⁷³

Marraskuun alussa bolsevikit ottivat vallan Venäjällä. Suomen Ammattijärjestön ja punakaartin johdon muodostama työväen vallankumouksellinen keskusneuvosto julisti Suomeen 14. marraskuuta koko maan lamaannuttaneen yleislakon, jonka aikana oli hyvin levotonta ja jonka se sai vain vaivoin päättymään 19. ja 20. päivän välisenä yönä.⁷⁴ Näissä olosuhteissa eduskunta oli julistautunut korkeimman vallan haltijaksi. Tynkäsenaatin tilalle perustettiin Svinhufvudin itsenäisyysenaatti, jonka tehtävä oli irrottaa Suomi mahdollisimman nopeasti kumouksellisesta Venäjästä. Senaatti julisti Suomen itsenäiseksi joulukuussa⁷⁵ ja teki 10. tammikuuta 1918 valkoisten suojeluskunnista hallituksen joukkoja. Pakkovallan monopolin puuttuessa myös työväki perusti kaarteja järjestysvallan hoitamiseksi.⁷⁶

Vuosi 1917 oli siis hyvin tapahtumarikas. Turun Sanomat kuvaili sitä seuraavalla tavalla 3. tammikuuta 1918 ilmestyneessä numerossaan:

”Waiherikas, ihmeellinen vuosi! Suurien tapausten, suurien toiveiden, ja suurien pettymysten vuosi oli vuosi 1917. Jatkuvan sodan, vallankumousten, lakkojen ja mellakkain, Suomen itsenäisyyden ja samalla surkean rikkinäisyyden ristiriitainen vuosi! --- Näin loppui kulunut vuosi sisäiseen anarkiaan ja alituisen kansalaissodan uhkaan ---”⁷⁷

Tapahtumat eivät kuitenkaan sattumalta kulkeneet kohti sisällissotaa. Suomalaisessa yhteiskunnassa oli nimittäin paljon rakenteellisia ongelmia. Ne koskivat epäoikeudenmukaiseksi koettuja asioita, kuten taloudellista ja poliittista eriarvoisuutta ja

⁷¹ Julistuksessa vaadittiin muun muassa kunnallisen sortovallan poistamista, työttömyyden torjumista sekä kahdeksan tunnin työpäivää.

⁷² Jokela 1999, 55–56; Zetterberg 1995, 16.

⁷³ Wiik 1919, 47.

⁷⁴ Zetterberg 1995, 17–18; TS 03.01.1918.

⁷⁵ Senaatti yritti jättää eduskunnalle ensimmäisen itsenäisyysjulistuksen jo 30. marraskuuta, mutta virallinen itsenäisyysjulistus hyväksyttiin eduskunnassa vasta 06.12.1917.

⁷⁶ Kalela 2005, 101; Zetterberg 18–19.

⁷⁷ TS 03.01.1918.

epävakautta⁷⁸, kieliriitoja, torpparikysymystä, naisten asemaa ja autonomian loukkauksia. Kaikista näistä kysymyksistä oli pikkuhiljaa tullut periaatteellisia vääristymiä. Akuutimpia kiihokkeita olivat muun muassa toimeentulo-ongelmat, työttömyys, kurjat työskentelyolosuhteet, elintarvikepula ja hintojen nousu.⁷⁹

Näiden tekijöiden yhdistyessä yhteiskunnalliset ristiriidat alkoivat muuttua ihmisten mielissä sovittamattomiksi. Tsaarin kukistuminen Venäjällä oli herättänyt monissa epärealistisia odotuksia yhteiskunnan epäkohtien korjaantumisesta. Kun näin ei käynytkaan, tyytymättömyys kasvoi. Henrik Meinanderin sanoin Suomen kapina oli ennen kaikkea Venäjän lokakuun vallankumouksen ketjureaktio.⁸⁰ Vuoden 1917 aikana työväenjärjestöjen jäsenmäärä kasvoi räjähdysmäisesti. Wiikin mukaan tämä johtui siitä, että

”--- työtätekevä kansa yleisesti käsitti sosialidemokratian siksi puolueeksi, joka rehellisesti oli ottanut ajaakseen sen asiaa, ainoaksi, jonka puoleen työläisluokka voi luottamuksella kääntyä. -- - Oltuaan siihen saakka pieni teollisuustyöväen puolue, johon oli liittynyt pieni määrä maalaistyöväkeä, paisui sosialidemokratia nyt todelliseksi ’kansanpuolueeksi’, saavuttaen kaiken sen suosion ja mahtavuuden, minkä semmoinen puolue voi saada, mutta muodostuen samalla kirjavaksi kokoonpanoltaan. --- Tämä erilaisten aineiden runsas liittyminen puolueeseen oli epäilemättä vaarallista. Puolue oli töin tuskin päässyt lastenkengistä, ja sen teoreettinen pohja oli sangen heikko. --- Nyt kasvoi huimaavalla vauhdilla suuri puolue, joka tahtoi hallita yhteiskuntaa – ja joka, kun sen kohtalon hetki löi, ei voinut hallita itseään”⁸¹

Marraskuun 1917 suurlakossa oli jo selvästi havaittavissa kapinan henki. Työväestön katkeruus pääsi purkaantumaan laittomuuksina ja väkivaltaisuuksina ja valta karkasi järjestyskaarteille⁸². Suuralakon aikana tapahtui Karl Wiikin mukaan jotakin, ”mitä voi verrata kemialliseen reaktioon. Erilaatuisten aineiden välillä tapahtui erotus.” Osa sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenistä asettui suurlakon nähtyään vastustamaan jyrkästi vallankumousta. Osa taas kääntyi yhä voimakkaammin sen kannalle kokemustensa innoittamana.⁸³ Lopulta tyytymättömyys johti poliittisen liikehdinnän kautta tilanteeseen, joka ei ollut enää hallittavissa ja jossa aseellinen järjestäytyminen tuntui loogiselta jatkolta.⁸⁴

⁷⁸ Erityisesti kunnallishallinnossa, jossa ei vallinnut yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta.

⁷⁹ Haapala 1995, 218–219; Wiik 1919, 18; Tanner 1957, 43.

⁸⁰ Meinander 1999, 11.

⁸¹ Wiik 1919, 8, 13.

⁸² Haapala 1995, 220–221; Jokela 1997, 75.

⁸³ Wiik 1919, 62.

⁸⁴ Haapala 1995, 218.

Sisällissotaa sekä sitä edeltäviä levottomuuksia ei voi täysin selittää sillä, että sosiaaliset ongelmat saavuttivat huippunsa vuonna 1917 ja johtivat hallitsemattomaan tapahtumien ketjuun, kun vanhan pakkovallan eli Venäjän kontrolli romahti. Venäjän hajoamiseen suomalaiset eivät olisi voineet vaikuttaa, mutta siitä seurannut kotimainen valtakriisi oli kyllä heidän käsissään.⁸⁵ Pertti Haapala kirjoittaa:

”Valta ei toiminut, koska juuri vallasta tuli taistelun kohde yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Järjestyksen hajoaminen tapahtui paitsi politiikassa ja taloudessa, myös ihmisten mielissä. Kuva yhteiskunnasta muuttui, aiheutti pettymyksen ja psykologisen turhautumiskierteen, joka nopeasti monisti yhteiskunnassa nähdyn epäoikeudenmukaisuuden ja vääryyden määrän. Tämä kaikki alkoi sodasta ja päättyi siihen.”⁸⁶

3.2. Turku suurlakosta yleislakkoon

Vaikka Turkuun oli syntynyt jo vuonna 1887 poliittisen luonteen omaava Turun Työväen yhdistys, ei Turun työväki ollut vielä sosialismin lyödessä läpi vuosisadan vaihteessa järin radikaalia. Esimerkiksi vuoden 1905 suurlakon aikoihin se pysytteli pitkälti perustuslaillisella kannalla, sillä Turussa työväestö ja perustuslailliset tekivät tiivistä yhteistyötä lakon ajan. Eino Jutikkala arvioi yhdeksi syyksi radikalismien hitaalle juurtumiselle Turkuun kaupunkiin suuntautunutta heikkoa muuttoliikettä. Ihmisiä tuli enimmäkseen lähitienoilta, joten he eivät tunteneet tuttuun ympäristöön asettuessaan itseään samalla tavalla irrallisiksi, kuin nopeasti korpeen kohonneissa uusissa asutuskeskuksissa. Suurlakon ja Suomen itsenäistymisen välisenä aikana Turussa tapahtui kuitenkin henkinen murros, joka näkyi muun muassa työväenliikkeen radikalisoitumisena. Vuonna 1917 Turun työväkeä saattoi pitää jopa Suomen kumouksellisimpana.⁸⁷ Aikalainen, sosiaalidemokraattisen puolueen maltillisen siiven edustaja Karl H. Wiik kirjoitti päiväkirjaansa, että ”Turku oli koko vuoden 1917 maan pahin levottomuuden pesä.”⁸⁸

Venäjän maaliskuun 1917 vallankumouksen innoittamana Turun työväki alkoi vaatia oikeuksiaan ja ryhtyi suorastaan kunnallisen vallankumouksen yritykseen. Varsinaiset selkkaukset lähtivät Turussa liikkeelle palokunnasta, kun palomiesten oikeuksia kannattanut

⁸⁵ Haapala 1995, 224.

⁸⁶ Haapala 1995, 152.

⁸⁷ Uusitalo 1971, 9; Kuusterä – Tarkka 2011, 418; Teräs 1995, 115; Jutikkala 1984, 217–218, 222–223.

⁸⁸ Wiik 1919, 51.

sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö julisti paikallisen yleislakon toukokuussa. Eräiden palolaitoksessa johtavassa asemassa työskennelleiden henkilöiden erottamisesta päättämään kokoontunut valtuusto ei ollut kokouksessaan täysilukuinen, jolloin puuttuvat henkilöt oli tuotu paikalle. Sillä välin vaatimukset olivat koventuneet ja kokouksessa vaadittiin jo valtuustoon 25 paikkaa työväen edustajille. Valtuusto ei voinut tähän suostua, jolloin se piiritettiin useamman vuorokauden ajaksi. Näin oli syntynyt yleislakko kaupungissa. Suomen hallitus katsoi velvollisuudekseen puuttua asiaan ja lähetti edustajiaan Turkuun. Oskari Tokoi muisteli eräissä puheessaan, että ”Saatanan senaattorit!” oli ensimmäinen tervehdys, jonka hän oli turkulaisilta saanut.⁸⁹ Näin räjähdysherkkä oli tilanne Turussa.

Pitkin vuotta sattui muitakin selkkauksia, joista kuuluisin lienee elokuussa sattunut voimellakka. Syksyllä Turkuun perustettiin suojeluskunta ja punakaarti. Marraskuussa merkittävimpien julkisten rakennusten katoille nousivat punaiset liput suurlakon merkiksi. Turku oli Helsingin, Viipurin ja Tampereen lisäksi yksi Suomen voimakkaimmista lakkokeskuksista.⁹⁰ Sinikka Uusitalo kutsuu teoksessaan suurlakkoa eräänlaiseksi punakaartien vallankumoustoiminnan kenraaliharjoitukseksi. Ja sitä se myös oli: lakko nimittäin lopetettiin Turussa muun Suomen tavoin sanoin: ”Lakko lopetettu, vallankumous jatkuu”.⁹¹

3.2.1. Elinkeinoelämä Turussa

1800- ja 1900-lukujen vaihteen tienoilla Turun teollistumisen verkkainen vauhti alkoi kiihtyä. Tehdaslaitokset pyrkivät lisäämään tehokkuuttaan ja lisäsivät koneistustaan. Esimerkiksi vuonna 1902 Rettigille hankittiin ensimmäinen savukkeentäyttämiskone ja tehdas valaistiin sähköllä. Turun Verkatehtaasta puolestaan kirjoitettiin, että ”– vihdoinkin v. 1893 ryhtyivät osakkaat tarmolla ja voimalla asiaan. Lisärakennuksia rakennettiin viipymättä, vanhentuneet koneet hylättiin ja vaihdettiin uusiin uudenaikaisimpiin ja lisättiin niiden lukukin.” Osakeyhtiömuodon ansiosta yritykset pystyivät keräämään pääomia tuotannollisiin laajennuksiinsa. Teollisuuden rahoitus tapahtui siten osittain osakemerkintöjen kautta pankkiluottojen kasvattaessa samalla merkitystään. Myös osuuskunnat yleistyivät uutena yritysmuotona. Turun tärkeimmät teollisuusalat olivat metalli-, ravinto-, nautintoaine- ja tekstiiliteollisuus. W:m Crichton ja Co, Turun Rautateollisuus Oy ja Oy Vulcan Ab olivat vuosisadan vaihteen tärkeimmät metalliteollisuuden keskuksia. Lisäksi Turun alueella toimi

⁸⁹ Tanner 1957, 46; Jutikkala 1984, 223.

⁹⁰ Jokela 1999, 75.

⁹¹ Uusitalo 1971, 10–14.

metalli- ja konepajateollisuuden tiimoilta Tyko Bruks Aktiebolag. Ravinto- ja nautintoaineteollisuudessa vaikutti runsaasti pieniä yrittäjiä, joista merkittävimmät olivat P.C. Rettig & CO sekä Auran Sokeritehdas. Tekstiiliteollisuuden merkittävimmät toimijat olivat John Barker & CO sekä jo mainittu Turun Verkatehdas.⁹²

Vuonna 1914 syttynyt ensimmäinen maailmansota vaikutti Suomen talouselämään moniin eri tavoin: ulkomaankauppaan, maatalouteen, teollisuuteen, hintasuhteisiin, palkkoihin, rahan arvoon sekä rahamarkkinoihin. Sota katkaisi kansainvälisen kaupan Euroopassa totaalidemmin kuin yksikään aikaisempi sota. Suomessa sodan puhkeaminen oli vaikuttanut kauppaan ja teollisuuteen lamaannuttavasti, mutta molemmat alkoivat elpyä vuoden 1915 kuluessa Venäjän sotatarviketilausten myötä. Eniten sodasta kärsivät sahat ja selluloosatehtaat, mutta niitä ei Turussa ollut. Turun teollisuuden nousu ensimmäisen maailmansodan aikana oli pitkälti kaupungin konepajojen ja laivanveistämöjen ansiota. Venäjän tilaukset supistuivat voimakkaasti vuonna 1917 maaliskuun ja marraskuun vallankumousten jälkeen ja Turun saariston linnoitustyöt lopetettiin. Jo toimitettuja tilauksia jäi maksamatta. Erityisesti metalliteollisuudessa Turussa pudotus oli muuta Suomea suurempi, koska kaupungin metalliteollisuus oli sidottu hyvin tiiviisti venäläisiin tilauksiin. Lisäksi työväen rauhattomuus ja lakkoilu kotimaassa häiritsi omalta osaltaan teollisuutta.⁹³

3.3. Pankkien historiaa Suomessa

Suomen Pankin perustaminen vuonna 1811 aloitti käytännössä pankkien historian Suomessa. 1800-luvun alkupuoliskolla Suomen rahoitusmarkkinat olivat vielä varsin kehittymättömät. Ensimmäiset säästöpankit oli perustettu jo 1820-luvulla, mutta niiden toiminta oli hyvin paikallista.⁹⁴ Lisäksi säästöpankkien merkitys pysyi 1880-luvulle asti melko pienenä, sillä vasta 1890-luvulla kansalaisten säästämismahdollisuuden lisääntyivät nopeutuneen taloudellisen kasvun ja maaseutuyhteisössä toteutuneiden muutosten vuoksi.⁹⁵ Käytännössä Suomen Pankki luototti yrityksiä ja yksityisiä henkilöitä. Lisäksi suuret kauppahuoneet rannikoilla toimivat omien alueidensa luottolaitoksina.⁹⁶

⁹² Teräs 1995, 120; Kotimaisen teollisuuden albumi 1913, 109,377; Jutikkala 1957, 124–126,312.

⁹³ Uusitalo 1971, 89; Jutikkala 147; Tudeer 1939, 3–33.

⁹⁴ Rahamuseon ”Sata vuotta pankkitoimintaa” –näyttelyn esitemateriaali.

⁹⁵ Jääskeläinen Toim. 1967, 168–169.

⁹⁶ Rahamuseon ”Sata vuotta pankkitoimintaa” –näyttelyn esitemateriaali.

Liikepankkitoiminnan alku Suomessa sijoittuu 1860-luvun murrosvaiheeseen, jolloin lainsäädäntöä uudistettiin elinkeinovapauden nimissä. Pankkitoiminnan näkökulmasta merkittävimpiä uudistuksia olivat oman rahayksikön käyttöönotto, uusi osakeyhtiölaki ja vekselisääntö sekä yksityisen pankkitoiminnan harjoittamista varten annettu asetus. Ensimmäiset liikepankit perustettiin Suomeen 1860-luvulla erityisesti elinkeinoelämän rahoittamista varten. Liikepankkien esiinmarssi oli osoitus muutoksesta, jossa suomalainen yhteiskunta alkoi loitontua omavaraistaloudessa elämisestä. Ensimmäinen liikepankki oli vuonna 1862 perustettu Suomen Yhdyspankki, jonka vuonna 1862 saama toimilupa tuli olemaan pohjana vuonna 1866 voimaan astuneelle liikepankkilaille. Vuonna 1899 perustettiin suomenkielinen Kansallis-Osake-Pankki. Säästöpankit, joiden pääasiallisia asiakkaita olivat palkansaajat, jatkoivat leviämistään 1800-luvun jälkipuoliskolla. Säästöpankkiliikkeen tavoitteena oli palkansaajien aseman parantaminen säästämistä edistämällä. Osuuskassoja alettiin perustaa vuodesta 1901 lähtien maanviljelysväestöä luotottamaan. Postipankki puolestaan perustettiin vuonna 1886, jotta postikonttorit voisivat tarjota talletusmahdollisuuksia liikkuville työläisille. Vuoteen 1919 mennessä Suomessa oli kaikkiaan 24 liikepankkia.⁹⁷

3.3.1. Suomen Pankki

Suomen Pankin perustamispäivänä pidetään 12. joulukuuta 1811, jolloin Venäjän keisari Aleksanteri I vahvisti allekirjoituksellaan ”Waihetus (Wäxeli)- Laina- ja Depositioni- Contori Suomen Suuren- Ruhtinanmaasa” –nimisen laitoksen perustamista ja ohjesääntöä koskevan manifestin. ”Waihetus- Laina ja Depositioni –Contori” oli osa Suomen suuriruhtinaskunnan uutta hallintokoneistoa. Suomen Pankki aloitti siis toimintansa Turussa, josta se kuitenkin muutti vuonna 1819 muiden keskusvirastojen tavoin Helsinkiin.⁹⁸

Suomen Pankin päävaiheita ovat tutkielmani aikarajauksen huomioiden olleet sen perustamisen ja Turkuun muuton jälkeen muun muassa vuoden 1840 raharealisaatio, oman rahayksikön saaminen Suomeen, markan irrottaminen ruplasta, pankin siirtyminen valtiopäivien haltuun, markan sitominen kultakantaan sekä keskuspankkiaseman saavuttaminen suhteessa muihin pankkeihin noin vuosien 1862 ja 1890 välillä.⁹⁹

⁹⁷ Rahamuseon ”Sata vuotta pankkitoimintaa” –näyttelyn esitemateriaali; Jutikkala 1957, 355–356; Jääskeläinen 1967 Toim. 1967, 168–169; Kuusterä 1996, 39.

⁹⁸ Kuusterä – Tarkka 2011, 9–11.

⁹⁹ Kuusterä – Tarkka 2011, 188–304.

Ensimmäisen maailmansodan puhkeaminen järkytti talouselämää ja keskuspankkien toimintaa. Kultaan perustuva rahajärjestelmä romahti ensimmäisen maailmansodan sytyttyä ja keskuspankit lakkasivat lunastamasta seteleitä kullalla. Kultakannan romahtamista seurannut kaaos näkyi myös Suomen Pankin taseissa. Paperirahatalouteen siirtyminen johti inflaatioon ja epävakaiden valuuttakurssien aikaan ja merkitsi keskuspankkien vastuiden lisääntymistä. Heinäkuun lopussa 1914 julistettu virallinen sotatila johti Suomessa talletuspakoon liike- ja säästöpankeista, mikä kasvatti Suomen Pankin roolia lainanantajana. Keskuspankkien aseman kehityksen joutuessa riippuvaiseksi valtiovallan rahantarpeesta ja sodankäyntiin liittyvistä tekijöistä jäivät rahamarkkinoiden kehitys ja talouselämän tarpeet toissijaisiksi. Ensimmäisen maailmansodan seuraukset välittyivät Suomen rahatalouteen lähinnä Venäjän kautta. Venäjän hallitus rahoitti sodankäyntiään painamalla seteleitä, joiden arvo putosi sodan edetessä. Suomeen alkoi virrata ruplia jo heti sodan alussa. Suurimmat erät tulivat Suomeen niin, että Venäjä osti markkoja maksaakseen sotatarviketilauksiaan sekä palkkoja. Venäjällä kärsittiin rajusta seteli-inflaatiosta ja Suomi oli poliittisista syistä joutunut sitomaan markkansa arvon uppoavaan Venäjän ruplaan. Suomen Pankin erääksi ongelmaksi muodostui sen haltuun jääneiden ruplien arvon lasku. Sekä suomalaisista että venäläisistä koostunut ruplan kurssia Suomessa pohtimaan perustettu komitea pääsi marraskuussa 1915 kompromissiin, jossa Suomen Pankki sai valuuttakurssipoliittista itsenäisyyttä vastineena luotoille, joita se jatkossa myöntäisi Venäjän valtiolle. Näitä lainasopimuksia ehdittiin solmia kaikkiaan neljä ennen Venäjällä tapahtunutta vallankumousta.¹⁰⁰

Poliittinen tilanne oli kiristynyt huomattavasti Suomessa keväästä 1917 lähtien. Vielä Svinhufvudin itsenäisyssenaatin aloittaessa työskentelynsä marraskuun alussa ajateltiin että tilanne pysyisi rauhanomaisena eikä senaatista näin ollen tullut Suomen Pankille kehotuksia varautua tulevaan kriisiin. Sotilasmellakoiden riehuessa Helsingissä 17. maaliskuuta, Suomen Pankin pääkonttori pidettiin varmuuden vuoksi suljettuna. Marraskuun yleislakon aikoihin Suomen Pankin konttorit olivat joitakin päiviä suljettuina. Yhteiskunnallisista levottomuuksista huolimatta porvarillisella taholla arvioitiin, ettei kumousvaaraa ollut. Pankkivaltuusmiesten sosiaalidemokraattisten jäsenten arveltiin pitävän huolen siitä, ettei Suomen Pankin normaalia toimintaa häirittäisi. Suomen Pankki olikin yleisen ohjeistuksen puuttuessa valmistautunut huonosti pahimman varalle.¹⁰¹

¹⁰⁰ Kuusterä – Tarkka 2011, 402–411; Haapala 1995, 171; Tudeer 1939, 26; Vappu Ikosen käsikirjoitus 2012, 19–20.

¹⁰¹ Jääskeläinen Toim. 1967, 36; Vennola 1997, 53; Kuusterä – Tarkka 2011, 443; Tudeer 1939, 89.

3.3.2. Suomen Pankin Turun aluekonttori

Vuonna 1840 Suomen Pankki perusti ensimmäiset maaseutukonttorinsa Turkuun, Vaasaan ja Kuopioon. Suomen Pankin pääkonttorin muutettua Helsinkiin vuonna 1819 Turku sai odottaa omaa konttoriaan 20 vuotta. Aluekonttorien perustaminen oli seurausta saman vuoden rahauudistuksesta. Aluekonttoreita kutsuttiin alun perin ”vaihtokonttoreiksi”, sillä rahauudistukseen liittyvä ruotsalaisen rahan vaihto oli niiden päätehtävä.¹⁰² Suomen Pankin muuttamisella Turusta Helsinkiin oli ollut vain vähäistä merkitystä Turun liikeyrityksille johtuen luotonannon luonteesta. Sen sijaan Turku oli jäänyt varjoon luotonannon laajennuttua ja Suomen Pankin alettua ostaa ja myydä ulkomaista valuuttaa. Nämä hankaluudet kurottiin kiinni Turun saatua oman konttorinsa vuonna 1840.¹⁰³

Turussa oli oikeastaan jo ennen Suomen Pankin perustamista toiminut joitakin vuosia Åbo Discont Werk- eli Turun diskonttolaitos –niminen luottolaitos. Turun diskonttolaitosta voi oikeastaan pitää Suomen Pankin edeltäjänä, koska se oli ollut ainoa pankkilaitos välittömästi Suomen Pankin perustamista edeltävänä aikana. Turun diskonttolaitos suljettiin Venäjän armeijan vallattua Suomen, mutta sen toimiessa oli ehditty saada arvokasta kokemusta pankkitoiminnasta. Moni diskonttolaitoksen toimintaan virkailijana, osakkaana ja asiakkaana osallistunut henkilö vaikutti myöhemmin Suomen Pankin perustamiseen ja sen hallintoon.¹⁰⁴

Haarakonttoreiden perustamissyöt vaihtelivat ajasta ja paikasta riippuen. Konttoreiden sijoittuminen hallintokaupunkeihin sopi Pippingin mukaan vanhojen patriarkaalisten aikojen henkeen ja liittyi rahanvaihtotoimiin. Turku, Viipuri, Vaasa ja Oulu puolestaan olivat merkittäviä kauppapaikkoja, joilla oli meriyhteydet. Merkittäviä olivat myös Porin ja Kotkan kaltaiset vientipaikkakunnat sekä teollisuuskaupunki Tampere. Varsinkin 1880-luvulla haarakonttoreiden perustamiseen kiinnitettiin runsaasti huomiota. Hakemuksia konttoreiden perustamiseen tuli useilta paikkakunnilta, mutta sekä pankkivaltuusmiehet että johtokunta olivat melko haluttomia perustamaan uusia konttoreita.¹⁰⁵

Suomen Pankin aluekonttori oli erityisen merkittävä pankki Turussa aina vuoteen 1862¹⁰⁶ asti, jolloin Suomen Yhdyspankki perusti haarakonttorin Turkuun. Kaupunkiin oli kyllä perustettu jo vuonna 1822 Turun Säästöpankki, mutta säästöpankkien merkitystä yritystalouden luotottajina rajoitti 1800 –luvulla niiden pieni koko. Vuonna 1889 perustettiin Turkuun

¹⁰² Kuusterä – Tarkka 2011, 197; Pipping 1969, 341.

¹⁰³ Pipping 1961, 103.

¹⁰⁴ Kuusterä – Tarkka 2011, 12,59.

¹⁰⁵ Pipping 1969, 341–342.

¹⁰⁶ Suomen Yhdyspankki perusti haarakonttorin Turkuun vuonna 1862.

Kansallisosakepankki, vuonna 1896 Turun Osakepankki, ja vuonna 1914 Turkuun syntyi Työväen säästöpankki.¹⁰⁷

Suomen Pankin Turun konttori oli silti aikanaan merkittävä toimija väkirikkaassa ja suhteellisen varakkaassa Varsinais-Suomessa. Hugo Pipping on ryhmitellyt Suomen Pankin aluekonttoreita suuruusluokkiin niiden liikevaihdon mukaan. Turku oli vuosien 1880, 1890, 1900 ja 1913 vertailuissa joko suurimpien tai keskikokoisten haarakonttoreiden ryhmässä. Suomen Pankin ajoittainen hitaus oli Pippingin mukaan selvästi yhteydessä Turun Osakepankin syntyyn. Liikepankkisektorin kasvaessa Suomen Pankin asema maan merkittävämpänä luotonantajana muuttui. Se alkoi keskittyä kansantalouden likviditeetin säätelyyn yksityisasiakkaista kilpailemisen sijaan. Kun liike- ja säästöpankit alkoivat kilpailla asiakkaista, alkoi myös Suomen Pankin Turun konttorin toiminta pikkuhiljaa keskittyä varsinaiseen keskuspankkitoimintaan, erityisesti rahahuoltoon.¹⁰⁸

Suomen Pankki toimi pankkien pankkina harjoittaen muun muassa clearing-toimintaa, jonka puitteissa pankit voivat selvittää päivittäin keskinäiset tiliasemansa keskuspankissa olevilla tileillä. Myös lender of last resort –toiminta on tyypillistä keskuspankkitoimintaa. Sillä viitataan keskuspankin normaaliin liikepankkien rahoitukseen tai niiden hätärahoitukseen. Suomen Pankki oli saanut 1890-luvun alussa varoituksen siitä, miten vaarallista olisi jäädä ilman likvidejä varoja kriisin sattuessa. Se lakkasikin kilpailemasta luotonannossaan liikepankkien kanssa ja ryhtyi keskuspankin tavoin toimimaan kiinteämmin koko luottojärjestelmän takaajana. Lisäksi aluekonttorit huolehtivat luonnollisesti maksuvälinehuollosta.¹⁰⁹

Vuosi 1917 oli levoton, mikä saatiin huomata Suomen Pankissakin. Toukokuun 29. päivä lakkokomitean edustajat vaativat Suomen Pankin Turun konttorin sulkemista paikkakunnalla julistetun suurlakon ajaksi. Kun tähän ei suostuttu, pankki uhattiin sulkea väkivallalla. Konttori suljettiin ennen virallista sulkemisaikaa ja asiasta ilmoitettiin johtokunnalle, joka puolestaan ilmoitti pankkivaltuusmiehille. Porvarilliset pankkivaltuusmiehet halusivat senaatin ryhtyvän sellaisiin toimenpiteisiin, jotta järjestys Turussa palautettaisiin ja Suomen Pankin Turun konttori voisi jälleen toimia normaalisti. Pankkivaltuusmiesten sosialistinen enemmistö ei kuitenkaan halunnut puuttua järjestyksen palauttamiseen.¹¹⁰

¹⁰⁷ Jutikkala 1957, 355–356; Jääskeläinen 1967 Toim. 1967, 168–169.

¹⁰⁸ Pipping 1969, 348–350; Kuusterä – Tarkka 2011, 343–346.

¹⁰⁹ Pipping 1962, 83.

¹¹⁰ Tudeer 1939, 89–90.

Marraskuun suurlakko aiheutti jälleen Suomen Pankin konttoreiden sulkemisen, kun pankkivaltuusmiesten puheenjohtaja ehdotti konttorien sulkemista turvallisuussyistä 15. marraskuuta.¹¹¹ Marraskuun 16. päivä Suomen Pankin Turun konttorin johtaja Wegelius sai kuitenkin Turun Sosiaalidemokraattisen kunnallisjärjestön toimitusvaliokunnalta konttorin aukioloa koskevan kirjeen:

”Paikallisen vallankumouskeskustoimikunnan nimessä määräämme, että pankkinne konttori on pidettävä avoinna pankkiasioiden toimittamista varten lauantaina marraskuun 17. p:nä niillä tunneilla kuin sitä on normaaliaikoina auki pidetty. Työväen järjestysmiliisi tulee pitämään järjestystä pankkinne luona aukiolon ajalla. Muistutamme että vallankumouksellisten keskustoimikuntain määräyksiä on noudatettava tinkimättä.”¹¹²

Konttorin virkailijat saivat kirjeet, joissa heitä kehoitettiin saapumaan virkatehtäviinsä yleislakosta huolimatta.¹¹³ Lauantaina 17. marraskuuta pankkivaltuusmiehet kokoontuivat ja puheenjohtaja ehdotti, että Suomen Pankki avattaisiin rahanvaihtoa varten ja ilmoitti, että lakkokomitea oli luvannut vastata pankin turvallisuudesta. Lopulta päädyttiin siihen, että Suomen Pankki oli pidettävä virallisesti suljettuna, mutta liikepankkien sallittiin käydä hoitamassa asioitaan. Seuraavana maanantaina pankkivaltuusmiehet päättivät avata Suomen Pankin konttorit, mutta valtuuttivat varmuuden vuoksi johtokunnan sulkemaan ne jälleen, mikäli tarve vaatisi.¹¹⁴

Vuoden 1917 valtiokalenteriin on merkitty Suomen Pankin Turun konttorin henkilökuntaan kuuluviksi seuraavat henkilöt: pankinkomisarius Werner Wegelius, kasööri Torsten Einar Serenius, ylimääräinen konttorikirjoittaja Runar Yngve Rancken sekä ylimääräinen apulaisvaihtokasööri Elna Anna Sylvia Grönberg. Suomen Pankin virkailijakunnan henkilömatrikkelin toimittaneen Jääskeläisen mukaan konttorissa oli lisäksi työskennellyt kassa-apulaisena Helga Elfrida Holmström, vaihtokasöörinä Hildigunn Maria Söderlund sekä mahdollisesti tilapäisenä konttoriapulaisena Klara Alvira Wikander. Olettaisin heidän työskennelleen pankissa myös sisällissodan puhkeamisen aikoihin. Jääskeläisen mukaan kaikkia konttorin henkilökuntaan kuuluneita on vaikea selvittää, koska vuoden 1895 palkkaussäännön mukaan ei esimerkiksi haarakonttoreissa ollut muita vakinaisia toimia kuin pankin komisariuksen ja kasöörien toimet. Konttorikirjurit ja konttori- sekä kassa-apulaiset

¹¹¹ Tudeer 1939, 90.

¹¹² Turun sos.dem. kunnallisjärjestön toimitusvaliokunnan kirje Suomen Pankin Turun konttorin johtajalle 16.11.1917. Turun aineisto, kansio 83, SP.

¹¹³ Turun sos.dem. kunnallisjärjestön kirje Suomen Pankin virkailijoille 16.11.1917. Turun aineisto, kansio 83, SP.

¹¹⁴ Tudeer 1939, 90.

olivat sitä vastoin ylimääräisiä. Vasta vuonna 1925 annetulla ohjesäännöllä nämä toimet vakinaistettiin. Näin ollen Jääskeläinen ei ole saanut tietoja haarakonttoreitten alemmista virkailijoista, jotka ovat eronneet tai kuolleet ennen vuotta 1926.¹¹⁵

3.3.1.1. Turun konttorin diskonttokomitea

Diskonttokomitea on merkittävä kytkös Suomen Pankin ja paikkakunnan elinkeinoelämän välillä. Vuoden 1885 ohjesääntö oikeutti aluekonttorit harjoittamaan samankaltaista liikettä kuin pääkonttori. Niiden piti tosin noudattaa pankkivaltuusmiesten ja johtokunnan asiasta antamia määräyksiä, jotka lähetettiin kierto- tai yksittäisillä kirjeillä. Taajojen ja tehokkaiden tarkastusten lisäksi yhtenä ehtona aluekonttorien itsenäisemmälle työskentelylle oli, että niihin asetettaisiin diskonttokomiteat ratkaisemaan paikallisia luottokysymyksiä.¹¹⁶ Haarakonttorin johtaja toimi samalla diskonttokomitean puheenjohtajana. Jäseniksi kutsuttiin lisäksi kaksi paikkakunnalla asuvaa luotettavaa henkilöä, joiden tuli tuntea liike-elämä hyvin. Diskonttokomiteoissa käsiteltiin ulkomaisten ja kotimaisten vekseleiden ostamista sekä lainojen ja kassakreditivien myöntämistä. Vähintään kaksi kertaa viikossa kokoontuneen diskonttokomitean tarkoituksena oli varmistaa liike-elämän tuntemus luottotappioiden kurissa pitämiseksi.¹¹⁷

Suomen Pankin Turun konttorin diskonttokomiteaan oli vuodeksi 1918 määrätty varsinaisiksi jäseniksi kunnallisneuvosmies Ernst Petter Johan Thomé ja kauppias Evert Wilhelm Nylund sekä varajäseniksi kapteeni vapaaherra Rolf Maximilian Carpelan sekä kauppias ja kauppaneuvos Axel Walfrid Wiklund. Päätöksen tekivät 22. joulukuuta 1917 Suomen eduskunnan pankkivaltuusmiehet eli puheenjohtaja herra Gylling, jäsenet vapaaherra Palmén ja herrat Huotari, Huttunen, Ståhlberg sekä varajäsen herra Wiik.¹¹⁸ Puolueettomien diskonttomiesten saaminen ei aina ollut itsestään selvää. Moni liikemies oli itse Suomen Pankin asiakas tai ainakin suhteessa johonkin paikkakunnan liikepankkiin.¹¹⁹ Esimerkiksi Axel Walfrid Wiklundin omistama rautakauppa oli Suomen Pankin Turun konttorin

¹¹⁵ Suomen valtiokalenteri vuodelle 1917, 257; Jääskeläinen Toim. 1967, 260–261, 287, 331, 340, 347.

¹¹⁶ Pipping 1969, 343–344.

¹¹⁷ Kuusterä – Tarkka 2011, 283.

¹¹⁸ Pankkivaltuusmiesten kokouspöytäkirja 22.12.1917. Pankkivaltuusmiesten pöytäkirjat, kansio 51, SP; Suomen valtiokalenteri vuodelle 1917, 257.

¹¹⁹ Pipping 1969, 344.

asiakas.¹²⁰ Wiklund oli lisäksi Turun rahatoimikamarin jäsenenä vuodesta 1897 vuoteen 1917 ja toimi myös sen varapuheenjohtajana vuodesta 1915 vuoteen 1917.¹²¹ Wiklund on hyvä esimerkki diskonttomiehen erilaisista kytköksistä.

Suomen Pankin Turun konttorin komissaarin Walter Johan Borgin ja Suomen Pankin johtokunnan kirjeenvaihdon perusteella sisällissodan aikana diskonttokomitean roolin otti ilmeisesti ainakin osittain Turun Raha-asiain valiokunta.¹²²

¹²⁰ Aktiebolaget Axel Wiklund järn- och bygnadsmaterialie-handelia koskeva ilmoitus Suomen Pankin Turun konttorille 08.11.1917. Turun konttorin aineisto, kansio 83, SP.

¹²¹ Holmquist 1925, 54,57.

¹²² W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 04.03.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

4. ”Pankit työväen valvonnan alaisiksi”

Suomen vallankumoushallitukseksi perustettu kansanvaltuuskunta jakaantui kansanvaltuutettujen johtamiin osastoihin, joita olivat ulkoasiain-, oikeusasiain-, sisäasiain-, raha-asiain-, valistusasiain-, maatalousasiain-, elintarvikeasiain-, posti- ja tiedotusasiain-, liikenneasiain- sekä työasiainosasto.¹²³ Kansanvaltuuskunnan raha-asioista vastasi Jalo Kohosen johtama raha-asiainosasto. Asioiden huonon tolan vuoksi hänen avukseen asetettiin finanssivaliokunta. Valiokunnan käsiteltäväksi tulivat kaikki ne valtion määräraha-asiat, jotka joko ylittivät valtion vahvistetun menosäännön tai eivät kuuluneet siihen ollenkaan. Raha-asiainosaston tehtävät vastasivat entistä senaatin valtiovarainoimituskuntaa ja sen alaisuuteen kuuluivat Suomen Pankin lisäksi valtiokonttori¹²⁴, rahapaja, tullihallinto, valtion tilintarkastus ja säästöpankkien tarkastus. Raha-asiainosasto oli lisäksi vastuussa kansanvaltuuskunnan kirjanpidosta. Koska liike- ja säästöpankit lakkoilivat, raha-asiainosasto joutui lisäksi ryhtymään toimenpiteisiin rahaliikenteen järjestämiseksi.¹²⁵ Suomen Pankista tuli kansanvaltuuskunnan, ja samalla koko punaisen Suomen, tärkein rahoittaja.

Jalo Kohosen johtama Raha-asiainosasto määrittä viime kädessä myös Suomen Pankin Turun konttorin toimintaa ohjanneet suuntaviivat. Raha-asiainosasto ei tosin onnistunut keskittämään kontrollia täysin itselleen, sillä sekä paikallinen siviilihallinto että punakaartin esikunnat asioivat usein suoraan Suomen Pankin haarakonttoreiden kanssa. Näin tapahtui Turussakin.¹²⁶

4.1. Suomen Pankin pääkonttorin valtaus

Vallankumouksen puhjettua Suomen Pankin pääkonttori suljettiin välittömästi tappioiden ja häiriöiden välttämiseksi. Tämä oli ainoa varotoimi, johon ehdittiin ryhtyä ennen kuin punakaarti miehitti rakennuksen ja esti sekä henkilökunnan että asiakkaiden kulun rakennukseen. Saman kohtalon kokivat myös liikepankit.¹²⁷

¹²³ Rinta-Tassi 1986, 158–231.

¹²⁴ Valtiokonttori muutettiin jo sodan alkuvaiheessa maksukonttoriksi.

¹²⁵ Rinta-Tassi 1986, 190; Vennola 1997, 52.

¹²⁶ Vennola 1997, 55; W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 25.02.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

¹²⁷ Tudeer 1936, 94–95.

Punaiset huomasivat kuitenkin nopeasti pankkilaitoksen ja maksuvälineiden tarpeellisuuden. Pankkivaltuusmiesten puheenjohtaja Edvard Gylling kutsui pankkivaltuusmiehet neuvottelemaan Suomen Pankin avaamisesta. Sosialistiset pankkivaltuusmiehet halusivat valtuuttaa johtokunnan avaamaan pankin, mutta pankin johtokunnan jäsenet sekä pankkivaltuusmiehet Palmén ja Ståhlberg eivät pitäneet sitä mahdollisena sekavista olosuhteista johtuen. Asiasta päättäminen lykkääntyi pariin otteeseen, kunnes 31. tammikuuta Suomen Pankin pääkonttori äänestyksen päätteeksi päätettiin avata. Helmikuun ensimmäisenä päivänä valtaajat ryhtyivät avaamaan holveja. Väkivallan uhalla paikalle pakotetut pankkivaltuusmies Ståhlberg ja pankin ylikamreeri Mannélin esittivät vastalauseensa ja kieltäytyivät yhteistyöstä. Kapinalliset mursivat auki johtokunnan holvin, josta saatiin avaimet toisiin holveihin ja inventoivat itse niiden varat.¹²⁸

Pankkivaltuusmiehet kutsuttiin koolle vielä helmikuun 6. päivänä, jolloin Palmén ja Ståhlberg halusivat kirjata vastalauseensa pöytäkirjaan:

”Kun Suomen Pankkia aseelliseen välivaltaan nojaten pitävät hallussaan, sen varoja käyttävät ja sen virkamiesten muka virasta panosta määräävät muut kuin siihen laillisesti oikeutetut, katson olevani estetty pankkivaltuusmiehen tointa suorittamasta kunnes Suomen Pankki taas voi laillisen yhteiskuntajärjestyksen turvissa toimia vapaasti toimivan eduskunnan hoidon ja takuun alaisena.”¹²⁹

Tämän jälkeen he poistuivat kokouksesta. Helmikuun 8. päivän kokoukseen saapui enää sosialistisia pankkivaltuusmiehiä: Edvard Gylling, Anton Huotari, Jaakko Mäki sekä varajäsenet Frans Evert Eloranta, Albin Karjalainen ja Karl Harald Wiik. Kyseisessä kokouksessa pankin johtokuntaan valittiin puheenjohtajaksi Huotari sekä jäseniksi Einari Laaksovirta, Mikko Virkki ja Jaakko Ekstedt.¹³⁰

Suomen Pankin siirtäminen pois eduskunnan alaisuudesta Kansanvaltuuskunnan hallintaan yritettiin kyllä aluksi hoitaa laillisia muotoja noudattaen. Legaalisuuspyrkimysten taustahahmoina olivat sellaiset sosialistit, jotka olivat tavoitelleet ensisijaisesti parlamentaarista ratkaisua, mutta lähteneet vaihtoehtojen puuttuessa mukaan aseelliseen kaappaukseen. Kuusterä ja Tarkka käyttävät pääkonttorin sisällissodan kuukausien tapahtumista termiä ”laillisia muotoja tavoitellut laitton haltuunotto”.¹³¹

¹²⁸ Tudeer 1936, 95–96.

¹²⁹ Tudeer 1936, 96–97.

¹³⁰ Tudeer 1936, 96–97.

¹³¹ Kuusterä – Tarkka 2011, 441–442.

4.2. Aluekonttorit

Suomen Pankin aluekonttoreiden kohtaloihin vaikutti eniten niiden maantieteellinen sijainti. Punakaartien hallitsemaan Suomeen jääneet konttorit, eli Porin, Turun, Tampereen, Kotkan, Hämeenlinnan, Viipurin sekä lisäksi Pietarin aluekonttori, otettiin kansanvaltuuskunnan haltuun. Niin kutsuttuina avaajina toimivat usein paikalliset punakaartilaisyksiköt. Haarakonttoreiden haltuunotto ei sujunut kaikilla paikkakunnilla väkivaltaisuuksitta.¹³² Vakavin välikohtaus nähtiin Hämeenlinnassa, jossa holvin avaimien luovutuksesta kieltäytyneet ja paikalta paenneet pankinkomissaari Sundgren ja kassanhoitaja Gummerus surmattiin heidän jäätyään kiinni.¹³³

Punaisten haltuun joutuneet Suomen Pankin aluekonttorit toimivat hyvinkin erilaisissa puitteissa toisiinsa nähden. Konttoreihin valittujen komissaarien persoonalla ja toiminnalla oli eittämättä vaikutusta siihen, mitä konttorissa saatiin aikaiseksi niin hyvässä kuin pahassa, mutta silti konttorien toiminta oli sidoksissa tiettyihin ulkoisiin tekijöihin. Aluekonttorien toimintaa määrittä muun muassa paikkakunnan tilanne, punaisten ylemmältä taholta tulleet ohjeet ja määräykset, virkamieslakko, muiden pankkien aukiolo sekä henkilösuhteet. Varmasti myös puhtaalla sattumalla oli osuutensa tapahtumien kulkuun, vaikka niiden syy-seuraus-suhdetta lieneekin mahdotonta todistaa. Carrin mukaan sattumat ovat nimittäin niitä syyn ja seurauksen tapauksia, jotka joskus keskeyttävät – ja tavallaan rikkovat – ne syy-suhteet, joista historioitsija on ensikädessä kiinnostunut.¹³⁴

4.3. Virkamieslakko

Virkamiesyhdistysten keskusliiton hallitus julisti heti vallankaappauksen jälkeen, että keskusvirastot eivät tulisi olemaan missään tekemisissä laittoman hallituksen kanssa. Myös Suomen Pankin virkamiehet kieltäytyivät pankin johtokunnan tavoin tottelemasta uusia vallanpitäjiä.¹³⁵ Valtion virkamiesten lakko oli välitön ja lähes tulkoon täydellinen. Virkamiehille ratkaisu oli melko selvä, sillä jo parin vuosikymmenen ajan oli Suomessa ollut käynnissä tsaarin sortotoimien vastainen laillisuustaistelu. Etenkin kun työväenliikkeen

¹³² Rinta-Tassi 1986, 194.

¹³³ Jääskeläinen Toim. 1967, 40.

¹³⁴ Carr 1963, 104.

¹³⁵ Rinta-Tassi 1986, 194.

johdolla oli Venäjän tuki takanaan astuessaan pois laillisuuden tieltä, oli virkamiesten periaatteellinen kanta selvä. Valtion virkamiesten lakko oli vallankumoushallitukselle paitsi arvovaltakysymys myös käytännön ongelma. Konkreettisin kiusa oli, että moni virkamies lukitsi lähtiessään kassakaapit ja vei avaimet mennessään.¹³⁶

Punaisen Suomen Pankin johtokunta piti ensimmäisen kokouksensa 9. helmikuuta 1918. Kansanvaltuuskunta oli erottanut vanhan johtokunnan lisäksi pankin lakkoon menneet virkamiehet. Saadakseen pankin toiminnan käynnistymään heidän piti ensitöikseen nimittää uudet virkamiehet.¹³⁷ Entiset virkamiehet leimattiin sabotööreiksi ja kansan vihollisiksi, joille ei missään nimessä saanut maksaa palkkaa.¹³⁸

Virkamieslakko hidasti Suomen Pankin Turun aluekonttorin toiminnan käynnistymistä. Työmiehen 5. helmikuuta ilmestyneessä numerossa kirjoitettiin: ”Perjantaina poistui Suomen Pankin Turun konttorin henkilökunta mielenosoituksellisesti toimistaan. Tämän johdosta järjestettiin pankin toiminta kokonaisuudessaan vallankumouksellisen piirineuvoston valtuuttamien toimitsijain käsin.”¹³⁹ Seuraavana päivänä Työmiehessä kirjoitettiin jo Suomen Pankin Turun konttorin aloittaneen säännöllisen toimintansa uuden henkilökunnan voimin 5. helmikuuta yksityispankkien pitäessä yhä ovensa suljettuina.¹⁴⁰ Kansanvaltuuskunta ilmoitti 8. helmikuuta ilmestyneessä Työmiehessä, että ”Suomen Pankki on kansanvaltuuskunnan Raha-asianosaston toimesta saatu verrattain hyvään käyntiin ja tulee juttuun ilman entisiä virkamiehiään.”¹⁴¹

4.4. Valtauksen motiiveista ja kansanvaltuuskunnan rahankäytöstä

Punaisten ryhtyessä Suomen Pankin valtauksen käyttövarojen puute ei suinkaan ollut heidän motiiveistaan vähäisin. Suomen Pankin päätehtäväksi tuli punakaartien palkkaaminen ja varustaminen.¹⁴² Juuri Gylling sekä raha-asiaain valtuutettu Jalo Kohonen olivat tuskallisen tietoisia niistä ongelmista, joita kansanvaltuuskunta tulisi kohtaamaan julkisen talouden järjestämisen suhteen. Kun esimerkiksi veroja ei kyetty tehokkaasti keräämään, oli Suomen

¹³⁶ Rinta-Tassi 1986, 142–143, 50.

¹³⁷ Kuusterä – Tarkka 2011, 436.

¹³⁸ Työmies 02.02.1918.

¹³⁹ Työmies 05.02.1918.

¹⁴⁰ Työmies 06.02.1918.

¹⁴¹ Työmies 08.02.1918.

¹⁴² Tudeer 1936, 97.

Pankin kassan rooli kansanvaltuuskunnan tärkeimpänä rahoittajana käytännössä sinetöity.¹⁴³ Taustalla vaikutti lisäksi ajatus pankeista koronkiskureina ja suurkapitalismin asian edistäjinä köyhälistön kustannuksella.¹⁴⁴ Eräessä Sosialistin artikkelissa kerrottiin työväen ottaneen pankit valvontansa alaisiksi, ”jotta niihin kerääntyneet rikkaudet käytettäisiin yksinomaan yhteiskuntaa hyödyttäviin tarkoituksiin”.¹⁴⁵

Kansanvaltuuskunnan ottaessa Suomen Pankin pääkonttorin ja osan sen sivukonttoreista haltuunsa niiden kassoissa oli yhteensä lähes 170 miljoonan markan edestä seteleitä. Lisäksi punaisten haltuun jäi Suomen Pankin käyttämä setelipaino, jossa suuri määrä puolivalmiita seteleitä odotti viimeistelyä. Valtaajat ryhtyivätkin toimeen ja ehtivät kaiken kaikkiaan valmistaa noin 77,3 miljoonan markan arvosta seteleitä. Hieman ironisesti työaika setelipainossa venytettiin 12 tuntiin, vaikka juuri oli annettu laki lyhyemmästä työpäivästä työväestön suojaamiseksi. Punaisten ehtivat myös lyöttää omia viisipennisiään. Tämä ”kansanvallan viisipenninen” jäi punaisten ainoaksi omaksi rahaksi. Aivan kaikkia Suomen Pankin varoja punaiset eivät kuitenkaan saaneet käsiinsä. Suuri osa Suomen Pankin kultakassasta oli siirretty turvaan Kuopioon punaisten hallitseman alueen ulkopuolelle. Arvopapereita oli siirretty sisämaan konttoreihin jo vuoden 1917 levottomuuksien vuoksi. Punaisten ehtivat myös pääsääntöisesti käsiin Suomen Pankin ulkomailla oleviin varoihin, koska kirjeenvaihtajapankit pitivät Suomen Pankin haltuunottoa laittomana. Suomen Pankin sisällissodan aikainen pääjohtaja Clas von Collan oli matkustanut juuri ennen sodan puhkeamista Tukholmaan, mistä käsin hän oli saanut yhteyden pankin ulkomaisiin kirjeenvaihtajapankkeihin ja varmistanut, ettei Suomen Pankin punainen johto pääsisi käsiin pankin ulkomaisiin saataviin.¹⁴⁶

Maksuliikenne punaisessa Suomessa kulki siten, että rahan tilaaminen kansanvaltuuskunnan oikeutetuiksi katsomiin käyttötarkoituksiin osoitettiin raha-asiaosaston tarkastettavaksi ja hyväksyttäväksi. Kansanvaltuuskunnan oikeuttamia maksuja olivat sellaiset maksut, jotka perustuivat joko jo ennestään olemassa olevaan raha- tai palkkaussääntöön, kansanvaltuuskunnan tai työväen pääneuvoston¹⁴⁷ vahvistamaan menosääntöön tai edellä mainittujen elinten johonkin erityiseen tarkoitukseen osoitettuun menoon. Tämän jälkeen

¹⁴³ Kuusterä – Tarkka 2011, 428–436.

¹⁴⁴ Vennola 1997, 53.

¹⁴⁵ Sosialisti 01.02.1918.

¹⁴⁶ Tudeer 1936, 28,97–98; TS 22.04.1918; Kuusterä – Tarkka 2011, 421, 433–443; Harmaja 1940, 244–245; Vennola 1997, 68.

¹⁴⁷ Työväen pääneuvosto oli eduskuntaan verrattavissa oleva elin, joka käytännössä kuitenkin toimi lähinnä kansanvaltuuskunnan kumileimasimena tämän ottaessaan lainsäätötehtäviä harteilleen.

raha-asiain osasto siirsi tilaukset maksukonttoriin kirjattavaksi sen tileille. Maksukonttorilta saadulla maksumääräyksellä rahat saattoi nostaa Suomen Pankin konttoreista. Aluekonttoreilla olikin akuutimpien rahasuoritusten ohella tärkeä rooli maksuliikenteen sujumisen takaajina punaisen Suomen alueella. Suomen Pankin konttorit ottivat raha-asiain valiokunnan ohella harteilleen myös maksukonttorin tehtäviä.¹⁴⁸ Koska yksityispankit olivat sulkeneet ovensa vallankumouksen puhjettua, kansanvaltuuskunnan johtama Suomen Pankki hoiti väliaikaisen lain¹⁴⁹ turvin niidenkin tehtäviä.

Punaisen Suomen talous kärsi jo alussa suurista vaikeuksista. Teollisuudelta puuttui tärkeitä raaka-aineita ja markkinoita, poliittinen ja taloudellinen epävarmuus laimensi intoa yrittämiseen ja työttömyys jatkoi uhkaavaa nousuaan. Ruplilla keinottelu taas aiheutti ongelmia rahaliikenteelle. Maksuliikennettä häytti rahan niukkuus: vaihtoraha katosi liikenteestä nopeammin kuin punaisten valtaama rahapaja ehti tuottaa uutta ja yleisö halusi punaisten painamista seteleistä nopeasti eroon. Rahan katoamisesta kierrosta syytettiin erityisesti liikkeenharjoittajia. Punaiset yrittivät lisätä käyttövarojaan muun muassa nostamalla talletusten korkoa, mutta tuloksetta. Puutteellisen kirjanpidon vuoksi vallankumousohallinnon menoista ei ole tarjolla tarkkaa kuvaa, mutta Paula Vennola arvioi työssään, että neljä suurinta kuluerää, joista punaisten oli selvittävä, olivat sotilasmenot, keskushallinnon menot, paikallishallinnon menot sekä taloudellisen toiminnan ylläpitämisestä koituneet menot. Eniten näistä nieli rahaa punakaartin rahoittaminen. Kun tulotaloutta ei saatu toimimaan edes normaaliaikojen mittakaavassa, oli turvauduttava jo mainittuun setelirahoitukseen. Setelitkin uhkasivat kuitenkin loppua jo helmi-maaliskuun vaihteessa. Raha-asiainosasto pyrkikin parantamaan maksuvalmiuttaan siirtämällä maksujaan ja tyydyttämällä rahan tarvettaan shekeillä, joihin ei juurikaan yleisön keskuudessa luotettu.¹⁵⁰

Vallankumousohallinnon toimet olivat kuitenkin vain varsinaisen katastrofin puhkeamisen siirtämistä. Jo huhtikuussa olisi luultavasti jouduttu turvautumaan velkaseteleihin, mikä olisi merkinnyt valtiolle kertyneiden lunastamattomien velvoitteiden paisumista sellaisiin mittoihin, ettei niistä olisi mitenkään selvitty ilman valtionalouden täydellistä romahtamista tai vähintään hyvin radikaaleja toimenpiteitä. Sotilaalliset tappiot kuitenkin ennättivät lopulta raha-taloudellisten edelle.¹⁵¹

¹⁴⁸ Päiväämätön kirje Kansanvaltuuskunnalle. SKV/RO, kansio 29, KA; Rinta-Tassi 1986, 196; Vennola 1997, 55; Kuusterä – Tarkka 2011, 438.

¹⁴⁹ Vennola 1997, 55.

¹⁵⁰ Vennola 1997, 56, 59, 66–70.

¹⁵¹ Rinta-Tassi 1986, 502; Vennola 1997, 87.

4.5. Yksityispankit

Sisällissodan puhjettua yksityispankit sulki ovensa. Niiden lakko leimattiin vastavallankumoukselliseksi. Työmiehen helmikuuisessa artikkelissa ”Suomen Pankki ja lakossa olevat pankit” kerrottiin kansanvaltuuskunnan aikomuksista antaa säännöksiä säästöpankkien luotonanto-oikeuksien laajentamisesta, sillä yksityispankkien uskottiin avaavan piakkoin liikkeensä. Kansanvaltuuskunta näki siitä olevan apua työpaikkojen käynnissä pitämiselle ja suurtyöttömyyden ehkäisemiselle. Pankeilta vaadittiin kuitenkin ehdottomasti, etteivät ne saisi avustaa vastavallankumouksellista liikettä: ”Tässä suhteessa tullaan niiden toimintaa valtion puolelta valvomaan tavalla, josta pankit voivat sopia Kansanvaltuuskunnan Raha-asiaain osaston tahi Suomen Pankin kanssa.” Uudessa pankkilaisissa vahvistettiin, että pankit eivät saisi avustaa vastavallankumouksellista liikettä ja että yksityispankkien tulisi tässä suhteessa alistua valtion valvonnan alaisiksi, mikäli tahtoivat liikettään jatkaa.¹⁵²

Suurimpien liikepankkien pääkonttorit pysyivät koko kansanvaltuuskunnan olemassaolon ajan suljettuina. Vain muutama paikkakunta teki poikkeuksen sääntöön. Esimerkiksi Tampereella ja Viipurissa yksityispankit olivat auki paikallisten konttoreiden ja punaisen siviilihallinnon keskinäisellä sopimuksella. Liikepankkien ovilla vartioineet punakaartit pitivät huolta sekä pankkien turvallisuudesta että estivät niiden kassojen tyhjenemisen ”vastavallankumouksellisten” käyttöön. Vaikka liikepankkien pääkonttorit pysyivät koskemattomina, niiden omistajat ja johto tiesivät, ettei kansanvaltuuskunnan kaavailemassa punaisessa Suomessa olisi sijaa yksityisille liikepankeille. Liikepankkien johto tekikin kaikkensa valkoisen Suomen rahaliikenteen turvaamiseksi. Koska liikepankkien toiminta lakkasi lähes kokonaan sisällissodan aikana, Suomen Pankki joutui toimimaan myös liikepankkina. Pankin Turun konttori ei tehnyt tässä suhteessa poikkeusta.¹⁵³

Kansanvaltuuskunta arvioi tilannetta siitä näkökulmasta, että yksityispankkien lakkoillessa Suomen Pankki saattaisi muutamassa kuukaudessa kohota maan todelliseksi, hallitsevaksi liikepankiksi, joka ”vakavuudellaan, suhteellisesti suurilla varoillaan ja halvalla luotonannollaan voi vetää ison osan suurteollisuutta vaikutuspiiriinsä, samalla kuin myös valtion laajeneva liiketoiminta välittömästi lisää Suomen Pankin kansantaloudellista

¹⁵² Työmies 03.02.1918; Työmies 08.02.1918.

¹⁵³ Kuusterä – Tarkka 2011, 439; Ahoniemi 2010, 10; Rinta-Tassi 1986, 195.

merkitystä.”¹⁵⁴ Suomen Pankilla olikin kansanvaltuuskunnan tulevaisuuden suunnitelmissa merkittävä rooli koko pankkijärjestelmän keskuksena.¹⁵⁵

Turussa vallankumouksellinen piirineuvosto takavarikoi hallituksen määräystä noudattaen ensin Suomen Pankin aluekonttorin. Tämän jälkeen takavarikoitiin yksityispankit, joiden rahavarat siirrettiin Sosialistin artikkelin mukaan Suomen Pankin kassaholviin säilöön. Säästöpankit jätettiin artikkelin mukaan rauhaan, sillä niihin tallettavat rahojaan ensisijaisesti työväenluokkaan kuuluvat tallettajat ja säästöpankit eivät artikkelin mukaan harjoittaneet minkäänlaista liikekeinottelua. Pankkien takavarikoimista sekä niiden varojen ja toiminnan saattamista vallankumousneuvoston kontrollin alaiseksi perusteltiin yhteiskunnallisten pääomien järjestämisellä ”niin että ne tulee käytetyksi yhteiskunnan hyödyksi, eikä keinottelun edistämiseksi.” Artikkelin jatkoi:

”Pankkien takavarikoimisessa ja niiden varojen ja toiminnan työväen valtuutettujen kontrollin alaiseksi saattamisessa ei siis ole kysymyksessä mikään ’ryöstö’ eikä ’varojen anastaminen’ joksi vastavallankumouksellinen porvaristo käytyreineen koettaa sitä leimata ja uskotella.”¹⁵⁶

Turun Sanomat puolestaan kuvasi Turun pankkien sisällissodan aikaista tilannetta seuraavalla tavalla:

”Asianlaita on nimittäin sellainen, että aluksi kaikki pankit olivat muutaman päivän avoinna. Vähitellen ne kuitenkin sulki ovensa, kunnes Länsipankki avattiin joksikin aikaa helmikuun alkupäivinä. Tämän jälkeen avattiin myöskin Turun pankki. Pohjoispankin konttori oli niinkään pari päivää avoinna. Kun Länsipankki oli saanut saatavansa Suomen Pankilta, jonka punaiset olivat vallanneet kassoineen päivineen, sulki se jälleen ovensa. Turun pankki oli edelleen avoinna, mutta johtui tämä siitä, että sen oli toiselta puolen hankittava rahaa tehtaille ja muille laitoksille, jotta niiden palveluksessa oleville henkilöille voitiin maksaa palkat. Tehtaiden käynnissä pitäminen oli tärkeätä m. m. sen vuoksi, että miehille oli hankittava työtä, jottei heidän työnpuutteensa vuoksi tarvinnut lähteä punakaartiin. Meille ilmoitetaan asiantuntevalta taholta lisäksi, että Turun pankki kapinan aikana hankki rahaa moniin muihin tarkoituksiin, joihin sitä välttämättä tarvittiin. Kuuleman mukaan sai Turun pankki kapinan aikana saataviaan Suomen Pankilta kuudetta miljoonaa markkaa.

Lisäksi on huomautettava, etteivät kapinalliset tehneet Turun pankissa yhtä vähän kuin muissakaan pankeissa minkäänlaisia valtauksia. Yksityispankkien kassat ja lokerot lukittiin

¹⁵⁴ Työmies 08.02.1918.

¹⁵⁵ Kuusterä – Tarkka 2011, 438.

¹⁵⁶ Sosialisti 30.01.1918.

kyllä sineteillä, mutta mitään ei niistä otettu eikä niiden avaimia luovutettu punaisille. Mainittava on erikoisesti, etteivät punaiset harjoittaneet yksityispankkien toimintaan nähden minkäänlaista kontrollia, niin kuin on luultu.”¹⁵⁷

4.5.1. Pankkilait sisällissodan aikana

Punaisen Suomen hallinto ohjasi pankkien toimintaa antamiensa lakien turvin. Niiden mukaisesti toimi myös Suomen Pankin Turun aluekonttori. Kansanvaltuuskunnan raha-asiainosasto antoi ”asianomaisten pankkien tietoon ja noudatettavaksi väliaikaisen lain velvollisuutensa laiminlyöneiden pankkien tehtävien hoitamisesta” 31. tammikuuta. Laissa todettiin, että kansanvaltuuskunnan raha-asiainosasto ryhtyisi hoitamaan velvollisuutensa laiminlyöneiden pankkien tehtäviä siinä laajuudessa kuin katsoisi pulaan joutuneen kansan avustamiseksi olevan välttämätöntä ja mahdollista. Talletukset ja muut yleisön saatavat tuli lain mukaan suorittaa täsmällisesti. Kansanvaltuuskunnan raha-asiainosaston asettamilla pankkivaltuutetuilla olisi kuitenkin oikeus väliaikaisesti ja tarpeen mukaan rajoittaa suurten erien suorittamista. Vastaanottajan oli maksettava valtiolle erityistä veroa yli 500 markan suuruudesta saamastaan pankkisuorituksesta, mikäli vastaanottaja ei pystynyt osoittamaan tarvitsemansa rahan työntekijöiden palkkoihin, välttämättömien elintarpeiden hankintaan tai muihin yhteiskunnalle hyödyllisiin tarkoituksiin.¹⁵⁸

Uusi, 8. helmikuuta annettu pankkilaki täydensi väliaikaista pankkilakia. Siinä tähdennettiin muun muassa, että kun Suomen Pankki suorittaa liikkeensä sulkeneen pankin puolesta tämän asiakkaiden saatavia, on vallankumousaikana asianomaisen pankin ja sen asiakkaan maksettava yhteisesti veroa valtiolle. Uusi laki määräsi erityisen veron siitä, jos joku viivyttäisi yli viikon säännöllisesti lankeavien pankkisitoumustensa täyttämistä.¹⁵⁹

¹⁵⁷ TS 20.04.1918.

¹⁵⁸ Kansanvaltuuskunnan raha-asiainosaston kiertokirje N:o1. 02.02.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 1, SP; Pipping 1962, 102.

¹⁵⁹ Työmies 03.02.1918.

5. Turun punainen kevät

Paikkakunnan tapahtumilla oli suuri vaikutus siihen, miten tapahtumat etenivät Suomen Pankin Turun konttorissa. Esimerkiksi sillä lienee ollut suuri merkitys, että Turussa ei sodittu. Toisekseen Suomen Pankin Turun konttorin valtaajia istui myös punaisen paikallishallinnon elimissä, joten konttorin toiminta kytkeytyy paikkakunnan tapahtumiin jo henkilösuhteiden kautta.

Tammikuun 28. Päivänä vuonna 1918 Turun vallankumouskomitea antoi seuraavan julistuksen:

”Eilen on Helsingin työväki joukkovoimallaan uljaasti kukistanut katalan lahtarihallituksen ja ottanut valtiovallan omiin voimakkaisiin käsiinsä. Tämän johdosta on välttämätöntä myöskin Turun työväestön ottaa valta kaupungissa asettamiensa vallankumouksellisten keskusneuvostojen käsiin. Tämän koko maata käsittävän vallankumouksellisen taistelutilanteen johdosta katsoo Turun Sosiaalidemokraattinen vallankumouskomitea tarpeelliseksi saattaa Turun työväestön tietoon seuraavaa: Vallankumouksen suuren ja jalon asian voittoon viemiseksi tulee työväestö käymään taistelua tästä kellonlyönnistä alkaen kaikella sillä tarmolla, mikä sisältyy työväen yksimieliseen ja uhrautuvaisuutta pelkäämättömään joukkovoimaan...”¹⁶⁰

5.1. Vallankumouksellinen hallinto

Tammikuun 27. päivän iltana punaiset valtasivat Helsingistä annettujen ohjeiden mukaisesti puhelinlaitoksen, rautatieaseman sekä porvarillisten lehtien kirjapainot. Tammikuun 28. päivä vallattiin lääninhallitus ja 29. tammikuuta posti ja pankit, mukaan lukien Suomen Pankin Turun konttori. Helmikuun aikana punaiset valtasivat muun muassa maistraatin, raastuvanoikeuden, kunnallishallinnon elimet sekä hovioikeuden. Uusien paikalliskomissaarien nimityksistä ilmoitettiin 29. tammikuuta ja joukossa oli myös Suomen Pankin Turun konttorin tuleva komissaari. Turussa sekä kunnallinen että valtiollinen virkakoneisto siirtyi punaisten haltuun vain vajaassa kahdessa viikossa. Haltuunotto sujui rauhallisesti eivätkä valkoiset tehneet vastarintaa.¹⁶¹ Turussa istui kapinan puhjetessa vuoden 1873 kunnallislain määräysten mukaisesti valittu kaupunginvaltuusto, johon ei ollut

¹⁶⁰ Uusitalo 1971, 14.

¹⁶¹ Uusitalo 1982, 251; Uusitalo 1971, 14, 21–22; Työmies 06.02.1918; Uusitalo 1984, 225.

työväestön edustajia mahtunut.¹⁶² Turusta ilmoitettiin 5. helmikuuta tietotoimistolle, että sikäläinen valtuusto oli luopunut toimistaan ja ylintä valtaa kaupungissa käytti Turun työväen valtuuskunta.¹⁶³

Vallankumousta johtamaan asetettiin Turun kaupungissa 12-jäseninen vallankumouskomitea. Se muun muassa rajoitti kunnallisjärjestön kokoontumisia, minkä seurauksena paikallinen kunnallisjärjestö jäi tapahtumien sivustaseuraajaksi.¹⁶⁴ Vallankumouskomitea haali lopulta kaiken kunnallisen hallintovallan työväen käsiin, jolloin viimeisetkin porvarilliset edustuselimet lopettivat yhteistyön sen kanssa. Samoin kävi muuallakin Suomessa. Turussa tämä näkyi esimerkiksi maistraatin toiminnan lopettamisena helmikuussa. Vallankumouskomitea laajeni jo helmikuun alussa 20 lisäjäsenellä, lähinnä eri ammattiosastojen luottamushenkilöillä, ja sen uudeksi nimeksi tuli työväen valtuuskunta. Komitean oli määrä kokoontua suuremmalla koonpanolla aina silloin, kun päätettiin erityisen tärkeistä ja laajakantoisista asioista, jotka 12-jäseninen komitea sille valmisteli. Vaikka valtuuskunnan toiminnasta on säilynyt vain vähän lähteitä, vaikuttaa siltä, että merkittävin hallinnollinen valta pysyi kuitenkin jatkossakin 12-jäsenisen vallankumouskomitean käsissä. Toinen merkittävä kunnallinen hallintoelin Turussa oli raha-asiain lautakunta, joka korvasi entisen rahatoimikamarin.¹⁶⁵

Turun rahatoimikamarin tehtäviin oli kuulunut kaupungin kiinteän ja irtaimen omaisuuden huolto, tulojen maksettaviksi pano ja periminen sekä menojen suorittaminen sekä kaupunginkassassa olevien käteisvarojen hoitaminen, kirjanpito ja sijoittaminen. Rahatoimikamari joutui lakkauttamaan toimintansa helmikuun viidennestä päivästä huhtikuun 13. päivään.¹⁶⁶ Turun rahatoimikamarin tilalle perustetun Turun kunnallisen raha-asiaintoimikunnan puheenjohtajana toimi rakennusmestari Iivari Johannes Viljanen, joka muun muassa otti nimissään Turun kaupungille lainan Suomen Pankin Turun konttorista.¹⁶⁷

Eri kunnallisilla laitoksilla sekä hallintoelimillä oli yleensä kolme vaihtoehtoista toimintamahdollisuutta punaisessa Turussa. Osan toiminta lakkasi kokonaan punaisten hallitsemassa Turussa, kuten esimerkiksi jo mainitun rahatoimikamarin ja palotoimikunnan.

¹⁶² Uusitalo 1971, 26.

¹⁶³ Työmies 05.02.1918.

¹⁶⁴ Uusitalo 1982, 252; Jokela 1999, 88; Uusi Aura 21.04.1918.

¹⁶⁵ Uusitalo 1971, 30–31; Uusitalo 1982, 251; Sosialisti 02.02.1918.

¹⁶⁶ Homquist 1925, 7, 48; Utdrag ur Drätselkammarens i Åbo protokoll för den 19 Februari 1919. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 15, SP;

¹⁶⁷ Jäljennös kirjeestä (Kirjeen viimeinen sivu puuttuu, luultavasti Suomen Pankin Turun konttorilta) Turun raastuvanoikeudelle 01.08.1919. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 15, SP.

Toinen vaihtoehto oli toimia entisellä henkilökunnalla, mutta punaisten rahoittamana kuten liikennekonttori ja vesijohtolaitos. Kolmantena mahdollisuutena oli esimerkiksi kansakoulujen ja kunnallissairaalan johtokunnille suotu erivapaus toimia täysin itsenäisesti. Niiden rahoitus ei tullut raha-asiainlautakunnan kautta, joten ne olivat siksi hyvin vähän tekemisissä paikallishallinnon kanssa.¹⁶⁸

Piiri- ja läänihallintoa johdettiin Turussa ensisijaisesti vallankumousneuvoston ja lääninvaltuuskunnan kautta. Vallankumousneuvosto muodostettiin jo 27. tammikuuta vaalipiiritoimikuntaa täydentämällä ja sen koko nimeksi tuli Turun läänin eteläisen vaalipiirin sosiaalidemokraattinen vallankumouksellinen piirineuvosto. Vallankumousneuvosto oli kunnallisella tasolla toiminutta vallankumouskomiteaa huomattavasti radikaalimpi ja se myös sekaantui ahkerasti kunnalliseen hallintoon. Vallankumousneuvoston päätehtävä oli johtaa vallankumoustoimintaa yleisesti vaalipiirissä. Sen alaisuudessa toimivat muun muassa raha-asiainvaliokunta sekä sota- ja elintarvikejaosto. Lääninvaltuuskunta puolestaan oli vallankumouskomitean sisäpiiristä muodostettu johtava komitea.¹⁶⁹

Vallankumousneuvosto oli Turussa se elin, jonka alaisuudessa Suomen Pankin Turun konttori toimi hallituksen määräyksestä paikallisella tasolla.¹⁷⁰ Käytännössä Turun konttoriin olivat yhteydessä Suomen kansanvaltuuskunnan raha-asiainosaston valtuutuksella toimittaja R. V. Österman sekä kaupanhoitaja Kalle Hyvärinen. Miesten työnjako ei käynyt lähteistä ilmi. Österman on nimitetty 5. helmikuuta Turun läänin hallintolaitosten raha-asian komissaariksi¹⁷¹ ja Hyvärinen raha-asiain komissarioksi Turun lääniin 18. helmikuuta.¹⁷² Österman on jättänyt huomattavasti enemmän jälkiä arkistoihin ja sanomalehtiin. Österman oli toisaalta monessa mukana. Hän oli Turun piirin vallankumousoikeuden jäsen, raha-asiainvaliokunnan jäsen sekä Turun ja Porin lääninvaltuuskunnan jäsen. Häntä kutsuttiin myös lääninkomisarioksi, sillä vallankumouskomitea nimitti hänet 29. tammikuuta komisarioksi Turun maaherravirastoon. Turun Sanomat kuvasi Östermania miliisipäällikkö Lundbergin uskolliseksi ystäväksi ja apuriksi.¹⁷³

Järjestyksenpidosta punaisessa Turussa vastasi miliisilaitos, joka sai statuksensa virallisena järjestyksenpitäjänä sisällissodan alkaessa. Miliisin rinnalla käytettiin punakaarteja.

¹⁶⁸ Uusitalo 1971, 33-42; Jokela 1999, 87.

¹⁶⁹ Uusitalo 1971, 36-38.

¹⁷⁰ Sosialisti 30.01.1918.

¹⁷¹ Valtuutetun R. V. Östermanille osoittama valtakirja 05.02.1918. SKV/RO, kansio 27, KA.

¹⁷² Raha-asian valtuutetun valtakirja Östermanille 18.02.1918. SKV/RO, kansio 27, KA.

¹⁷³ TS 13.05.1918; Valtiorikosasiain tiedusteluosaston luettelo C, 142. Helsinki 1918; Uusi Aura 19.04.1918.

Tuomioistuimilla oli punaisten silmissä huono maine ja he julistivatkin heti sisällissodan alussa, että ”tuomioistuinten itsevaltiudesta on tehtävä kerta kaikkiaan loppu”. Jo helmikuun toisena päivänä Turkuun päätettiin perustaa vallankumoustuomioistuin. Turun erikoisuutena oli lääninvaltuuskunnan yhteyteen perustettu oikeusasiain osasto. Myös vankilalaitos siirtyi punaisten käsiin.¹⁷⁴

Punakaartit olivat luonnollisesti olennainen osa punaisen organisaatiota. Niiden perustaminen liittyi kaupungissa oikeastaan jo yleislakon jälkimaininkeihin, ensimmäiset tiedot Turun punakaartin perustamisesta ovat peräisin lokakuun 1917 lopulta. Punakaarti valtasi esikunnakseen Vartiovuorenmäellä sijainneen merisotakoulun ja nimesi sen Pietarin ja Helsingin esikuvan mukaisesti Smolnaksi.¹⁷⁵ Punakaartilla oli myös suoraa yhteistyötä vallankumouskomitean kanssa. Ne näyttäisivät yhdessä järjestäneen esimerkiksi tammikuussa 1918 suoritettua, sanomalehdissä laajaa huomiota saaneet viljan takavarikointimatkat Mellilään ja Paimioon. Punakaartin vahvuus oli Turussa sodan alkaessa noin 2000 miestä. Turkuun perustettiin myös kaksi naiskomppania maaliskuussa.¹⁷⁶ Turun punakaartia johti miliisilaitoksen ohella William Lundberg, jota kutsuttiin toisinaan Turun diktaattoriksi. Lundberg oli Sinikka Uusitalon mukaan punaisen Turun tärkein henkilö.¹⁷⁷

Kun ottaa huomioon kevään 1918 sekavat olot, sisällissodan sekä lähes nälänhätää lähentelevän elintarvikepulan Turussa, punaiset saivat niin kunnallis-, piiri- kuin lääninhallinnonkin kohtalaisen hyvin järjestetyksi.¹⁷⁸ Lähtötilanne oli kuitenkin ollut Turussa sama kuin muuallakin Suomessa: työväestö oli suljettu sisällissodan puhkeamiseen asti lähes täysin kunnallisen vallankäytön ulkopuolelle ja Turun kaupunginvaltuusto oli ollut vallankumouksen puhjetessa koostumukseltaan suorastaan yläluokkainen. Kaupungeille vuonna 1873 vahvistetun kunnallisetuloasetuksen mukaisesti kuntalaiset saivat osallistua kaupunkien hallintoon tulojensa mukaan.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Uusitalo 1971, 42–53.

¹⁷⁵ Jokela 1999, 93,95; TS 14.01.1918.

¹⁷⁶ Hakala 2006, 15.

¹⁷⁷ Uusitalo 1982, 251,254–256; Uusitalo 1971, 69–72; Uusitalo 1984, 226.

¹⁷⁸ Uusitalo 1971, 104,38.

¹⁷⁹ Jokela 1999, 40; Jutikkala 1984, 214.

5.2. ”Elämä rauhallista” – yhteiskunnalliset olot Turussa

Turku oli levoton, mutta Turussa tai Turusta ei keväällä 1918 sodittu. Jo sodan ensipäivinä kaikenlaiset laittomuudet ja väkivaltaisuuDET tuomittiin niin punakaartin ylipäällikön, Turun sosiaalidemokraattisen vallankumouskomitean kuin sosiaalidemokraattisen piirineuvoston julistuksissa. Turussa punaiset tappoivat sodan aikana kahdeksan henkilöä, kaikki siviileitä. Varsinaisesta punaisesta terroristista ei siis Turun tapauksessa voitane puhua. Sinikka Uusitalon mukaan keskeisin syy siihen, että sisällissodille tyypillinen rintamien takainen verenvuodatus jäi Turussa vähäiseksi, oli juuri joukkonsa kurissa pitänyt miliisipäällikkö Lundberg. Uusitalo kirjoittaa, että kun haastateltavia pyydettiin kertomaan kevään 1918 levottomuuksista, näyttivät sisällissodan aikaiset tapaukset usein jäävän vuoden 1917 selkkausten varjoon.¹⁸⁰

Vallankumouksen puhjetessa Turun virallisena järjestyksenpitäjänä toimi William Lundbergin johtama miliisilaitos. Järjestyslaitoskysymyksestä samoin kuin miliisien palkoista oli riideltä aina sodan puhkeamiseen asti.¹⁸¹ Sosialistissa ja Työmieheissä oli useaan otteeseen helmi- ja maaliskuun aikana tiedotuksia, joiden mukaan Turussa oli rauhallista. Tämä tosin oli punaisten toimittamien lehtien mielipide ja johtui niiden mukaan siitä, ”etteivät lahtarit olleet eksyneet vierailuretkille”.¹⁸² Sillä, että Turussa ei sodittu, oli kiistatta vaikutusta Suomen Pankin Turun konttorin toimintaan. Esimerkiksi sotatapahtumien näyttämöksi joutuneella Tampereella Suomen Pankin aluekonttorin toimintaa varjosti perusteltavissa oleva rosvoamisen pelko.¹⁸³

Turun elintarviketilanne oli niin surkea, että sitä saattoi ajoittain kutsua jopa nälänhädäksi. Turkulaisia kehoitettiin sekoittamaan leipäjauhoihin muun muassa kalaa, jäkälää, perunoita ja sieniä eikä pettuleipäkään ollut harvinaisuus. ”Kaloista leipää”, uutisoi Sosialistikin.¹⁸⁴ Nälän lisäksi katkeruutta aiheutti elintarvikepolitiikka. Rajahintoihin perustuva elintarvikepolitiikka johti keinotteluun ja laillisten elintarvikkeiden hinnat nousivat pilviin mustan pörssin hinnoista puhumattakaan. Lisäksi turkulaiset kokivat, ettei elintarvelautakunta edes halunnut

¹⁸⁰ Uusitalo 1971, 7,82,87; Uusi Aura 19.04.1918; Uusitalo 1984, 226.

¹⁸¹ Uusitalo 1971, 42,46.

¹⁸² Sosialisti 01.02.1918; Sosialisti 02.02.1918.

¹⁸³ Ahoniemi 2010, 13.

¹⁸⁴ Sosialisti, 16.03.1918.

täyttää sille kuuluvia velvollisuuksia¹⁸⁵. Nälkä oli tosin turkulaisille tuttu vieras: jo ennen sisällissodan puhkeamista pula elintarvikkeista oli päivittäinen aihe sanomalehdissä. Elintarvikkepulalla oli kiistämättä ollut vallankumouksellisuuteen kiihottava vaikutus. Sanonta ”nälkä on punikki” päti myös Turussa.¹⁸⁶

5.3. Elinkeinoelämä sisällissodan aikana

Sisällissodan ensimmäisellä viikolla Etelä-Suomen teollisuusalueilla vallitsi yleislakko. Lakko päättyi viikon sisällä, minkä jälkeen teollisuusyrityksiä yritettiin taas saada käyntiin. Teollisuuden toiminta-aste oli sisällissodan kuukausina keskimäärin 50 prosenttia työllisyydellä mitattuna, mutta vaihtelu oli suurta teollisuuden alan ja sotatilanteen mukaan. Punaiset takavarikoivat monia teollisuuslaitoksia. Osa taas suljettiin, jotta työläiset saataisiin rintamalle tai niiden omistajien toimesta.¹⁸⁷

Turun, kuten koko Suomen, elinkeinoelämä oli ollut poikkeustilassa jo vuoden 1918 alusta. Kaupankäynti oli Turussa lamassa sisällissodan aikana, sillä maailmansota oli katkaissut kansainväliset kauppayhteydet ja kotimaan tuotantolaitokset toimivat vajaateholla.¹⁸⁸ 16. huhtikuuta ilmestyneessä Turun Sanomien numerossa kuvailtiin sisällissodan aikaista elinkeinoelämää Turussa seuraavalla tavalla:

”Koko punaisten hallituskauden aikana on liike-elämä Turussa ollut miltei kokonaan lamassa. Liikkeitä on tosin osittain koetettu pitää avoinna, mutta kaupoista ei ole kannattanut puhua. Heti kun punaiset jättivät kaupungin tapahtui tässäkin suhteessa muutos parempaan päin. Nyt ovat nekin liikemiehet, jotka ovat pitäneet liikkeitään suljettuina, avanneet ne jälleen ja liike-elämä on kääntymässä entiselle ladulleen.”¹⁸⁹

Vallankumouksen puhjettua punaisen Suomen alueen talouselämä oli jakautunut kahteen vyöhykkeeseen. Punainen eli työväen valvonnassa ollut kattoi noin 30 prosenttia ja valkoinen eli yksityisten omistajien johdolla toiminut noin 70 prosenttia työllistetyistä työvoimasta. Turku kuului lähes täysin valkoiseen vyöhykkeeseen, vaikka punaisilla oli tukeva ote kunnallisesta vallasta paikkakunnalla. Turussa sekä työnantajat että punaiset olivat varovaisia.

¹⁸⁵ Jokela 1997, 58.

¹⁸⁶ Uusitalo 1971, 91–93.

¹⁸⁷ Vennola 1997, 63.

¹⁸⁸ Uusitalo 1971, 89–91.

¹⁸⁹ TS 16.04.1918.

Ensimmäiset eivät seisauttaneet yleisesti tehtaitaan eivätkä jälkimmäiset ryhtyneet kovin tarmokkaiisiin toimenpiteisiin niiden valvomiseksi. Kari Teräksen mukaan punaiset vallanpitäjät ja työnantajat tekivät eräänlaisen epäpyhän liiton keskenään: punaiset vahvistaakseen valtaansa ja työnantajat suojellakseen omaisuuttaan.¹⁹⁰

Työ- ja sisäasiainosastojen valtuutetut pyrkivät pitämään teollisuuslaitokset käynnissä. Turun sosiaalidemokraattinen vallankumouskomitea linjasi 28. tammikuuta, että kaikki liiketoiminta tulisi ainakin toistaiseksi jatkumaan säännöllisenä. Työnantajilta olisi ankarasti kiellettyä sulkea työpaikkoja tai ryhtyä ”minkäänlaisiin poikottaustoimenpiteisiin.”¹⁹¹ Kansanvaltuuskunta antoi asetuksen, jolla työväkeä kehoitettiin avaamaan suljetut tehtaat. Kansanvaltuuskunnan toimesta avattuihin tuotantolaitoksiin tuli valita liikkeenjohdosta vastaava konttoripäällikkö sekä tuotannon johdosta vastaava komissaari.¹⁹²

Valtiolta luvattiin luottoa toiminnan aloittamista varten ja kansanvaltuuskunta varasi viisi miljoonaa markkaa luottoihin työläisten käynnistämille tehtaille. Yrityksille myönnetyt luotot oli tarkoitettu ensisijaisesti palkkojen maksamiseen ja etusijalla olivat kansanvaltuuskunnan hallintoon siirtyneet yritykset. Määräraha oli tosin käytetty jo maaliskuussa, vaikka Jalo Kohonen pyysi kirjeessään Suomen Pankkia lähettämään konttoreilleen kehotuksen käyttää valtion takuutililtä teollisuuslaitosten käyntiin saattamista varten myönnettyjä luottoja mahdollisimman säästävaisesti. Luotto tuli maksaa takaisin tuotannon päästyä käyntiin, mutta yleensä rahoja ei saatu takaisin, koska ne käytettiin palkkojen maksamiseen. Teollisuuslaitokset olisivat tulleet toimeen paremmin, mikäli punakaartit ja muut vallankumoushallinnon elimet olisivat maksaneet hankintansa maksusitoumuksien sijaan rahana. Mikäli Suomen Pankissa hyväksyttiin maksusitoumus, se hyvitti kyllä yrityksen tiliä, mutta oli valtion kassalle vahingollista.¹⁹³

Turun noin 130 teollisuuslaitoksesta 43:n toiminta keskeytyi täysin joksikin aikaa sisällissodan vuoksi. Nämä keskeytykset keskittyivät selvästi huhtikuun ensimmäiselle puoliskolle eli punaisten valtakauden levottomaan loppuun Turussa. Muutamia tehtaita lopetti Turussa toimintansa vuoden 1918 alkupuolella myös raaka-aine- ja työvoimapulan vuoksi.

¹⁹⁰ Teräs 1995, 265–266.

¹⁹¹ Uusi Aura 19.04.1918.

¹⁹² Teräs 1995, 265.

¹⁹³ Vennola 1997, 64–65; Kuusterä – Tarkka 2011, 439; Jalo Kohosen kirje Suomen Pankille 18.02.1918. SKV/RO, kansio 27, KA; Jalo Kohosen kirje Suomen Pankille 05.03.1918. Kansio 2, Kapina-ajan asiakirjoja, SP; Jalo Kohosen kirje Suomen Pankille 08.02.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP; F. E. Kellosoja Suomen Pankin johtokunnalle 19.02.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

Tällaisia olivat muun muassa Turun Säilyketehdas, Auran Sokeritehdas, Auran Panimo ja Turun Hansikastehdas. Turkulaiset tekstiilitehtaat taas joutuivat lopettamisuhan alle maaliskuun lopussa raaka-aineiden vähyiden vuoksi. Turun mekaaninen konepaja oli taas suljettuna ”työnpuutteen ja yleisen tilanteen tähden”.¹⁹⁴

Punaiset olivat kuitenkin valmiita puuttumaan Turussakin teolliseen toimintaan sodankäynnin edellytysten turvaamisen ollessa kyseessä. Punaiset takavarikoivat Turussa seitsemän teollisuuslaitosta. He neuvottelivat esimerkiksi helmikuussa Oy H. Ahlberg & Co:n tuotannon ylläpitämisestä. Tehtaan johtaja suostui sillä edellytyksellä, ettei tehtaassa valmistettaisi tykkejä. Lisäksi punakaarti takavarikoi Turussa ainakin kaksi suurempaa suutariliikettä ja kahdeksan räätäli- ja pukimoliikettä vaatehuoltonsa tarpeisiin. Näihin lukeutui ainakin Auran vaateusliike.¹⁹⁵ Uudessa Aurassa huhtikuussa julkaistun artikkelin mukaan punaiset sekaantuivat ahkerasti elinkeinoelämän toimintaan: ”Wallassa ollessaan punainen roswohallitus monin tawoin sekaantui teollisuus- ja kauppayritysten toimintaan suureksi wahingoksi tuotannolle ja liikevaihdolle.”¹⁹⁶

Turun piirin ammattientarkastajan vuosikertomuksessa vuodelta 1918 esitettiin seuraava kokonaisarvio teollisuuden tilasta punaisten vallan aikana:

”Piiirissäni, joka kokonaisuudessaan oli kapinallisten ja heidän apulaistensa venäläisten hallussa, toimi teollisuus suurimmaksi osaksi keskeytymättä kapinallisten sanottavammin puuttumatta tehtaitten hallintoon. Pienempi yleinen seisausaika oli kuitenkin huhtikuun lopussa kapinan kukistumisen aikana. Kuitenkin saivat liikkeet tuta uuden ajan menetelmiä siten, että saivat luovuttaa valmisteitaan, mitkä suinkin kelpasivat kapinallisille, tietysti korvauksetta. Myöskin oli toiminta suuresti supistettua epävarmuuden vuoksi ja suurimmaksi osaksi vielä sen vuoksi, että suurin osa ammattityöväkeä liittyi kapinallisten riveihin.”¹⁹⁷

Ilmeisesti myös valkoisen puolen työntekijöitä oli poissa liike-elämän palveluksesta sodan vuoksi. Turun liikemiesyhdistys oli nimittäin lähettänyt jäsenilleen kiertokirjeen, jossa se toivoi etteivät nämä estäisi liikeapulaisiaan liittymästä suojeluskuntiin.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Teräs 1995, 267; Uusitalo 1971, 89–90.

¹⁹⁵ Teräs 1995, 268; Uusitalo 1971, 90.

¹⁹⁶ Uusi Aura 18.04.1918.

¹⁹⁷ Teräs 1995, 269.

¹⁹⁸ Katara 1956, 18.

5.3.1. Suomen Pankin Turun konttori punaisia teollisuusliikkeitä tukemassa

Suomen Pankin Turun konttori toimi sisällissodan aikana liikepankin tavoin. Se mainosti Sosialistin helmikuisessa numerossa toimintojaan:

”Suomen Pankin Turun konttori harjoittaa täydellistä pankkiliikettä siinä laajuudessa kuin nykytilanne myöntää; Vastaanottaa rahoja talletus- ja juoksevalle tilille, jolloin hyvitetään 4 prosenttia talletuksille ja 1 prosentti juoksevalle tilille; myöntää kassakreditiiivejä, konttokurantteja ja muita lainoja sekä diskontteeraa vekseleitä. Kaikki ne liikkeet, jotka käyttävät Suomen Pankkia, ovat vapautetut pankkiveroista.”¹⁹⁹

Suomen Pankin Turun aluekonttorin toiminta oli sisällissodan aikana kuitenkin melko pienimuotoista. Sodan supistaman elinkeinoelämän lisäksi yksi toimintaa rajoittanut tekijä oli kierrossa olevan rahan vähyys, josta Turussa kärsittiin. Vaihtoraha poistui nopeasti liikkeestä ja moni elinkeinoelämän edustaja suorastaan hyljeksi punaisten liikkeelle laskemia seteleitä, jotka oli mahdollista tunnistaa sarjanumeroiden perusteella.²⁰⁰ Uudessa Aurassa ilmestyi huhtikuun puolessa välissä artikkeli, jossa kehoitettiin laittamaan raha kiertoon tai tallettamaan se pankkeihin. Talouselämä tulisi saada mahdollisimman pian taas säännölliseksi: ”Talouselämän liikevoima on raha. Kapinallisten wallitessa lähiseutuja ja Turkua häwisi raha kuin taikaiskusta ja samalla talouselämä seisahtui.”²⁰¹ Tämän sai huomata myös Suomen Pankin Turun aluekonttori, jonka toimintaa kierrossa olevan rahan vähyys väkisininkin vaikutti. Punaiset tosin syyttivät rahan vähyydestä paikallisia liikkeenharjoittajia. Raha-asiaosaston kansanvaltuuskunnalle osoittamassa kirjeessä oltiin huolissaan rahojen kerääntymisestä liikkeenharjoittajien kassoihin: ”Rahankierto on tämän toiminnan kautta melkein kokonaan lakannut ja näyttää liikkeiden mainittu menettely ilmeisesti perustuvan liikkeenhoitajain suunnitelmalliseen toimintaan.” Tällä perusteltiin uusien setelien liikkeellelaskua, vaikka sen tiedettiin alentavan rahan ostokykyä.²⁰²

Olosuhteiden sallimissa puitteissa Suomen Pankin Turun konttori tuki parhaansa mukaan paikallisia liikeyrityksiä, kunhan ne eivät olleet vastavallankumouksellisia. Tähän logiikkaan olisi kiinnostava paneutua syvemmin. Olisi erityisen kiinnostavaa tietää, minkälaisia yrityksiä rahoitettiin ja valvoivatko punaiset rahoittamiaan yrityksiä. Mistä muualta sodan aikana auki pysyneet liikeyritykset saivat rahoituksensa? Miten esimerkiksi takavarikot vaikuttivat

¹⁹⁹ Sosialisti 26.02.1918.

²⁰⁰ Kuusterä – Tarkka 2011, 438.

²⁰¹ Uusi Aura 18.04.1918.

²⁰² Raha-asiaosaston päiväämätön kirje kansanvaltuuskunnalle. SKV/RO, kansio 26, KA.

Suomen Pankin Turun konttorin toimintakenttään? Minkälaisia pitkäaikaisia vaikutuksia sisällissodalla ja Suomen Pankin Turun konttorin valtaamisella oli konttorin ja paikallisen elinkeinoelämän suhteisiin, jos sellaisia ylipäätään oli? Koska näihin seikkoihin voisi paneutua kokonaisen toisen gradun verran ja koska Suomen Pankin Turun konttorin kirjanpitoa laiminlyötiin pahasti, tyydyn tässä tekemään joitakin melko pinnallisia johtopäätöksiä löytämäni lähdeaineiston perusteella.

Ilmeisesti punaisten valvonta oli ainakin joissakin tapauksissa raha-asioiden sujumisen ehtona. Esimerkiksi kansanvaltuuskunnan työasiainosasto on osoittanut Suomen Pankille kirjeen, jossa todetaan seuraavaa:

”Koska Björkbodan Tehdas Osakeyhtiö ei ole käynnissä Työasiainosaston toimesta, eikä siisen valvonnan alaisena, emme katso voivamme varmentaa Intendenttilaitoksen mainitulle teollisuuslaitokselle antamaa schekkiä, vaan jätämme asiain teidän ja mainitun tehdaslaitoksen valtuutetun ratkaistavaksi.”²⁰³

Suomen Pankin Turun konttorin kirjanpidosta löytyvät yksityishenkilöiden lisäksi seuraavat asiakkaat: Auran rautasänkytehdas, Turun kalakauppa Oy, Korvensuun kone- ja sähkötehdas, Oy Motor, Turun kunta, Turun kunnallinen kalakonttori, Tyko Bruks Aktiebolag, Kaarinan kunta, Turun tullikamarin kassakonttori, Turun postikonttori, baltialainen laivanveistämö, Turun ja Uudenkaupungin Rautatierak., Turun itäinen postitoimisto, Turun kunnallinen raha-asiaintoimisto, Socialistin kirjapaino, Oy John Barker Ab, Lääninrahasto, Turun nahkatehdas Oy, Turun työväen osuuskauppa, Turun keskuskeittiö, Turun kaupungin elintarvelautakunta, Turun kuritushuone, Turun rakennusliike Oy, lääninvankila, Turun vähäväkisten osuuskauppa, A.B. Merkator O.Y., Turun työväen säästöpankki sekä Lounais-Suomen tukkuliike Oy.²⁰⁴ Suomen Pankin Turun konttorin kautta luottoa sai myös Crichtonin laivanveistämö, jonka telakalla korjattavana olevan Nordost nimisen laivan kunnostuksesta koituihin palkkoihin rahat myönnettiin.²⁰⁵

Kyseiset asiakkaat on lueteltu enimmäkseen kapinatilin erikoisluettelossa. Luettelosta ei kuitenkaan selviä asiakassuhteiden laatu. Esimerkiksi Korvensuun kone- ja sähkötehtaan

²⁰³ Kansanvaltuuskunnan työasiainosaston kirje Suomen Pankille 05.04.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 11, SP.

²⁰⁴ Kapinatilin erikoisluettelot. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 5, SP; W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 20.03.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

²⁰⁵ Jalo Kohosen kirje Suomen Pankille 27.02.1918. SKV/RO, kansio 27, KA.

isäntä oli surmattu ja tehtaan työväki sekä sen valitsema komissaari olivat pakottaneet tappamisen uhalla tehtaan edustajan ottamaan lainaa Suomen Pankin Turun konttorilta.²⁰⁶

Suomen Pankin punaisten haltuun joutuneet konttorit tukivat paikallisella tasolla kansanvaltuuskunnan tavoitetta pitää teollisuuslaitokset käynnissä. Turun konttorista Suomen Pankin johtokunnalle helmikuussa lähetetyssä kirjeessä²⁰⁷ kerrottiin kaupungin suurimpien tehtailijoiden pitäen kokouksen ”nykyisestä tilanteesta”. Työnantajat tulisivat poikkeuksetta yrittämään pitää tehtaansa käynnissä sillä ehdolla, ettei työväen puolesta asetettaisi tehtaan omistajien määräämisvaltaa rajoittavia vaatimuksia ja että teollisuusliikkeet saisivat tarvitsemansa rahamäärät Suomen Pankin kautta. W. J. Borg kirjoitti:

”Puolestani lupasin vaikuttaa siihen suuntaan, että teollisuusliikkeet saisivat työskennellä niin kuin ennen ja lupasin niille myöskin tarvitsemansa rahamäärät, kun katson että ennen kaikkea täytyy meidän pyrkiä siihen että työttömien ja joutilaiden armeija lisääntyy niin pienessä määrässä kuin suinkin, ja meillä nyt ei ole voimia, joiden avulla me voisimme menestyksellä harjoittaa tehdasliikettä.”²⁰⁸

Kansanvaltuuskunnan raha-asiainosaston kirjeessä Suomen Pankille todettiin, että toistuvien tapausten johdosta, joissa työasiainosaston välityksellä oli pantu liikkeitä käyntiin ja ehdotettu niille avattavaksi valtion takuutili Suomen Pankissa, oli kansanvaltuuskunnan raha-asiainosasto hyväksynyt seuraavan menettelyn:

”Raha-asiain Osasto päättää, mihinkä summaan saakka myönnetään valtion takuu asianomaiselle liikkeelle ja tekee siitä ilmoituksen sekä Työ-Asiain Osastolle että Suomen Pankille. Tämän päätöksen jälkeen avaa Suomen Pankki asianomaiselle liikkeelle täten määrätyn tilin jota liike työasiainosaston valvonnan alla saa käyttää ---”²⁰⁹

Paikallista liike-elämää oli siis tarkoitus tukea, kunhan se ei ollut vastavallankumouksellista. Työmiehen artikkelissa kirjoitettiin helmikuun alussa, että kansanvaltuuskunnan raha-asiain osasto oli päättänyt valmistella ehdotuksen Suomen Pankin ohjesäännön muuttamisesta paremmin käytännöllisen liike-elämän tarpeita vastaavaksi.²¹⁰ Sosialistin 30. tammikuuta ilmestyneessä numerossa tiedotettiin: ”Viimeiset tiedot. Pankkien aukiolo Turussa tullaan

²⁰⁶ Väinö Aulenin kirje Suomen Pankin Turun konttorille 07.05.1918. Turun aineisto, kansio 83, SP.

²⁰⁷ Luultavasti W. J. Borgin kirjoittama, mutta alaosa on palanut, joten allekirjoitus ei näy.

²⁰⁸ Suomen Pankin Turun konttorin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 21.02.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

²⁰⁹ Jalo Kohosen kirje Suomen Pankille 01.03.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

²¹⁰ Työmies 08.02.1918.

ensitilassa järjestämään entiselleen, joten niiden valtaamisesta ei liike-elämälle koidu haittaa.”²¹¹ Suomen Pankin Turun konttori antoi seuraavan ilmoituksen toiminnastaan:

”Pidetään avoinna kaikkina arkipäivinä klo 10 – ½ 3. Yleisten laitosten ja tehtaiden tarvitessaan suurempia summia palkkauksiin ja muihin välttämättömiin tarpeisiin on päivää ennen jätettävä kirjallinen ilmoitus siitä pankkiin, mainitsemalla siinä summan suuruus ja käytön tarkoitus.”²¹²

²¹¹ Sosialisti 30.01.1918.

²¹² Sosialisti 05.02.1918.

6. ”Kansankavaltajat Suomen Pankin Turun konttorissa”

Tässä luvussa käsittelen Suomen Pankin Turun konttorin valtauksen osallistuneiden henkilöiden taustoja, motiiveita sekä keskinäisiä suhteita. Pyrin selvittämään valtaajien, ja heistä erityisesti pankin komissaarin, toiminnan seurauksia konttorille. Suomen Pankin Turun konttorin valtauksen osallistuttiin eri syistä: jotkut olivat mukana aatteensa vuoksi, toiset elantonsa turvaamiseksi ja jotkut ilmeisesti jopa fyysisesti pakotettuina. Valtaajien nimet ovat peräisin eri lähteistä enkä voi varmuudella sanoa olevani tietoinen heistä kaikista. Kaikki *Kapina-ajan asiakirjoja*-kokoelman sisältämät Suomen Pankin Turun konttoria koskevat sisällissodan aikaiset paperit ovat pankin komissaarin allekirjoittamia, mikä teki muiden osallisten selvittämisestä hyvin haasteellista. Vyyhti lähti avautumaan sattumalta vanhoista sanomalehtistä sekä sukututkimukseen erikoistuneelle internetsivustolle siteeratun Valtiorikosasiain tiedusteluosaston luettelo c:n avulla. Konttorin henkilökunnalla ja aivan erityisesti sen komissaarilla oli suuri merkitys sen kannalta, miten pankkia kohdeltiin ja missä tilassa se oli sodan jälkeen. Sisällissodan aikaisessa Turussa langat näyttäisivät lisäksi olleen huomiota herättävän pienen ja valikoituneen ryhmän käsissä ja myös Suomen Pankin Turun konttorin valtaajilla oli kytköksiä paikkakunnan muuhun punaiseen hallintoon.

Tutkielmassa mainittujen henkilöiden nimien kirjoitusasut vaihtelivat melkoisesti eri lähteissä. Sukunimien kirjoitusasu ei juurikaan vaihdellut, mutta lähes kaikkien etunimistä on useampia variaatioita. Olen selvyuden vuoksi käyttänyt kustakin henkilöstä suoria lainauksia lukuun ottamatta vain yhtä nimeä, yleensä yleisimmin käytettyä.

6.1. ”Kapinavirkailijoita”

Suomen Pankin Turun konttorin henkilökunnan tehtyä ”mielenilmauslakon” punaiset joutuivat etsimään konttorille kokonaan uuden henkilökunnan.²¹³ Sosialistin 5. helmikuuta ilmestyneessä numerossa ilmoitettiin, että ”Suomen Pankin Turun konttori alkoi tänä aamuna säännöllisen työskentelynsä. Uudet henkilöt hoitavat pankin asioita ---.”²¹⁴

²¹³ Sosialisti 02.02.1918.

²¹⁴ Sosialisti 05.02.1918.

Sisällissodan aikana Suomen Pankin Turun konttorin toimintaa johti kauppias Walter Johan Borg²¹⁵. Borg syntyi Pietarsaassa 21. kesäkuuta 1870. Hänet vihittiin vuonna 1894 luokkatietoisesta perheestä lähtöisin olleen, Ida Johanna Ojalan kanssa. Pariskunnan tie kulki Hangon, Vaasan ja Tampereen kautta Turkuun vuonna 1900, missä he saivat vielä kolme lasta. Borg oli vaimonsa veljen Janne Ojalan kanssa Arbetet-lehden perustajia. Samaiseen perustamistoimikuntaan kuului myös Turun sisällissodan aikainen miliisipäällikkö William Lundberg.²¹⁶

W. J. Borg oli Turun ruotsalaisen työväenyhdistyksen jäsen. Borgin perheessä maaliskuussa 1918 vierailleen Tukholman pormestari Lindhagenin sanotaan kuvailleen Borgia ”synnynnäiseksi taistelijasieluksi sosialismin rintamalla”. Vuonna 1907 Borg oli auttanut itse Leniniä pakenemaan Tukholmaan. Borg työskenteli tuolloin Höyrylaivaosakeyhtiö Boren palveluksessa. Alkuperäisen suunnitelmaan mukaan Suomessa piileskelleen Leninin piti matkustaa Tukholmaan Bore-yhtiön aluksella. Suunnitelmasta piti kuitenkin luopua, koska santarmi valvoi satamaa niin tiukasti. Borg piilotteli Leniniä kotonaan Turussa, josta tämä jatkoi matkaansa rattailla Paraisiin ja sitä kautta lopulta Tukholmaan.²¹⁷ Borg auttoi vuosisadan alussa monia muitakin venäläisiä vallankumouksellisia pakenemaan Turun kautta ulkomaille työpaikkansa avulla. Borg erosi työstään höyrylaivayhtiö Boren palveluksessa ja perusti oman tukkuliikkeen, jonka päätuotteita olivat kahvi ja jauhot. W. J. Borg oli myös vallankumouksellisen piirineuvoston²¹⁸ jäsen sekä punakaartin johtaja.²¹⁹ Borg oli siis sekä sosialisti että merkittävä liikemaailman edustaja.

Anna Bondestamin sanoista suomentaen: ”Walter Borg olisi voinut elää rauhallisen, onnellisen ja keskiluokkaisen elämän ilman kahta hänen kimppunsa käynnyttä vaarallista basillia, tuberkuloosia ja sosialismia.” Bondestamin mukaan hän myös tartutti molemmat perheeseensä.²²⁰ Allan Wallenius kuvaili vallankumouksen alkua Turussa: ”Kuitenkin toveri Borg joutui vuoden 1918 alussa olemaan vaikean sairauden vuoksi sairaalassa, josta lääkärien kiellosta huolimatta, saatuaan tarpeeksi voimia, heittäytyi kuitenkin työhön kaikella

²¹⁵ Käytän Walter Johan Borgista nimitystä W. J. Borg, koska näin hän itse allekirjoitti kaikki kirjeensä.

²¹⁶ Bondestam 1968, 31; MF TP18, 552; Kilpi 1967, 47–72.

²¹⁷ Kilpi 1967, 47,68–72; Bondestam 1968, 324,299.

²¹⁸ Marraskuun suurlakon jälkeen perustettiin vallankumouskomitea ja vallankumouksellinen piirineuvosto oli sen vastine vaalipiiritasolla.

²¹⁹ Bondestam, 1968, 37–39; Uusitalo 1971, 17; Lista valtiollisista pakolaisista. VRYOSyA, kansio Aå 518, KA.

²²⁰ Bondestam 1968, 37.

tarmollaan.”²²¹ Anna Bondestaminkin mukaan Borg oli oleillut Nummelassa keuhkotautiparantolassa vielä tammikuun alussa. Wiikin päiväkirjamerkinnän perusteella Borg lähti parantolasta 15. tammikuuta Turkuun neuvotellakseen Lundbergin ja poikiensa kanssa. Pian hän jo toimikin Suomen Pankin Turun aluekonttorin päällikkönä ja todennäköisesti Lundbergin tehtävänsä asettamana, Bondestam arvelee.²²²

Suomen Pankin Turun konttorissa toimi myös W. J. Borgin poika Erik Borg, lisähuomautuksella ”vallankumouskomitean nimittämä työväen ottaessa pankin huostaansa”.²²³ Erik Borg syntyi Vaasassa 7. helmikuuta vuonna 1896. Erik Borg toimi sisällissodan aikana Suomen Pankin Turun konttorin virkailijana ja oli punakaartin jäsen.²²⁴ Uuden Auran mukaan Erik Borg toimi sisällissodan aikana Turussa ”uskollisena punakaartilaisena” ja muiden tehtäviensä ohella ”autteli” miliisipäällikkö Lundbergia muun muassa vangitsemisissa.²²⁵

Turun Sanomat kirjoitti 18. huhtikuuta 1918 julkaistussa numerossaan virkamieslakon myötä Suomen Pankin Turun konttoriin palkatusta uudesta henkilökunnasta: ”Sinne saatiinkin sitten pankin komisarioksi nimitetyn kauppias V. J. Borgin koko perhe sekä muutamia muita.”²²⁶ Turussa toimikin sisällissodan aikaan eri tehtävissä kaksi muuta Borgia, nimittäin Harald Borg Turun poliisilaitoksen passitoimiston päällikkönä²²⁷ sekä Viktor Borg Turun rahatoimikamarissa.²²⁸

Harald Borg syntyi 13. elokuuta 1894 Hangossa Borgin perheen esikoiseksi. Hän oli siviiliammatiltaan konttoristi ja sodan aikana punakaartin jäsen. Hän kaatui Ahvenanmaalla Godbyn taistelussa 23-vuotiaana helmikuussa 1918. Harald Borgin kaatumisesta uutisoivat Kansan Lehti mainitsee hänen olleen tunnettu etenkin ruotsinkielisten tovereiden keskuudessa. Myös Arbetet-lehdessä julkaistussa muistokirjoituksessa kiiteltiin hänen

²²¹ ”Sosialidemokratia” vallankumouksen vastuksena. Hajanaisia muistelmia vallankumouksesta Suomessa ajalta lokakuu 1917 – helmikuu 1918. Walleniuksen kirjoittama artikkeli. Allan Vallenius/kortti numero 85. Kansio 73, EK-Valpo I, KA.

²²² Bondestam 1968, 320–321.

²²³ W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 04.03.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

²²⁴ MF TP18, 552; Lista valtiollisista pakolaisista. VRYOSyA, kansio Aå 518, KA; <<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaha2ku/input>> [luettu 05.04.2012]

²²⁵ Uusi Aura 13.05.1918.

²²⁶ TS 18.04.1918.

²²⁷ TS 23.04.1918.

²²⁸ TS 24.04.1918.

ahkeraa osallistumistaan sosialistiseen liikkeeseen.²²⁹ Harald Borg tuskin silti ehti auttaa isäänsä pankissa. Toisaalta hän ehti toimia Turun poliisilaitoksen passitoimiston päällikkönä, joten ei se mahdotontakaan ole. Viktor Borgin kuulustelupöytäkirjan mukaan Harald Borg oli ollut ainakin yhtenä yönä johtamassa ryöstelyitä marraskuun lakon aikana.²³⁰

Walter Johan Borgin kolmanneksi vanhin, vuonna 1897 Tampereella syntynyt poika Viktor Villy Borg²³¹ työskenteli sisällissodan aikana Suomen Pankin haarakonttorin kirjurina, Turun rahatoimikamarin kassöörinä sekä taksoituslautakunnan jäsenenä.²³² Sisällissodan puhkeamisen aikoihin hän opiskeli toista vuotta Helsingin teknillisessä korkeakoulussa ja oli sosiaalidemokraattisen nuoriso-osaston jäsen. Valtiorikosylioikeuden mukaan Viktor Borg oli ottanut osaa sekä syksyn 1917 ryöstöihin että sosialistien suurlakkoon ja esiintynyt kiihottajana sekä punaiseen kaartiin että vallankumoukseen sekä vastustanut laillista hallitusta. Luonteeltaan häntä kuvailtiin aktissa kiivaaksi. Esikunnan lausunnossa todettiin Viktor Borgista, että ”mitä punaisimman” ja punaisten sisäpiiriin kuuluvan perheen jäsenenä ei hän ”tietysti itsekään voi olla muuta”.²³³

Turun Sanomat julkaisi 28. huhtikuuta 1918 artikkelin ”Kansankavaltajat Suomen Pankin Turun konttorissa. Kavaltajain nimet”. Sen mukaan pankissa oli toiminut Borgien lisäksi rahastonhoitajattarena rouva Berta Hallström apureinaan opettajatar rouva Toimi Kulovaara ja neiti Salminen. Muina ”kavaltajain apureina” olivat olleet kirjanpitäjä K. Muntila ja pankin vahtimestarina J. F. Manelius. Konttorissa oli lisäksi työskennellyt ”joku neiti Lundgren”. Konttori sai maaliskuussa lisää henkilökuntaa, kun Turun raha-asiain valiokunta määräsi diskonttokomiteassa Turun Työväen Osuuskaupan kirjanpitäjän Wäinö W. Lehtosen ja rakennusmestari Tuomalan työskentelemään päivittäin tunnin ajan konttorissa. Virkailijoiksi otettiin lisäksi kassanhoitajaksi rouva Berta Holsten, joka lienee sama henkilö kuin Berta Hallström sekä neiti Dahlberg. Lisäksi pankin palveluksessa oli talonmies, vahtimestari sekä juoksupoika Karlsson.²³⁴

²²⁹ Kansan Lehti 26.02.1918; MF TP18, 552; <<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>> [luettu 05.04.2012]; Arbetet 23.02.1918.

²³⁰ Akti 24373/Viktor, Willy Borg. VRYO, KA.

²³¹ MF TP18, 552.

²³² Kortti numero 85/V. Borg. VRYOSyA, kansio Aå 518, KA.

²³³ Akti 24373/Viktor, Willy Borg. VRYO, KA; Lista valtiollisista pakolaisista. VRYOSyA, kansio Aå 518, KA.

²³⁴ TS 28.04.1918; W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 04.03.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

Opettajan vaimo Toimi Kulovaara oli jo joulukuussa 1917 astunut Turun elintarvelautakunnan palvelukseen. Hän siirtyi 9. helmikuuta Suomen Pankin Turun konttoriin apulaiseksi ja myöhemmin vaihtokassan hoitajaksi. Kulovaara oli syntynyt Pietarissa vuoden 1889, mutta asui sisällissodan aikoihin Turussa miehensä ja neljän lapsensa kanssa. Kulovaarasta laaditun aktin mukaan hänellä oli säännölliset elämäntavat, mutta kiivas luonne.²³⁵

Kirjanpitäjä, puuseppä ja isännöitsijä Kustaa Muntila syntyi 29. joulukuuta 1871 Köyliössä. Hän oli naimisissa ja yhden lapsen isä sisällissodan aikaan. Muntilaa syytettiin sodan jälkeen Suomen Pankin Turun konttorin johtajana toimimisesta, minkä hän kiisti. Muntila myönsi toimineensa rahatoimikamarissa sekä olleensa taksoituslautakunnan jäsen. Kuulustelupöytäkirjassa häntä kuvailtiin hyväluontoiseksi ja säännölliset elämäntavat omaavaksi henkilöksi, joka oli elänyt ”sangen siivoa ja moitteetonta elämää”.²³⁶

Suomen Pankin Turun konttorissa toimi sisällissodan aikana ilmeisesti myös Allan Wallenius niminen henkilö, joskaan hänen tarkka tehtävänsä siellä ei ole selvinnyt yhdestäkään lähteestä. Valtiorikosasiain tiedusteluosaston luettelo C mainitsee hänet Suomen Pankin Turun konttorin ryöstäjänä, samoin tekee Etsivän keskuspoliisin kortti sekä Valtiorikosylioikeuden syyttäjänarkistosta löytyvä lista valtiollisista pakolaisista.²³⁷ Walleniuksen nimeä ei löydy Suomen Pankin Turun konttorin papereista eikä häntä mainita myöskään vuoden 1918 sanomalehdissä Suomen Pankin Turun konttorin yhteydessä. Etsivä keskuspoliisi perustettiin heinäkuussa 1919 sisäministeriön alaisuuteen. Sen toiminnan pohjana oli valkoisen armeijan päämajaan vuonna 1918 perustettu, valtiollisesta tiedustelutoiminnasta vastannut osasto.²³⁸ Valtiorikosoikeuksien syyttäjänarkistosta löytyvän listan valtiollisista pakolaisista on puolestaan laatinut Etsivä Keskuspoliisi. On siis hyvin todennäköistä, että tieto Walleniuksen osallisuudesta Suomen Pankin Turun konttorin ryöstöön on peräisin yhdestä ja samasta lähteestä, luultavimmin Tiedusteluosaston luettelo C:stä. Luettelo C:n lyhyessä johdannossa on seuraava varaus:

”Edelleen on luetteloon saattanut ehkä joku sellainenkin nimi, jota ei mielellään voi sekoittaa kapinaan. Siltä varalta saa valtiorikosasiain tiedusteluosasto huomauttaa, ettei se tätä luetteloa

²³⁵ Akti 855/Kulovaara, Toimi. VRYO, KA.

²³⁶ Akti 8776/Muntila, Kustaa. VRYO, KA.

²³⁷ Valtiorikosasiain tiedusteluosaston luettelo C, 129; Etsivän keskuspoliisin kirje ulkoasiainministerille 20.09.1920/Allan Walleniuksen kortti 85, EK-Valpo I, kansio 73, KA; Lista valtiollisista pakolaisista. VRYOSyA, kansio Aå158, KA.

²³⁸ Arkistolaitos. Portti. Etsivä keskuspoliisi – Valtiollinen poliisi.

<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiollinen_poliisi> [luettu 28.04.2012]

laatiessaan ole tahtonutkaan ehdottomasti väittää, että kaikki siinä mainitut henkilöt ovat ottaneet osaa kapinaan ja sellaisina vangittavat, vaan ainoastaan pidätettävät tarpeellista kuulustelua varten.”²³⁹

Nils Erik Villstrandin mukaan yksi lähdekritiikin neljästä ulottuvuudesta on riippumattomuus, millä hän viittaa kahden kertojan väliseen suhteeseen. Mikäli kaksi kertojaa kertoo hyvin samansuuntaisesti samasta tapahtumasta, olisi hyvä selvittää, onko toinen perustanut tarinansa toisen kuvaukseen tapahtumasta.²⁴⁰ Walleniuksen osallisuutta Turun konttorin toimintaan tukee se, että hän oli sisällissodan aikana todella monipuolisesti mukana vallankumouksellisessa toiminnassa ja hän ilmeisesti tunsu Borgin perheen henkilökohtaisesti. Wallenius ja Johan Walter Borg muun muassa työskentelivät molemmat Arbetet-lehden parissa ja Allan Wallenius kirjoitti Arbetet-lehdessä julkaistun runon Walter Borgin pojalle Harald Borgin muistolle tämän kuoltua.²⁴¹

Allan Kurt Adolf Wallenius syntyi Dragsfjärdissä vuonna 13.12.1890. Hän vietti lapsuutensa ja kouluvuotensa Turussa. Walleniuksen koti oli porvarillinen ja hänen veljensä taisteli ja kaatui sodassa valkoisten riveissä. Wallenius sai sosialistisen herätyksensä Turun ruotsalaisessa kalassillisessa lyseossa opettajaltaan lehtori Georg Boldtilta. Wallenius otti omien sanojensa mukaan osaa jo vuoden 1906 lakkoliikkeeseen. Wallenius vietti joitakin vuosia Helsingissä ylioppilaaksi päästyään, mutta palasi vuosien 1912 ja 1913 vaihteessa Turkuun, jossa hän toimi kaupunginkirjaston amanuenssina. Wallenius oli kirjastonhoitajan toimensa lisäksi kirjailija, joka kirjoitti muun muassa runoja, proosaa, näytelmiä ja käännöksiä salanimellä. Wallenius osallistui Turussa aktiivisesti työväen poliittiseen järjestötoimintaan, etenkin ruotsalaiseen työläisnuorisoliikkeeseen. Wallenius toimi lisäksi useamman ruotsinkielisen työväenlehden, muun muassa Arbetetin, avustajana.²⁴²

Wallenius otti jo ennen sisällissodan puhkeamista osaa vallankumouskomitean kokouksiin.²⁴³ Komitea nimitti hänet 29. tammikuuta Turun postikonttorin komisarioksi. Hän oli myös

²³⁹ Valtiorikosasiain tiedusteluosaston luettelo C, 4.

²⁴⁰ Markkola 2008, 172–173.

²⁴¹ Arbetet 23.02.1918;

²⁴² Suomalaisen kirjallisuuden seura. <<http://dbgw.finlit.fi/matr/tiedot.php?id=7219>> [luettu 02.04.2012]; Palmgren 1966, 30-31; ”Sosialidemokratia” vallankumouksen vastuksena. Hajanaisia muistelmia vallankumouksesta Suomessa ajalta lokakuu 1917 – helmikuu 1918. Walleniuksen kirjoittama artikkeli/Allan Walleniuksen kortti numero 85. EK-Valpo I, kansio 73, KA.

²⁴³ Uusitalo 1971, 16.

Turun piirin vallankumousneuvoston²⁴⁴ jäsen sekä myöhemmin kansanvaltuuskunnan ulkoasiainosaston edustaja Ruotsissa. Hän työskenteli sisällissodan aikana myös lääninkonttorissa. Wallenius oli yksi niistä harvoista kaupungin virkamiehistä, jotka osallistuivat sotaan punaisten puolella.²⁴⁵

6.1.1. Pakko vai aate?

Suomen Pankin Turun konttorin valtauksen osallistuneiden henkilöiden motiiveista voin luonnollisesti esittää vain arvauksia. Ainakin W.J. Borg sekä Wallenius näyttäisivät toimineen vallankumouksellisten aatteiden ajamina. Koko Borgien perhe oli kaikkien mahdollisten lähteiden perusteella avoimesti punainen. Perhe oli hyvin toimeentuleva, joten rahallisista syistä sen jäsenet tuskin osallistuivat valtauksen. Myös Allan Wallenius oli avoimesti vallankumouksen puolella. Tästä kertovat muun muassa hänen lukuisat kirjoituksensa sekä luottamustehtävänsä punaisessa hallinnossa.

Turun sanomien artikkelin mukaan Turun konttorin sisällissodan aikainen henkilökunta oli saanut ”kavalluksistaan” hyvän maksun. ”Paitsi palkkoja, jaettiin heille päivittäin suuret summat, useita tuhansia, ’väärinlaskurahoja’, jotka herrasväki tietysti jakoi keskenään”, artikkeli jatkaa.²⁴⁶ Kommentti on tietysti puolueellinen, mutta aivan väärässä artikkeli ei ole arvioidessaan rahan vaikutusta pankin toimintaan osallistumiselle. Ahneuden sijaan kyse on saattanut olla aidosta hädestä oman toimeentulon suhteen. Esimerkiksi Toimi Kulovaara esitti toimilleen perusteluksi perheensä varattomuuden, sillä miehen palkka ei ollut enää moneen vuoteen riittänyt toimeentuloon, etenkin kun lapsiakin oli tullut neljä viiden vuoden sisällä. Kulovaara kirjoitti armonanomuksessaan ylitutkintotuomari Bäckströmille olleensa pakotettu hakemaan tointa²⁴⁷ ”erinomaisen kalliin ajan takia”. Ilmeisesti Suomen Pankin Turun konttorissa työskentelystä maksettiin kohtalaista palkkaa. Esimerkiksi Viktor Borgia koskevassa Valtiorikosylioikeuden aktissa todetaan, että hänen toimeentulonsa oli keskinertainen ennen sisällissotaa, mutta punaisten aikana hyvä.²⁴⁸

²⁴⁴ Vallankumousneuvosto oli sama asia kuin Turun läänin eteläisen vaalipiirin sosiaalidemokraattinen vallankumouksellinen piirineuvosto.

²⁴⁵ Uusi Aura 19.04.1918; Palmgren 1966, 33; Uusitalo 1971, 38; Uusitalo 1982, 262.

²⁴⁶ TS 28.04.1918.

²⁴⁷ Kulovaara oli alun perin hakenut tointa elintarvelautakunnasta, josta häntä oli kehoitettu siirtymään Suomen Pankin Turun konttoriin.

²⁴⁸ Akti 24373/Borg, Viktor Willy. VRYO, KA; Akti 855/Kulovaara, Toimi. VRYO, KA.

Kaikki eivät välttämättä työskennelleet konttorissa vapaaehtoisesti. Kuopion sotavankilan apulaisjohtaja kirjoitti Kustaa Muntilan armonanomukseen liitettyssä kirjeessään seuraavaa:

”Mitä muuten tulee K. Muntilan osanottoon kapinaan uskon ja olen kuullut sen tapahtuneen pakoituksesta. Muntila, ollen rehellinen ja samalla taitava kirjanpitäjä, oli paljon käytetty työväen kassojen, osuuskauppojen j. n. e. rahastojenhoitajana ja kirjojenpitäjänä. Tästä johtui, että hänet vaadittiin myös kapinavirkailijaksi ja luotettavien kertojain mukaan, oli hänet autolla ja suurella miesjoukolla käyty hakemassa kotoaan.”²⁴⁹

6.2. Komissaari Borg ja alati tyhjä kassa

Suomen Pankin Turun konttorin sisällissodan aikainen toiminta henkilöityy pitkälti sen komissaariin W. J. Borgiin. Kaikki säilyneet johtokunnalle osoitetut kirjeet ovat Borgin allekirjoittamia, joten hänen voi asemansa lisäksi siitäkkin syystä olettaa olleen sekä vastuussa että tietoinen konttorin toiminnasta.

W. J. Borg hoiti Suomen Pankin Turun konttoria sekä lepsusti että omavaltaisesti. Konttorin kassa pääsi tyhjenemään heti sodan alussa. Borg lähetti jo helmikuussa Raha-asiain toimikunnalle kirjeen, jossa hän pyysi lisää setelirahaa kahden päivän kuluessa, tai koko konttoria uhkasi sulkeminen. Syynä tähän oli se, että Turun läänin raha-asiain toimikunta ja eräät yksityispankit olivat nostaneet hyvin suuria summia tileiltään. Läänin raha-asiain toimikunnalle tehdyt rahasuoritukset oli ilmeisesti tehty vieläpä ilman valtio-johdon hyväksyntää.²⁵⁰

Säilyneiden papereiden perusteella Turun konttorista olivat rahat vähissä useammankin kerran. Borg lähetti Suomen Pankin johtokunnalle kirjeen, jossa hän pyysi pikaisesti neljää miljoonaa markkaa paikallisten tehtailijoiden tarkoituksiin seuraavan kerran jo helmikuun 21. päivänä.²⁵¹ Johtokunnan lähettämää kirjettä ei ole tallessa, mutta Borg oli ilmeisesti saanut johtokunnalta kritiikkiä toiminnastaan, koska hän kirjoitti sille 1. maaliskuuta: ”Meillä on vallan mahdotonta supistaa liikennettä viellä enemmän, ja meidän täytyy sanoa että päivästä päivään meiltä vaaditaan aina enemmän ja riippuen laajasta läänistämme.” Borg perusteli

²⁴⁹ Akti 8776/Muntila, Kustaa. VRYO, KA.

²⁵⁰ W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 11.02.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP; Ahoniemi 2010, 11.

²⁵¹ W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 21.02.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

rahapulaa muun muassa sillä, että ”suuret rahamäärät, 25 miljoonaan markkaan asti” tšekäläisten pankkikonttoreiden talletuksia oli ehditty lähettää pois ennen vallankumouksen syttymistä tai laitettu pano- ja ottotileille, joilta erityisesti maalaiskunnat ja maalais säästöpankit nostivat rahojaan hätäaputoita varten.²⁵²

Borgin toiminnasta kertoo hyvin seuraava tapaus. Hän oli vaihtanut ensin 100 000 ruplaa markkoiksi erään miliisipäällikön suullisella ilmoituksella, jonka tämä oli sanonut perustuvan sopimukseen kansanvaltuuskunnan raha-asiaain valtuutetun kanssa. Vielä tämän jälkeen Borg oli vaihtanut 20 000 ruplaa venäläisen sotaväen moottori- ja trallausosaston kanssa. Borg selitti kirjeessään johtokunnalle: ”Koetin puhelimitse saada määräyksiä herra Kohoselta, mutta hän ei ollut tavattavissa. Minä myönnyin kuitenkin tähän pyyntöön, ilmoittaen niille samalla että se on viimeinen kerta ja että niiden täytyy hankkia selviä määräyksiä vastaisuudessa tätä asiaa varten.”²⁵³

Borg epäilemättä tiesi, että suuriin rahanvaihtoihin vaadittiin erillinen lupa. Silti Turun konttorista lainattiin punakaartille vielä 500 000 ruplaa ”niiden esikunnan käskystä” ilman vallankumousjohdon lupaa. Maaliskuussa Borg saikin huomautuksen toiminnastaan raha-asiaain osastolta, joka toivoi jatkossa käytettävän virallista tietä Suomen Pankin Turun konttorin ja paikallisen punakaartin välisessä maksuliikenteessä.²⁵⁴ Huhtikuussa Suomen Pankin johtokunnalle osoitetussa kirjeessään Borg kirjoitti saaneensa juuri vasta kuulla, että suurempiin maksuihin tulisi hankkia lupa valtiovarain konttorista. Hän lisäsi vielä kirjeensä loppuksi: ”Minä lupasin lähettää tilityksen tänään, mutta kun tänään on ollut kovin kiire niin sitä ei ole ehditty saada valmiiksi.”²⁵⁵

Turun konttorin viralliseen aineistoon kuuluvan vuosien 1914-1927 memoriaalin perusteella voi tehdä sen johtopäätöksen, että Turun aluekonttorin toiminta oli kaiken kaikkiaan sisällissodan aikana melko pienimuotoista. Vaikka konttorista hävisi paljon rahaa suhteessa muihin Suomen Pankin punaisten hallussa olleisiin konttoreihin, asiakkaita ja varsinaisia tilitapahtumia oli melko vähän ja konttorin tavanomaisen pankkitoiminnan volyyymi oli pientä. Toisaalta osittain voi olla kyse siitäkin, että paljon tapahtumia on jätetty merkitsemättä. Kapinatilin lähetettyjen rahavarojen rekisterin perusteella voi puolestaan tehdä sen havainnon,

²⁵² W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 01.03.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

²⁵³ W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 13.02.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

²⁵⁴ Ahoniemi 2010, 11–12.

²⁵⁵ W. J. Borgin kirje Suomen Pankin johtokunnalle 11.02.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 2, SP.

että verrattuna muihin punaisten hallussa olleisiin Suomen Pankin aluekonttoreihin Turun konttoriin on virrannut melkoisesti rahaa muista konttoreista.²⁵⁶

6.3. Suomenruotsalaista syndikalismia?

Tutkielmaa kirjoittaessani en voinut olla kiinnittämättä huomiota siihen, että samojen henkilöiden nimet tuntuivat toistuvan jatkuvasti eri asiayhteyksissä ja eri vallankumouksellisten elinten kokoonpanoissa. Punaisten hallitseman Turun avainhenkilöt vaikuttaisivat olleen vanhoja tuttuja keskenään esimerkiksi Turun sosiaalidemokraattisen kunnallisjärjestön kautta.²⁵⁷ Näitä henkilöitä yhdisti mielestäni paitsi suomenruotsalaisuus niin toisinaan myös syndikalistiset pyrkimykset.

Turkua voi pitää syndikalismin aatteellisena tukikohtana 1910-luvun Suomessa. Suomalaisessa syndikalismissa oli kyse ennen kaikkea sentralisoidun ammattiyhdistysliikkeen arvostelusta, joka sai alkunsa kotoisista kokemuksista. Paikalliset organisaatiot olivat menettäneet valtaansa ammatillisille keskusjärjestöille ja ammatillisen toiminnan resursseja ja päätösvaltaa oli siirtynyt suurlakon jälkeen pois työelämän ruohonjuuritasolta. Syndikalistisen ammattiyhdistysliikkeen nousu 1910-luvulla oli kansainvälinen ilmiö, joka rantautui Suomeen Ruotsista.²⁵⁸ Siihen tarttui muun muassa Arbetet-lehti, joka edusti syndikalismi-keskustelun teoreettisempaa suuntausta. Lehdessä hahmoteltiin aktionistista, paikallista ja riippumatonta ammattiyhdistyspolitiikkaa. Arbetet oli Turun ruotsinkielisen työväenyhdistyksen perustama lehti ja se oli tarkoitettu Turun ja Varsinais-Suomen ruotsinkieliselle työväestölle. Lehden kantavia voimia olivat muun muassa William Lundberg, W. J. Borgin lanko Janne Ojala sekä W. J. Borg itse.²⁵⁹

Ilmeisesti Allan Wallenius tovereineen pääsi jossakin mielessä myös toteuttamaan tätä syndikalismia. Wallenius kirjoitti vuonna 1933 julkaistussa artikkelissaan ” ’Sosialidemokratia’ vallankumouksen vastuksena. Hajanaisia muistelmia vallankumouksesta Suomessa ajalta lokakuu 1917 – helmikuu 1918” seuraavaa:

²⁵⁶ Memoriaali 1914-1927. Turun aineisto, kansio 27, SP; Kapinatilin erikoisluettelot. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 5, SP.

²⁵⁷ Sosialisti 12.01.1918.

²⁵⁸ Teräs 1995, 182.

²⁵⁹ Teräs 1995, 183–189.

”Näin ylläpidettiin elävää yhteyttä joukkojen kanssa, mutta johto oli kaukana keskittyneisyydestä ---. Yhteyttä joukkojen kanssa ei vallankumoustilanteessa luonnollisesti ollut vaikea pitää. Mutta tämä yhteys ei ollut järjestelmällistä, vaan useinkin tilapäistä ---. Puhuin ’järjestäytymättömästä vasemmisto-oppositiosta’ Turussa. Meidän takanamme oli koko kunnallisjärjestön jäsenistö.”

Tähän kyseiseen oppositioon kuuluivat Walleniuksen mukaan muun muassa Lundberg, Hyrskymurto, Österman, Hätinen sekä Harry ja Erik Borg.²⁶⁰

Taloudellinen vallankumous nousi Turussa laajaan julkiseen keskusteluun vuoden 1918 vaihteessa Arbetet-lehdessä. Muun muassa Allan Walleniuksen mielestä oli lähdettävä vallankumoukselliselle tielle taistelussa taloudellisesta vallasta.²⁶¹ Wallenius kirjoitti näkemyksistään muun muassa Arbetet-lehden artikkelissa ”Ej blott den politiska, men ock den ekonomiska makten i arbetarnas händer”. Walleniuksen mukaan työläisten tuli ottaa poliittisen vallan lisäksi myös taloudellinen valta käsiinsä.²⁶²

Sosialistin artikkelissa ”Turkulaisen pankinvaltaajan havaintoja” nimimerkki Tervas²⁶³ kirjoittaa: ” --- sodan voittamiseen tarvitaan vain kolme asiaa, nimittäin ensiksi rahaa, toiseksi rahaa ja kolmanneksi rahaa. --- senvuoksi, kun suomen porwaristo nyt henkipattoisen senaatin johdolla aloitti awoimen sodan köyhälistöä vastaan, oli luonnollista, että niin pian kuin se menetti yliotteen, voittoa köyhälistö myöskin kävi käsiksi wastustajan woimanlähteeseen, kansan yhteiseen kukkaroon, josta se oli miljoonia ammentanut joukkojensa aseistamiseen ja josta se wielä myöhemminkin olisi tukea taistelulleen hankkinut, jos olisi sitä edelleenkin saanut wapaasti wallita.”²⁶⁴

Voisiko olla, että tämä pieni turkulainen joukko suomenruotsalaisia ymmärsi muita punaisia paremmin talouden roolin vallankumouksessa?

Kaikkialta lautakunnista ja hallinnollisista elimistä löytyi pienen ruotsinkielisen työväenyhdistyksen jäseniä. Asiasta tekee tosin kummallisen se, että Lundbergia lukuun ottamatta yhdistyksen jäsenet olivat pysytelleet sivussa vuoden 1917 tapahtumista.

²⁶⁰ ”Sosialidemokratia” vallankumouksen vastuksena. Hajanaisia muistelmia vallankumouksesta Suomessa ajalta lokakuu 1917 – helmikuu 1918. Walleniuksen kirjoittama artikkeli. Allan Walleniuksen kortti 85. EK-Valpo I, kansio 73, KA.

²⁶¹ Teräs 1995, 262.

²⁶² Arbetet 22.12.1917.

²⁶³ Tervas on todennäköisesti Allan Wallenius, joka kirjoitti lukuisia artikkeleita erilaisten salanimien turvin. Anna Bondestam tosin luettelee kirjassaan tiedossaan olleita, Walleniuksen käyttämiä nimimerkkejä, eikä Tervas ole niiden joukossa.

²⁶⁴ Sosialisti 01.02.1918.

Sisällissodan aikana juuri Lundberg näytti Bondestamin mukaan järjestäneen vanhoja yhdistystovereitaan kaikkiin mahdollisiin kunnallisiin lautakuntiin ja komiteoihin. Hän otti nuoren suomenruotsalaisen Fritiod Sundqvistin lähimmäksi miehekseen poliisiasemalle. Tämä ei kuitenkaan Bondestamin mukaan tarkoita sitä, että suomenruotsalaiset olisivat yksinään pitäneet hallussaan Turun punaista hallintoa, vaan pelkästään sitä, että tämä mainittu joukko oli ehkä harvinaisen huomiota herättävä siinä pienessä määrässä suomenruotsalaisia, joka asettui punaiselle puolelle. Nämä suomenruotsalaiset olivat lisäksi sijoittuneet siviilitehtäviin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, nimittäin Harald Borgia.²⁶⁵

Bonestamin mukaan erityisesti Borgien kodista oli pikkuhiljaa kehkeytynyt pienen, mutta radikaalin intellektuellien piirin keskus Turussa. Bondestam arvelee, että sen jäsenistä ei olisi välttämättä ilman *Arbetet* –lehteä tullut mitään tavallisia salonkiradikaaleja kummempaa.²⁶⁶

Henkilösuhteiden roolia paikkakunnalla on vaikea määritellä tai todistaa, mutta niillä oli todennäköisesti merkitystä. Sen lisäksi, että punaisen Turun avainhenkilöt näyttäisivät tunteneensa toisensa melko hyvin, sama henkilö saattoi toimia useammassakin punaisten organisaatiossa tai elimessä sodan kuluessa. Esimerkiksi Suomen Pankin Turun konttorin komissaarin poika Viktor Borg työskenteli sekä Suomen Pankin Turun konttorissa että Turun rahatoimikamarissa. Lisäksi tähän pieneen piiriin kuuluneiden henkilöiden sodanaikaisesta kanssakäymisestä on säilynyt joitakin lähteitä. Esimerkiksi miliisipäällikkö Lundberg oli tekemisissä myös Suomen Pankin Turun konttorin kanssa.²⁶⁷ Siitä, miten tällaiset seikat ovat vaikuttaneet Suomen Pankin Turun konttorin ja paikkakunnan vallankumouksellisten hallintoelinten välisiin suhteisiin, ei ole olemassa kirjallisia lähteitä.

²⁶⁵ Bondestam 1968, 321–322.

²⁶⁶ Bondestam 1968, 37.

²⁶⁷ Jalo Kohosen kirje W. Lundbergille 28.02.1918. SKV/RO, kansio 27, KA.

7. Sodan jälkinäytös

Tieto saksalaisten maihinnoususta sai punaiset pakenemaan Turusta. Suomen Pankin Turun konttori palasi lailliseen hallintaan pahasti laiminlyötynä ja ryövättyinä ja sen töihin palannutta virkailijakuntaa odotti valtava työ. Konttorin toimintaan osallistuneiden punaisten kohtalot vaihtelivat: osa selvisi lievemmillä rangaistuksilla, osa sai ankaran tuomion. Jotkut pääsivät pakoon eikä kaikkien vaiheista ole edes selvyttä. Näiden henkilöiden kohtaloiden selvittäminen on ollut hävinneiden lähteiden ja hävinneiden henkilöiden historiaa konkreettisimmillaan.

7.1. Punaisten pako Turusta

Kolmas päivä huhtikuuta Turkuun kiiri tieto saksalaisten maihinnoususta Hangossa. Turun evakuoiminen aloitettiin ripeästi ja viimeinen kaartilaisia perheineen kuljettanut juna lähti Turun juna-asemalta jo 12. huhtikuuta. Seuraavana päivänä Turkuun marssi saksalaisten kouluttama Saariston vapaajoukko.²⁶⁸

Pako Turusta oli nopea ja kaoottinen, vaikka Turun evakuoiminen oli organisoitu vielä kohtalaisen hyvin muuhun Länsi-Suomeen verrattuna.²⁶⁹ Uusi Aura kuvasi sosialististen johtomiesten livistäneen Turusta pakokauhun valtaamina itään ”ystäviensä bolsevikkien helmaan”. Paenneisiin kuuluivat muun muassa W. J. Borg, R. V. Österman, miliisipäällikkö Lundberg sekä Sosialistin ja Arbetetin toimittajat.²⁷⁰ Viktor Borg puolestaan kuului erään evakuointijunan miehistöön.²⁷¹ Turun lehti kuvaili valkoisten lähestymistä pelästyneiden punaisten pakoa:

”Huhut aikaansaiivat suurta hämmennystä punaisten leirissä ja kaikki ajattelivat wain pikaista pakenemista. Punaiset asettivat junansa kuntoon, tyhjensivät pääkortteerinsa ’Smolnan’ (merikoulun) ja kasarmit kuljettaen kaikki aseensa junawaunuihin. --- Keskiwiikkona ja torstaina (h. k. 10 ja 11 p.) meni useita junia täältä ---. Ja kaikilla oli sama päämäärä –paeta! Maa alkoi polttaa heidän jalkojensa alla ja kukin pelkäsi omaa henkeään.”²⁷²

²⁶⁸ Uusitalo 1982, 258–260.

²⁶⁹ Uusitalo 1982, 259.

²⁷⁰ Uusi Aura 14.04.1918; Turun Lehti 16.04.1918; Uusi Aura 21.04.1918.

²⁷¹ Kortti numero 1033/W. Borg. VRYOSyA, kansio Åa 23, KA.

²⁷² Turun lehti 16.04.1918.

Punaisten mukaan lähti suuri määrä tavaraa aina autoista jalkineisiin, elintarvikkeita sekä kaikki saatavilla olevat valtion ja kaupungin rahastot. Matkaraaha ei otettu pelkästään Suomen Pankin Turun konttorista vaan myös esimerkiksi postin, rautatien ja lääninhallituksen kassat tyhjennettiin. Turun rautatieaseman edustan kuvaillaan olleen noina paon päivinä kuin ampiasispesä, jossa ei kaihdettu edes kanssapunaisten tappamista, kun alkoi näyttää siltä, etteivät kaikki ehkä mahtuisi mukaan.²⁷³ Lähtiessään punaiset tuhosivat muun muassa puhelinkeskusaseman koneiston. Ne, jotka eivät mahtuneet juniin, pakenivat jalan. Turun Lehti uutisoi punaisten pakomatkan Turun lähiseutujen kautta muodostuneen ”täydelliseksi rosvoukseksi.”²⁷⁴

Suomen laillisen hallituksen sotajoukot ottivat Turun esikaupunkeineen hallintaansa 14. huhtikuuta ja Turun Sanomat julisti kaupungin juhlivan vapautumisestaan punaisesta painajaisesta.²⁷⁵ Punaisia vangittiin runsaasti Turussa, sen lähiseuduilla sekä Lahdessa, jonne muodostui suoranainen vankien suma. Turkuun perustettiin vankileiri venäläisten jäljiltä tyhjäksi jääneeseen Tarkk’ampujien kasarmiin Sirkkalankadun ja Kaivokadun risteykseen sekä sota-oikeus.²⁷⁶ Kaikki oli käynyt hyvin äkkiä, sillä vielä 11. huhtikuuta Työmiehen etusivulla oli ollut Suomen Pankin tavanomainen mainos, jossa mainostettiin pää- ja haarakonttoreiden suorittavan kaikkia pankkitehtäviä arkisin kello 11-14, ilman minkäänlaista erityismainintaa Turun konttorin tilanteesta.²⁷⁷

7.2. Lailliset virkailijat palaavat töittensä ääreen

Suomen Pankin virkailijakunta joutui sisällissodan aikana monenlaisen väkivallan ja uhkailujen kohteeksi. Virkailijat eivät siitä huolimatta suostuneet yhteistyöhön vallankumouksellisten kanssa. Vallattujen konttoreiden virkailijat olivat sisällissodan aikana oman onnensa nojassa, koska kukaan ei huolehtinut heidän palkanmaksustaan. Kansanvaltuuskunta korosti 2. helmikuuta ilmestyneessä Työmieheessä asian tärkeyttä, sillä virkamiehet olivat sen mukaan syyllistyneet sabotaasiin työväkeä kohtaan ja osoittaneet toiminnallaan olevansa kansan vihollisia: ”Näin ollen on selvää, että viroistaan poistuneet

²⁷³ Turun Lehti 16.04.1918.

²⁷⁴ Turun Lehti 16.04.1918.

²⁷⁵ Uusi Aura 14.04.1918; TS 14.04.1918.

²⁷⁶ Uusitalo 1982, 258–260; Uusi Aura 19.04.1918; Turun Lehti 20.04.1918.

²⁷⁷ Työmies 30.03.1918; 02.04.1918; 03.04.1918; 05.04.1918; 07.04.1918; 09.04.1918; 11.04.1918.

virkamiehet woiwat jäädä sille tielleen, eikä heille saa maksaa palkkoja mistään valtion laitoksesta.”²⁷⁸

Sodan päätyttyä virkailijat kuitenkin palasivat töihin ja aloittivat kapinallisten jälkien selvittelyn. Kirjanpitoa oli laiminlyöty, tilikirjoja hävitetty ja holveja oli lukittu uusilla lukoilla, joihin ei löytynyt avaimia. Urakka oli suuri, kuten Turun Sanomat huhtikuussa kuvaili: ”Virkamiehille syntyy tällaisesta vandalismista moninkertainen ja vaivalloinen työ ennekuin asiat saadaan järjestykseen ja entiselle hyvälle kannalle.”²⁷⁹ Virkailijat saivat palkkansa takautuvasti sisällissodan ajalta. Palkkalistat laadittiin normaalisti kullekin kuukaudelle, joten pelkästään niiden perusteella voisi luulla, ettei pankin toiminnassa ollut koskaan mitään häiriöitä. Tapahtuneeseen viittaa vain palkkalistoissa oleva kapinatili, jonka velaksi joitakin palkkoja ja kapinan aikana suoritettuja maksuja merkittiin.²⁸⁰

7.3. ”Tilikirjatkin oli viety pois”

Laillisen järjestyksen palauduttua Suomen Pankin konttorien virkailijoilla oli kova työ edessään. Inventointi paljasti, että konttorikohtaiset kassavaillit poikkesivat melkoisesti toisistaan. Suomen Pankin Turun konttorista rahaa puuttui kaikista eniten, kaikkiaan 2 471 773 markkaa, kaikkien konttoreiden keskiarvon ollessa 883 228 markkaa. Suuren summan selittänee sekä ryöstely että kirjanpidon laiminlyöminen. Turussa huomattiin, että konttorista oli viety paitsi sen varat niin myös osittain tilikirjat.²⁸¹

Kassavaillit konttoreittain kesä- heinäkuun vaihteessa 1918²⁸²

Pääkonttori	347 008, 72 markkaa
Turun konttori	2 471 772, 95 markkaa
Viipurin konttori	454 989, 29 markkaa
Tampereen konttori	96 009, 46 markkaa
Hämeenlinnan konttori	1 117 227, 04 markkaa
Kotkan konttori	812 358, 97 markkaa

²⁷⁸ Työmies 02.02.1918.

²⁷⁹ TS 17.04.1918.

²⁸⁰ Jääskeläinen Toim. 1967, 37,41.

²⁸¹ Palmén – Ståhlberg 1918, 28; Ahoniemi 2010, 12.

²⁸² Kassavaillit. Kapinatili, pääkirjat. Turun aineisto, kansio 3, SP.

Kun Turun konttoria vertaa esimerkiksi Suomen Pankin Tampereen konttoriin, huomaa miten suuri merkitys pankin komissaarin toiminnalla oli. Tampereella, jossa kassavaillinki oli ylivoimaisesti pienin, vain 96 010 markkaa, oli pankin punainen johto yrittänyt minimoida pankille koituvat tappiot ja pitää toiminnan pienimuotoisena.²⁸³

Suomen Pankin Turun konttorin virallisen aineiston perusteella valtauksen aiheuttamia sekaannuksia selvitettiin pitkään. Huhtikuun lopussa Suomen Pankin Johtokunta kirjoitti palauttavansa Turun konttorille sen kapina-aikana johtokunnalle lähetetyt raportit ja pyysi kirjeessään Turun konttoria laatimaan uudet viikkoraportit kapinan ajalta. Kaikki kapinan aikaiset toimet ja kapina-aikaisten virkailijoiden määräämät maksut ”huomattakoot kontolla ”kapinatili””, kuului ohje.²⁸⁴ Turun konttorin kapinatiliin on kirjattu esimerkiksi varatuomari Aarne Shreyn laskelma kuluista, joita oli syntynyt hänen hoitaessaan valtauksen jälkeisiä epäselvyyksiä konttorin puolesta. Kapina-ajan asiakirjoja -kokoelman kapinatiliä koskeva kansio sisältää Turun osalta tositteita aina vuoteen 1926 asti.

Kapinatilit konttoreittain²⁸⁵

Pääkonttori (01.01.1926)	136 107 536, 14 markkaa
Turun konttori (31.12.1926)	8 335 359, 28 markkaa
Viipurin konttori (31.12.1919)	14 112 333, 12 markkaa
Tampereen konttori (31.12.1924)	6 425 693, 34 markkaa
Hämeenlinnan konttori (01.01.1919)	1 891 940, 16 markkaa
Kotkan konttori (31.12.1923)	1 769 460, 34 markkaa
Porin konttori (01.01.1919)	59 310, 31 markkaa

Suuri osa valtauksen jälkeen selvitystä vaatineista asioista näyttäisi liittyneen lainoihin. Punaisten valtaamille tai perustamille elimille sekä esimerkiksi tehtaille oli myönnetty sodan aikana lainaa Suomen Pankin Turun konttorista. Sodan päätyttyä ei ollutkaan selvää, kuka oli vastuussa velan takaisin maksamisesta. Esimerkiksi Korvensuun kone- ja sähkötehtaan edustaja Väinö Aulén kirjoitti kirjeessään Turun konttorille, että tehdas oli saanut siltä 27.

²⁸³ Ahoniemi 2010, 12.

²⁸⁴ Suomen Pankin johtokunnan kirje Turun konttorille 27.04.1918. Turun aineisto, kansio 83, SP.

²⁸⁵ Kapinatilit. Kapinatili, pääkirjat. Turun aineisto, kansio 3, SP. Sisällissodan aikaisten toimien lopullisen summan selvittäminen kesti joissakin konttoreissa kauemman kuin toisissa.

helmikuuta 25 000 markan suuruisen lainan, jonka tehtaan työväki ja heidän valitsemansa komissaari oli hänet surmaamisen uhalla pakottanut ottamaan. Tehtaan isäntäkin oli Aulénin mukaan tullut murhatuksi, joten häneltäkään ei ollut voinut kysyä neuvoa. Aulén kirjoitti: ”-- ajattelin, että rauhallisten olojen palattua asian kyllä selvitämme Suomen Pankkiin ja maksamme sinne yllämainitun lainan sekä vekselit.”²⁸⁶

Suomen Pankin Turun konttori myönsi sisällissodan aikana myös Turun kaupungille kahden miljoonan markan suuruisen konttokuranttilainan. Turun kaupunki myöntyi myöhemmin Rahatoimikamarin ehdotuksesta ja sen antaman selvityksen perusteella maksamaan summan takaisin Suomen Pankille, kuitenkin vähentäen siitä eräitä kuluja. Pankinjohtaja Wegelius totesi kirjeessään Suomen Pankin johtokunnalle, ettei hänen konttorinsa kuuluisi korvata ”kapinallisen kaupunginhallinnon aikana kaupungin kassalle koitunutta vahinkoa”.²⁸⁷ Asiaa puitiin pitkään, sillä varatuomari Aarne Shreyn asiasta lähettämä laskelma on päivätty tammikuulle 1923.²⁸⁸

Suomen Pankin Turun konttori haastoi oikeuteen myös rakennusmestari Iivari Johannes Viljasen, joka pankin mukaan oli Turun rahatoimikamarin tilalle perustetun Turun kunnallisen raha-asiain toimikunnan puheenjohtajana allekirjoittanut kahden miljoonan markan suuruisen konttokuranttiluoton 6. maaliskuuta 1918. Viljanen kiisti ottaneensa lainan. Suomen Pankin Turun konttori oli vaatinut Viljasta korvaamaan ”ne 1228746 markkaa ja 8 penniä, jotka mainittu toimikunta kapinan aikana laittomasti nosti Suomen Pankin tšekäläisestä konttorista.”²⁸⁹ Suomen Pankin Turun konttori lähetti rahatoimikamarille huomautuksen velasta helmikuussa 1919 ja asiaa puitiin sittemmin sekä raastuvanoikeudessa että hovioikeudessa ja Turun kaupungin maistraatti takavarikoi pankin pyynnöstä Viljasen omaisuutta asian johdosta.²⁹⁰ Aarne Shreyn laskun perusteella asia käsiteltiin loppuun tammikuussa 1922.²⁹¹

²⁸⁶ Väinö Aulénin kirje Suomen Pankin Turun konttorille 07.05.1918. Turun aineisto, kansio 83, SP.

²⁸⁷ Werner Wegeliuksen kirje Suomen Pankin Johtokunnalle 27.05.1918. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 15, SP.

²⁸⁸ Varatuomari Aarne Shreyn asianajotoimiston laskelma Suomen Pankin Turun konttorille Asiana Turun kaupunki 15.01.1923. Kapinatili 1918-1926. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 11, SP.

²⁸⁹ (Kirjoittajan nimi repeytynyt irti, luultavasti Shrey) Kirje Turun kaupungin raastuvanoikeudelle 01.08. 1919. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 15, SP; Aarne Shreyn kirje Turun maistraatille 07.08.1919. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 15, SP.

²⁹⁰ Ote Turun kaupungin ulosottoasiain pöytäkirjasta 22.09.1919. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 15, SP.

²⁹¹ Varatuomari Aarne Shreyn asianajotoimiston laskelma Suomen Pankin Turun konttorille 28.01.1922. Kapinatili 1918-1926, kansio 11, Kapina-ajan asiakirjoja, SP. Utdrag ur

Suomen Pankin Turun konttorista sai lainaa Turun lisäksi ainakin Kaarinan kunta.²⁹² Kunnat olivat ensimmäisen maailmansodan vuosina harrastaneet ahkerasti luotonottoa, mutta sisällissodan aikana muuttunut tilanne asetti punaiset kunnat kyseenalaiseen valoon takaisinmaksun kannalta. Erityisesti liikepankit olivat hyvin tarkkoja lainanannossaan eivätkä aivan syyttä. Maaseudun säästöpankit olivat usein kuntien perustamia eikä niillä ollut liikepankkien tavoin mahdollisuutta kieltäytyä luotonannosta. Vaikka halukkuutta olisi ollutkin, niin talletusten vähyys suhteessa halukkaiden nostajien määrään piti huolen lopusta. Sisällissodan aikana 43 kuntaa ottikin lainaa Suomen Pankista ja suuri osa niistä kieltäytyi vastaamasta lainoista sen päätyttyä.²⁹³

Epäselvien lainojen ohella valtauksen aika aiheutti monenlaista muutakin harmia Turun konttorille. Esimerkiksi kaikkia valtauksen aikana myytyjä vekseleitä ei voitu lunastaa.²⁹⁴ Lisäksi kapinallisten aikana avatut tilit osoittautuivat ongelmallisiksi. Konttorin lailliseksi komissaariksi palannut Wegelius kirjoitti Suomen Pankin johtokunnalle:

”Ilmoitamme täten kunnioittaen, että tuon tuostakin esitetään kapinallisen hallinnon aikana täällä avattujen juoksevien tilien vastakirjoja, joittenka mukaan suurempiakin määriä on talletettu, mutta että konttori on kieltäytynyt näille tileille asetettuja shekkejä lunastamasta.”²⁹⁵

Sodan päätyttyä punaisten valtaamat organisaatiot pyysivät Suomen Pankin Turun konttorilta tietoa tileistään. Esimerkiksi 17. huhtikuuta Turun postikonttori pyysi tietoja pano- ja ottotilinsä tilasta saadakseen selkoa vallankumousajan asiainhoidosta.²⁹⁶

Sisällissodan päätyttyä Suomen Pankin Turun konttori sai osansa myös punaisten painamien seteleiden aiheuttamasta hämmingistä. Turun Sanomat uutisoi huhtikuun puolessa välissä, että muutamat pankit ja useat liikkeet olivat Turussa kieltäytyneet ottamasta vastaan punaisten liikkeelle laskemia ”vääriä rahoja”. Uutisessa pyydettiin huomioimaan tämän olevan luonnollista, kun huomioi liikkeessä olevien väärien setelien määrän:

Drättselkammarens i Åbo protokoll för den 19 Februari 1919. Kapina-ajan asiakirjoja, kansio 15, SP.

²⁹² Kapinatilin erikoisluettelot, kansio 5, Kapina-ajan asiakirjoja, SP.

²⁹³ Vennola 1997, 63, 71–72.

²⁹⁴ Suomen Pankin johtokunnan kirje Turun konttorille 18.05.1918. Turun aineisto, kansio 83, SP.

²⁹⁵ Werner Wegeliuksen kirje Suomen Pankin johtokunnalle 27.04.1918. Turun konttorin kiertokirjeet, kansio 873, Turun aineisto, SP.

²⁹⁶ Postitarkastajan kirje Suomen Pankin Turun konttorille, 17.04.1918. Turun aineisto, kansio 83, SP.

”Turun pankkien johtajista ovatkin monet sillä kannalla, että yleistä sekasortoa ei pitäisi lisätä sillä, ettei enää rahakaan kelpaa. Asia jätettäköön siihen asti, kunnes eduskunta, jonka valvonnan alaisena Suomen Pankki on, päättää asiasta. Tänä aikana rajoituttakoon vain siihen että punakaartilaisten rahat joutuvat mitä huolellisimman tarkastuksen alaiseksi.”²⁹⁷

Viikon sisällä tästä lehdet uutisoivat, että Suomen Pankki tulisi lunastamaan markan setelit, jotka tuli jättää sen konttoreihin kuittia vastaan.²⁹⁸

7.4. Vankileiri, Valtiorikosoikeus vai Viipuri?

Suomen Pankin Turun konttorin valtauksen osallistuneiden henkilöiden sodanjälkeisten kohtaloiden selvittäminen oli todellista salapoliisityötä, eivätkä kaikkien vaiheet ole siltikään tiedossani. Tämän luvun henkilöt ovat valikoituneet mukaan heidän jälkeensä jättämän lähdemateriaalin perusteella.

Punaisten virka- ja luottamusmiesten kohtalot vaihtelivat. Useimmiten heitä odotti joko teloitus ilman kunnollista oikeuskäsittelyä tai vankileiri. Sieltä tie saattoi kulkea valtiorikosoikeuteen, mikäli nälkä tai kulkutauti ei ehtinyt ensin. Seuraukset riippuivat usein henkilön asemasta hallinto-organisaatiossa. Esimerkiksi järjestyspäälliköitä sekä kuntien korkeimmissa luottamustoimissa olleita rangaistiin selvästi muita ankarammin. Osa virkamiehistä ja toimihenkilöistä selvisi varoituksella tai toimessa alentamisella. Melko runsaasti oli niitäkin, jotka selvisivät ilman seuraamuksia. Pieni joukko julistettiin kadonneeksi.²⁹⁹

Walter Johan Borgin perhe hajaantui sisällissodan seurauksena. Harald Borg oli kaatunut jo helmikuussa Ahvenanmaalla. W. J. Borg pakeni Turusta Viipurin kautta Venäjälle. Erik Borgin mukaan hän pakeni jo ennen Turun evakuointia, jolloin Erik oli jäänyt hoitamaan isänsä asioita. Viktor Borgin mukaan W. J. Borg poistui Turusta vasta 12. huhtikuuta.³⁰⁰ Suomeen jääneiltä perheenjäseniltä riistettiin Sylvi-Kyllikki Kilven mukaan omaisuus ja koti. Suomen Pankki pyysikin sodan päätyttyä ainakin Uudenmaan läänin maaherraa ryhtymään

²⁹⁷ TS 17.04.1918.

²⁹⁸ TS 21.04.1918; Uusi Aura 21.04.1918.

²⁹⁹ Piilonen, 339–341; Rinta-Tassi 1986, 495; Zetterberg 1995, 27.

³⁰⁰ Akti 24373/Borg, Viktor Willy. VRYO, KA.

toimenpiteisiin Suomen Pankin konttoreiden komissaareina toimineiden henkilöiden omaisuuden takavarikoimiseksi.³⁰¹ Sodan valkoiset voittajat eivät koskaan saaneet Borgia tilille tämän toimista. W. J. Borg mainitaan Valtiorikosasiain tiedusteluosaston lista C:llä titteleinään kauppias, pankinkomissaari sekä punakaartin johtaja. Hän oli valkoisten tietämättä jo kuollut listan julkaisemisen aikoihin.

W. J. Borg kuoli 6. kesäkuuta 1918 vankileirillä Pietarissa.³⁰² Kilpi tarkentaa vielä Borgin kuolleen keuhkotautiin ja mainitsee, että Borg haudattiin Pietarin Mars-kentälle sotilaallisten kunnianosoitusten saattelemana kiitoksena toiminnastaan vallankumouksen hyväksi.³⁰³

Anna Bondestam, jolla on ollut hallussaan W. J. Borgin päiväkirja, vahvistaa tiedon. Bondestaminkaan kirjasta ei silti selviä, mitä Borg vankileirillä teki. Bondestamin mukaan W. J. Borg kuoli petrogradilaisessa sairaalassa. Hän oli saanut kuukausi maasta poistumisensa jälkeen pahan keuhkotulehduksen ja 26. toukokuuta verensyöksyn, jonka seurauksena hän kuoli 11 päivää myöhemmin. Borg oli jo jonkin aikaa tiennyt, ettei hänellä olisi paljoa elinaikaa, mutta maanpakolaisen eristys ja yksinäisyys tekivät hänen lopustaan erityisen synkän. Päiväkirjan perusteella Borgia painoi epä tietoisuus poikiensa kohtalosta. Hän oli huolissaan varsinkin Erikistä, koska tiesi tämän jääneen Lundbergin seuraan. Tiedon W. J. Borgin kuolemasta välitti hänen vaimolleen Ida Borgille Helsingin yliopiston venäjän lehtorin V. Smirnovin vaimo Karin Strindberg, joka oli Borgin tavoin pakoillut miehineen ulkomailla poliittisista syistä. Hän kuvaili samassa kirjeessä Walter Borgin hautajaisia, jotka oli hänenkin mukaansa toimitettu sotilaallisten kunnianosoitusten saattelemina.³⁰⁴ Lenin oli Strindbergin mukaan ollut hyvämuistinen. Karin Strindbergin kautta Walter Borgin päiväkirjamuistiinpanot päättyivät Ida Borgille.³⁰⁵

Erik Borg ammuttiin toukokuussa 1918 Uudellamaalla, Tukkinen mukaan Helsingissä. Erik Borgin viimeiset vaiheet ovat tyypillinen esimerkki hävinneiden historiasta: tarkasta tapahtumien kulusta voi esittää vain arvauksia. Erik Borg julistettiin kuolleeksi vasta 21. huhtikuuta 1988.³⁰⁶

³⁰¹ Kilpi 1967, 70; Uusi Aura 21.05.1918.

³⁰² <<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>> [luettu 09.09.2012]. Kansallisarkiston sotasurmaprojekti; Tukkinen 2005, 23.

³⁰³ Kilpi 1967, 70.

³⁰⁴ Sama sanamuoto viitanee samaan lähteeseen.

³⁰⁵ Bondestam 1968, 347-351.

³⁰⁶ <<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>> [luettu 09.09.2012]. Kansallisarkiston sotasurmaprojekti; Tukkinen 2005, 6,23.

Lehtitietojen perusteella Erik Borg pakeni Turusta kohti Viipuria ennen valkoisten saapumista eräiden merkittävien punaisten turkulaisten kanssa. Joukossa mukana olivat muun muassa miliisipäällikkö William Lundberg sekä Turun piirin vallankumousoikeuden, raha-asiain valiokunnan sekä Turun ja Porin läänin valtuuskunnan jäsen R. V. Österman. Borgin seurue jäi kiinni Myrskylässä, pienessä Uudellamaalla sijaitsevassa kunnassa. Tiellä marssivaa joukkoa oli ammuskeltu, minkä seurauksena he olivat hajaantuneet kahdeksi porukaksi jakaen samalla mukanaan olleet 1 300 000 markkaa. Miehiä jahdanneet valkokaartilaiset olivat kuitenkin nousseet pyörille ja yllättäneet heidät. Lundbergin seurue jäi ensimmäisenä kiinni ja vietiin kuulusteltaviksi. Uuden Auran artikkelin mukaan Lundberg ”osoittautui hyvin hermostuneeksi ja näytti käsittävän asemansa vaarallisuuden”. Hermostuksissaan hän tuli lipsauttaneeksi, että loput miehistä tulisivat esiintymään ennalta sovituilla salanimillä.

Borg joukkoineen esiintyikin väärillä nimillä valkokaartilaiden tullessa juttusille. Kun valkoiset kertoivat tietävänsä nimijuonesta, tunnustivat miehet. Hallussaan olevaa suurta rahasummaa he sanoivat olleensa viemässä Viipuriin kansanvaltuuskunnan määräyksen mukaisesti. Miesten mukana olleiden papereiden perusteella näin ilmeisesti olikin. Viktor Borg kertoi kuulusteluissa Suomen Pankin Turun konttorin rahoista kysyttäessä, että hänen veljensä Erik otti ne haltuunsa yhdessä Lundbergin kanssa punaisten lähtiessä Turusta tavoitteenaan viedä ne Viipuriin.³⁰⁷ Kun nimismies kehotti Borgia pysymään totuudessa kuulustelussa ”tai saattoi tulla henki kyseeseen”, oli Borg vastannut, ettei hän pannut elämälle niin suurta arvoa. Myrskylästä Lundberg sekä hänen seurassaan kiinni jääneet Rafael Suominen ja Tuomas Suojanen vietiin Helsinkiin varatuomari Talaksen kuulusteltaviksi. Loput kiinnijääneet, Erik Borg mukaan lukien, sijoitettiin väliaikaiseen vankilaan työväentalolle ”missä heitä nyt säilytetään viranomaisten enempiä määräyksiä odotellen.”³⁰⁸ Uutinen julkaistiin 8. toukokuuta 1918 ilmestyneessä Uuden Auran numerossa, joten Erik Borg oli ainakin tuolloin vielä hengissä.

Mitä Myrskylän työväentalon ja teloituskomppanian välissä tapahtui? Vai päätyikö Erik Borg edes varsinaisen teloituskomppanian eteen? Erik Borgista ei löydy valtiorikosoikeuden tai valtiorikosylioikeuden aktia, joten hän ei luultavasti ole saanut oikeudenkäyntiä. Erik Borgin nimi mainitaan lokakuussa julkaistussa valtiorikosasiain tiedusteluosaston luettelo C:ssä sekä valtiollisten pakolaisten listassa, joten viranomaiset ovat etsineet Borgia vielä lähes puoli vuotta hänen kuolemansa jälkeen. Tosin luettelon alussa huomautetaan, että: ”Kun aineiston luotettavuutta on ollut vaikea tarkistaa, on joukkoon voinut pujahtaa sellaistenkin henkilöitten

³⁰⁷ Akti 24373/Borg, Viktor Willy. VRYO, KA.

³⁰⁸ Uusi Aura 08.05.1918; Åbo Underrättelser 12.05.1918.

nimiä, jotka ovat vangittuina, ehkäpä jo tuomitutkin.”³⁰⁹ Ehkä Erik Borg pakeni ja kuoli pakomatallaan, sillä luettelo C:n johdannon mukaan siihen on kerätty myös kesän aikana eri vankileireistä karanneiden punaisten nimiä.

Viktor Borgkin pääsi pakenemaan Turusta. Tiedot hänen paostaan, kiinnijäämisestään sekä tuomiostaan perustuvat samaan valtiorikosylioikeuden aktiin. Viktor Borg muisteli kuulustelussa lähtöpäivän tapahtumia:

”11.-12.4. välisenä yönä olivat punaiset kaikki juovuksissa. Turun asemalla ryöstettyä tavaraa kuljetettiin suurella kiireellä juniin. Punaiset ryöstivät Nordforsin (?) väkijuomavaraston. Junissa oli kaikenlaista tavaraa, kuten elintarpeita, telefoonikoneita, kirjoituskoneita automobiileja ym.”

Viktor Borg pakeni Viipurista päivää ennen sen valloitusta junalla Vainikkalaan. Vainikkalan asemalta Borg kulki jalan Haminaan, missä hänet vangittiin.

Viktor Borg tuomittiin valtiorikosoikeudessa 23. heinäkuuta 1918 valtiopetoksesta kymmeneksi vuodeksi kuritushuoneeseen ja olemaan vapautumisensa jälkeen 12 vuotta kansalaisluottamusta vailla. Hän anoi armoa valtiorikosylioikeudelta lähes välittömästi. Tammisaaren sotavankilan johtajan saatekirje, joka sisälsi Viktor Borgin armonanomuksen, oli osoitettu valtiorikosoikeuden 79 osastolle 26. heinäkuuta 1918. Armonanomuksessaan Borg kirjoitti sekaantuneensa sekä Suomen Pankin Turun konttorin että Turun rahatoimikamarin toimintaan isänsä painostuksesta. Borg kirjoitti, että esimerkiksi toimiessaan rahatoimikamarissa hän lähinnä toimeenpani muiden määräämiä maksumääräyksiä. Hän katui ”syvästi ja vilpittömästi” tekojaan ja korosti toimineensa isänsä vaikutusvallan piirissä. Viktor Borg toivoi, että hänen tuomiotaan mietittäisiin uudelleen näiden lieventävien asianhaarojen valossa. Valtiorikosylioikeus lievensi Viktor Borgin tuomiota niin, että tälle tuli kärsittäväksi viisi vuotta kuritushuonetta, jonka jälkeen Borgin tuli olla kahdeksan vuotta vailla kansalaisluottamusta.³¹⁰ Viktor Borg kuoli kuitenkin veljensä Stigin tavoin tuberkuloosiin joitakin vuosia sodan jälkeen.³¹¹

Kustaa Muntila vangittiin huhtikuun puolessa välissä Turussa. Hänet tuomittiin valtiorikosoikeudessa 30. heinäkuuta 1918 valtiopetoksesta neljäksi vuodeksi

³⁰⁹ Valtiorikosasiain tiedusteluosaston luettelo C, 4.

³¹⁰ Akti 24373/Borg, Viktor Willy. VRYO, KA; Päätösnumero 24373, VRYO:n päätöstalot. VRYO, KA.

³¹¹ Bondestam 1968, 351.

kuritushuoneeseen sekä menettämään sen jälkeen kansalaisluottamuksensa kuudeksi vuodeksi. Esikunnan lausunnon mukaan Muntila oli toiminut punaisten rahastonhoitajana ja ollut ”yksi punaisten johtohahmoista paikkakunnalla”. Hänen väitettiin toimineen Suomen Pankin Turun konttorin johtajana O. Pollarikoski nimisen henkilön kanssa. Tämän tiedon valtiorikosoikeus perusti Sosialistin helmikuiseen uutiseen. Muntila anoi armahdusta valtiorikosylioikeudelta elokuussa 1918. Anomuksessaan hän myönsi olleensa rahatoimikamarin ja taksoituslautakunnan jäsen, mutta toimineensa vastoin tahtoaan:

”Turun vallankumouskomitean käskystä tulin rahatoimikamarin palvelukseen vastusteluistani huolimatta. Olisin kernaasti välttänyt ryhtymästä tähän, mutta kun olin Rakennusliike Oy:n palveluksessa, en voinut poistua kaupungista. Ainoastaan vakinaisen toimeni lomassa olin rahatoimikamarilla. Missään johtavassa asemassa kapinallisten piireissä en ole ollut, mikä kyllä voitaisiin todistaa. Minulla on vaimo elätettävänä.”³¹²

Valtiorikosylioikeus hylkäsi Muntilan armonanomuksen ja katsoi 5. syyskuuta 1918 antamassaan päätöksessä, että valtiorikosoikeuden antama tuomio olisi välittömästi pantava täytäntöön.³¹³

Myös tiedot Toimi Kulovaaran sodan jälkeisestä kohtalosta perustuvat hänestä laadittuun aktiin. Opettajan vaimo Toimi Kulovaara vangittiin toukokuun lopussa Turussa ja tuomittiin heinäkuussa valtiorikosoikeudessa avunannosta valtiopetokseen kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen ja olemaan sen jälkeen viisi vuotta kansalaisluottamusta vailla. Armonanomuksessaan valtiorikosylioikeudelle Kulovaara myönsi toimineensa ensin elintarvelautakunnassa ja sitten pankissa, mutta ainoastaan olosuhteiden pakosta ja tietämättömyyttään:

”Asianlaita on seuraava: Erinomaisen kalliin ajan takia olin pakoitettu hankkimaan itselleni tointa. Kun sain kuulla, että täkäläisen elintarvelautakunnan korttikansliassa tarvittiin apulaisia, tarjouduin sinne ja sainkin toimen ylimääräisenä korttien kirjoittajana. Kun minua sittemmin kehoitettiin vaihtamaan tämä toimi täkäläisen Suomen Pankin konttorin vaihtokassan toisen hoitajan toimeen, suostuin tähän ymmärtämättä toimen vaarallisuutta. Toimeni punaisten palveluksessa supistuu siis siihen, että olin virkailijana pankin vaihtokassassa helmikuun 9. päivästä alkaen.”

³¹² Akti 8776/Muntila, Kustaa. VRYO, KA.

³¹³ Päätös numero 8776, VRYO:n päätöstaltiot. VRYO, KA.

Kulovaara kertoi kuulusteluissa, että konttorin päiväkassaa oli hoitanut muuan rouva Hellsten. Kulovaara ilmiantoi Erik Borgin kuulustelussaan; hän kertoi tämän toimineen Suomen Pankin Turun konttorin kirjanpitäjänä.³¹⁴ Valtiorikosylioikeus hylkäsi myös Kulovaaran armonanomuksen.³¹⁵

Sisällissodan päättyminen punaisten häviöön ajoi Allan Walleniuksen maanpakolaiseksi. Turun Sanomat uutisoi 25. huhtikuuta erikoissähkösanomasta, jonka mukaan Wallenius oli karkotettu Norjasta. Norjan hallituksen tunnustettua Vaasan hallituksen se ei voinut ottaa vastaan kansanvaltuuskunnan lähettä. Sähkösanoma päättyi sanoihin ”Vallenius lähetetään Muurmannin rannikolle samalla laivalla, jolla hän oli tullutkin.”³¹⁶ Wallenius kierteli vuoden 1919 alkuun saakka Keski-Euroopassa ja Neuvosto-Venäjäällä asettuen sitten Ruotsiin. Ruotsissa Wallenius tutustui uuteen vaimoonsa erottuaan entisestä vaimostaan Alicesta. Etsivä keskuspoliisi raportoi kirjeessään ulkoasiainministerille Walleniuksen pitäneen Tukholmassa esitelmiä suomalaisesta valkoisesta terroristista. Walleniuksen poistuminen Ruotsista tapahtui Etsivän keskuspoliisin mukaan seuraavalla tavalla:

”Saatujen luotettavien tietojen mukaan on Ruotsissa oleskellut Allan Wallenius Ruotsista moottoriveneellä salakuljettajien mukana saapunut Kökarin saaristoon Ahvenanmaalla ja sieltä lähtenyt Naantaliin sekä sen jälkeen Piikkiöön, mistä oli junalla turkulaisen kommunistipiirisihteerin Hjalmar Mäkisen kanssa matkustanut Helsinkiin ja sieltä edelleen Viroon.”³¹⁷

Wallenius siirtyi 1920-luvun alkupuolella Yhdysvaltoihin, Etsivän Keskuspoliisin mukaan väärennetyllä passilla, ja päätyi 1930-luvun alussa vaimoineen Neuvostoliittoon. Siellä hän toimi muun muassa Moskovon Lenin-opistossa opettajana, ulkomaalaisten oppaana sekä filmiyhtiön johtajana. Wallenius joutui 1930-luvun puolivälissä suomalaispuhdistuksen uhriksi ja sai useamman vuoden vankeustuomion. Hän kuoli joko vuonna 1938 tai 1939. Raoul Palmgren arvelee Walleniuksen kuolleen joko tyfukseen tai paratyfukseen,³¹⁸ joilla viitataan lavantautiin ja pilkkukuumeseen.

Etsivä Keskuspoliisi seurasi Walleniuksen liikkeitä ja kirjeenvaihtoa hyvin yksityiskohtaisesti. Allan Walleniuksesta laaditussa kortissa on runsaasti pikkutarkkoja ja

³¹⁴ Kortti Erik Borgista. VRYOSyA, kansio Aå 23/Bom-Bru. KA; Akti 855/Kulovaara, Toimi. VRYO, KA.

³¹⁵ Päätös numero 855, VRYO:n päätöstaltiot. VRYO, KA.

³¹⁶ TS 25.04.1918.

³¹⁷ Tilannekatsaus 29.10.1921/Allan Valleniuksen kortti 85. EK-Valpo I, kansio 73, KA.

³¹⁸ Palmgren 1966, 33.

pitkästi Walleniuksen omaan kirjeenvaihtoon perustuvia tiedotuksia. Esimerkiksi 12. lokakuuta 1933 päivätty, salaiseksi luokiteltu tiedotus toteaa:

”Allan Wallenius muistaa tämän tästä vanhempiaan Kemiön Kalkkilassa vallankumousaiheisilla kuvakorteilla, joissa hän intelligentillä käsialallaan – nähtävästi isän peruja – antaa pikkutietoja hommistaan. Tänään saapui 7.10.33 Moskovassa postitettu kortti, jonka sisältö on seuraava ---
»³¹⁹

Walleniuksen viimeiset vaiheet olivat kuitenkin ilmeisesti Etsivältä keskuspoliisilta hämärän peitossa, sillä 24. helmikuuta 1939 on annettu seuraava tiedotus: ”Wallenius ollut hiljaa jo toista vuotta ---”³²⁰.

³¹⁹ P.S. tiedotus N.o 700 12.10.1933/ Allan Valleniuksen kortti 85. EK-Valpo I, kansio 73, Valpo, KA.

³¹⁹ Palmgren 1966, 33.

³²⁰ P.S. tiedotus 24.02.1939/Allan Valleniuksen kortti 85. EK-Valpo I, kansio 73, KA.

8. ”Historia on jatkuvaa väittelyä”

Suomen Pankin Turun konttorin valtaaminen oli yksi sivujuonne sisällissodassa. Ensimmäisen maailmansodan aikana Suomessa oli alkanut nousta esiin yhteiskunnallisia epäkohtia ja ristiriitoja, jotka olivat pysyneet pinnan alla normaaliaikoina. Maaliskuussa 1917 Venäjän keisari joutui vallankumouksen myötä luopumaan kruunustaan. Tämä laukaisi Suomessa ketjureaktion ja viimeistään marraskuun suurlakon jälkeen osa sosiaalidemokraateista kannatti avoimesti vallankumousta. Tyytymättömyys johti lopulta poliittisen liikehdinnän kautta tilanteeseen, joka ei ollut enää hallittavissa:

”Ei siis voida sanoa, että Suomen työväestä tsaarinvallan loppupuolella olisi ollut suuria toiveita. Puutteen näännyttämä ja vain ulkonaisen mahdin tyytymättömyytensä pidättämään pakottama; kärsimyksiensä syitä tuntematon, vieläpä tärkeissä kohdin harhaan johdettu; liian vähän isänmaastaan osallinen voidakseen tuntea itsensä siihen sidotuksi; omassa keskuudessaan liian kirjavasti kokoonpantu voidakseen alistua yhteiseen johtoon ja suorittaa yhtenäistä, tietoista työtä; suurimmaksi osaksi liian vaillinaisesti koulutettu ja kykenemätön oikein arvioimaan omat voimansa muiden yhteiskuntaluokkain voimavaroihin verraten; osaksi suorastaan altis epäsosiaalisille vaikutuksille – semmoinen oli se työväenluokka, joka kohta oli astuva johtavaan asemaan.”³²¹

Vuoden 1917 levottomuudet ja kärjistynyt yhteiskunnallinen tilanne loivat pohjaa tammikuussa 1918 puhjennelle ja toukokuuhun asti kestäneelle sisällissodalle. Sisällissodan aikana punaiset valtasivat rintamalinjan punaiselle puolelle jääneet Suomen Pankin konttorit. Tähän heitä ajoivat muun muassa käyttövarojen puute, kykenemättömyys järjestää tulotaloutta sekä mielikuva pankeista koronkiskureina ja suurkapitalismin asian edistäjinä. Suomen Pankista tuli kansanvaltuuskunnan tärkein rahoittaja. Turun konttori oli yksi Suomen Pankin kahdeksasta³²² vallatusta konttorista.

Turussa punaiset ryhtyivät valtaamaan pankkeja 29. tammikuuta hallituksen määräysten mukaisesti. Suomen Pankin konttori vallattiin ensimmäisenä, minkä jälkeen punaiset jatkoivat matkaansa kohti muita Turun pankkeja. Niiden oville asetettiin vahdit eikä yleisöä laskettu sisään säästöpankkeja lukuun ottamatta. Pankkiholvit ja kassakaapit suljettiin ja niiden ovet sinetöitiin. Sinettejä ei ollut lupa avata ennen kuin uusi hallitus määräisi toisin.

³²¹ Wiik 1919, 22.

³²² Luvussa ovat mukana aluekonttorit sekä pääkonttori ja Pietarin konttori.

Suomen Pankin Turun konttorin valtauksista on säilynyt kaksi versiota: valkoinen ja valtaajien. Vaikka kertomuksissa ilmenee ristiriitoja yksityiskohdista, niin kaikki lähteet ovat yksimielisiä siitä, että Suomen Pankin Turun konttori vallattiin 29. tammikuuta punakaartin avustuksella ja ovelle asetettiin vartijat. Pankin henkilökunta kieltäytyi yhteistyötä, mutta väkivaltaan ei turvauduttu puolin eikä toisin. Pankin johtaja Werner Wegelius vietiin toviksi miliisiasemalle kesken valtauksen. Virkamiesyhdistysten keskusliiton hallitus julisti heti vallankaappauksen jälkeen, että keskusvirastot eivät tulisi olemaan missään tekemisissä laittoman hallituksen kanssa. Myös Suomen Pankin virkamiehet, niin pääkonttorissa kuin aluekonttoreissakin, kieltäytyivät pankin johtokunnan tavoin tottelemasta uusia vallanpitäjiä. Suomen Pankin Turun konttori toimikin sisällissodan ajan kansanvaltuuskunnan nimittämän henkilökunnan turvin.

Suomen Pankin Turun konttorin sisällissodan ajan keskeisin henkilö oli ylivoimaisesti kauppias Walter Johan Borg, jonka kansanvaltuuskunnan raha-asiainosasto oli nimittänyt pankin komissaariksi. Konttorissa työskentelivät W. J. Borgin pojat Erik Borg ja Viktor Borg. Pankissa vaikutti todennäköisesti myös Allan Wallenius. Pankissa työskenteli sisällissodan aikana muitakin, mutta Borgeja ja Walleniusta yhdistää se, että he kannattivat avoimesti vallankumousta. Esimerkiksi Toimi Kulovaara sekä kirjanpitäjä Kustaa Muntila kertoivat jälkeinpäin työskennelleensä konttorissa joko pakotettuina tai turvatakseen toimeentulonsa. Muista Suomen Pankin Turun konttorissa sisällissodan aikana työskennelleistä minulla ei ole heidän nimiensä lisäksi mitään tietoja.

Komissaari Borg hoiti Suomen Pankin Turun konttoria hyvin omavaltaisesti ja melko huolimattomasti, mistä hän saikin huomautuksia muun muassa kansanvaltuuskunnan raha-asiainosastolta ja Suomen Pankin johtokunnalta. Konttorin kassa tyhjentyi jo sisällissodan alussa ja rahat olivat sieltä lopussa vielä moneen kertaan tuon jälkeenkin. Turun konttoriin virtasikin suhteellisen paljon rahaa muista Suomen Pankin konttoreista. Siitä huolimatta asiakkaita ja varsinaisia tilitapahtumia kirjattiin melko vähän ja konttorin tavanomaisen pankkitoiminnan volyyymi oli sodan aikana pientä. Sodan supistaman elinkeinoelämän lisäksi yksi toimintaa rajoittanut tekijä oli kierrossa olevan rahan vähyys, josta Turussa kärsittiin. Olosuhteiden sallimissa puitteissa Suomen Pankin Turun konttori tuki kuitenkin parhaansa mukaan paikallisia liikeyrityksiä, kunhan ne eivät olleet vastavallankumouksellisia. Suomen Pankin Turun konttori toimi sisällissodan aikana liikepankin tavoin, sillä lähes kaikki muut pankit pitivät ovensa suljettuina.

Suomen Pankin vallatut aluekonttorit toimivat sisällissodan aikana hyvinkin erilaisissa olosuhteissa. Toisin kuin esimerkiksi Tampereella tai Hämeenlinnassa, Turun konttorin valtaukseen tai toimintaan ei säilyneiden lähteiden perusteella ole liittynyt väkivaltaa tai akuuttia sodan uhkaa. Vaikka vuosi 1917 oli ollut Turussa hyvin levoton ja sisällissodan aikoihin kaupungissa kärsittiin ajoittain jopa nälänhädästä, tilanne oli verraten rauhallinen moneen muuhun paikkakuntaan verrattuna. Turussa tai Turusta ei nimittäin kevättalvella 1918 sodittu. Paikkakunnalla oli merkitystä muunkin kuin sotatilanteen kannalta: Suomen Pankin Turun konttorin valtaajia istui myös punaisen paikallishallinnon elimissä, joten konttorin toiminta kytkeytyi paikkakunnan tapahtumiin henkilösuhteidenkin kautta. Tein tutkielmaa kirjoittaessani sellaisen mielenkiintoisen havainnon, että sisällissodan kuukausina pieni, mutta aktiivinen joukko turkulaisia suomenruotsalaisia piti valtaa käsissään ja puhui avoimesti taloudellisen puolen tärkeydestä vallankumouksessa.

Punaiset pakenivat Turusta huhtikuussa saksalaisten noustua maihin Hangossa. Suomen Pankin Turun konttori jätettiin melkoisen hävityksen valtaan ja sieltä oli viety varojen lisäksi tilikirjat. Suomen Pankin Turun konttorista puuttui ryöstelyn ja kirjanpidon laiminlyömisien seurauksena rahaa kaikkiaan 2 471 773 markkaa, kaikkien konttoreiden keskiarvon ollessa 883 228 markkaa. Konttorin laillinen henkilökunta palasi sodan jälkeen takaisin töihin ja aloitti jälkien siivoamisen. Suomen Pankin Turun konttorin osalta kapinatiliin tehtiin viimeiset merkinnät vasta vuonna 1926. Toisin sanoen sisällissodan aikaisten lainojen, vekseleiden, tilien ynnä muiden epäselvyyksien sekä korvausvaatimusten käsittely kesti kahdeksan vuotta.

Valtaaja poistui Suomen Pankin Turun konttorista huhtikuussa 1918. Niin sanotut pienemmät tekijät Toimi Kulovaara ja Kustaa Muntila otettiin jo keväällä kiinni Turussa ja tuomittiin avunannosta valtiopetokseen. Konttorin komissaari Walter Johan Borg pakeni Viipurin kautta Venäjälle, jossa hän kuoli jo kesäkuussa. Myös W. J. Borgin pojat pakenivat Turusta. Viktor Borg pakeni Viipurin ja Vainikkalan kautta Haminaan, missä hänet vangittiin. Viktor Borg tuomittiin valtiopetoksesta kymmeneksi vuodeksi kuritushuoneeseen, mutta hän kuoli jo joitakin vuosia sodan jälkeen tuberkuloosiin. Erik Borg pakeni Turusta kohti Viipuria, mutta valkoiset yhyttivät hänen seurueensa Myrskylässä Uudellamaalla. Erik Borg jätettiin kuulusteluiden jälkeen Myrskylän työväentalolle odottamaan oikeudenkäyntiä toukokuussa 1918. Oikeuden eteen hän ei koskaan päätenyt, sillä Erik Borg ammuttiin Uudellamaalla toukokuussa 1918. Erik Borgin viimeiset vaiheet ovat hämärän peitossa ja hänet on julistettu kuolleeksi vasta vuonna 1988. Allan Wallenius vietti loput vuotensa maanpakolaisena. Hänen tiensä kulki Norjan, Muurmannin, Keski-Euroopan, Neuvosto-

Venäjä, Ruotsin ja Yhdysvaltojen kautta lopulta 1930-luvulla Neuvostoliittoon. Wallenius joutui 1930-luvun puolivälissä suomalaispuhdistuksen uhriksi ja hän sai useamman vuoden vankeustuomion. Wallenius kuoli vankeudessa 1930-luvun lopulla joko pilkkukuumeeseen tai lavantautiin.

Suomen Pankin Turun konttorin valtaajien kohtalot poikkesivat runsaastikin toisistaan. Koska näiden ihmisten sisällissodan jälkeisten vaiheiden selvittäminen oli hävinneiden historiaa konkreettisimmillaan, olen voinut kirjoittaa heidän vaiheistaan vain sen, minkä lähteet ovat sallineet. Kun ottaa huomion, että kaikki valtaukseseen osallistuneet henkilöt eivät ole edes välttämättä tiedossani, mitään johtopäätöksiä tyypillisestä punaisen pankinvaltaajan kohtalosta ei voine tehdä.

Sisällissota päättyi Suomessa 15. toukokuuta. Sisällissodan katkera muisto kyti kuitenkin vielä pitkään kahtia jakaantuneessa kansakunnassa. Punaisen Suomen Pankin historia päättyi 8. huhtikuuta, kun kansanvaltuuskunta ja sen myötä Suomen Pankin johto pakenivat Viipuriin. Reilut kaksi kuukautta kestänyt ajanjakso kansanvaltuuskunnan alaisena ei jättänyt Suomen Pankin rakenteisiin pysyviä jälkiä. Lakkoon menneiden virkailijoiden tilalle palkatut työntekijät keskittyivät nimittäin puutteellisesta kokemuksestaan ja ammattitaidostaan johtuen vain välttämättömimpien, juoksevien asioiden hoitamiseen. Lopullisen laskelman mukaan Suomen Pankki kärsi sisällissodan ajasta 116,2 miljoonan markan menetykset.³²³ Ensimmäinen maailmansota ja erityisesti sisällissodan aika vaikuttivat Suomen Pankin toimintaan ja suhteisiin valtiovallan kanssa. Myllerrys oli kuitenkin väliaikaista ja pankin toiminta palautui nopeasti ennalleen kevään 1918 jälkeen. Suomen Pankista tuli viimeistään 1920-luvulla moderni keskuspankki.³²⁴

Tutkielmani tulokset suhteutuvat ristiriidattomasti aikaisempiin teorioihin. Varsinainen teoriaosuus puuttuu tutkielman johdannosta, sillä viittaan teoriolla laajasti aikaisempaan tutkimukselliseen viitekehykseen. En ole ainakaan tietoisesti pyrkinyt haastamaan vallitsevia tulkintoja, vaan tuomaan ripauksen uutta tietoa sisällissodan tutkimuskenttään. Tutkielmaa aloitellessani ensimmäisten kahden kuukauden ajan tuntui, ettei aiheestani löytynyt lähdemateriaalia juuri lainkaan. Loppua kohden ongelma muuttui päinvastaiseksi ja erilaisia kiinnostavia sivupolkuja haarautui runsaasti.

³²³ Kuusterä – Tarkka 2011, 441,453.

³²⁴ Vappu Ikosen käsikirjoitus 2012, 21,28.

Todettakoon ennen varsinaisia tutkimusaiheita, että ajallisten resurssien salliessa olisin tutustunut paremmin kolmeen arkistokokoelmaan: Vapaussota-arkiston vapaussotakertomuksiin, Työväenarkistoon sekä eräiden kansanvaltuuskunnan osastojen arkistoihin. Vapaussota-arkiston vapaussotakertomuksia ehdin tutkia vain pintaraapaisun verran. Luettelointi oli tehty paikkakunnittain, joten Suomen Pankin Turun konttoriin liittyvän tiedon löytäminen valtavan materiaalmäärän joukosta olisi lähinnä hakuammuntaa. Tutkielman sivumäärän venyessä jätin Työväen arkiston kokonaan tutkielman ulkopuolelle. Vuoden 1918 jälkeen Suomen sosiaalidemokraattinen puolue keräsi kunnittain tietoja sisällissodan aikaisista väkivaltaisuuksista. Viittaukset näihin tietoihin on luetteloitu kunnittain Työväen arkiston kotisivuilla. Turusta löytyy runsaasti kertomuksia, mutta äkkiseltään mikään niistä ei näytä liittyvän Suomen Pankin Turun konttorin tapahtumiin.

Myös Kansanvaltuuskunnan arkistoon olisi voinut perehtyä loputtoman ajan. Tilasin raha-asiaain osaston papereita kansiokaupalla, enkä silti ehtinyt tutustua kuin osaan niistä. Kansanvaltuuskunnan arkisto on melko puutteellinen ja epäjohdonmukainen ja yhden tutkielman kannalta oleellisen paperin löytäminen saattoi vaatia viidenkymmenen epäolennaisen läpikäymistä. Työasiainosaston papereihin en ehtinyt tutustua lainkaan muiden kokoelmien puolelle eksyneitä yksittäisiä kappaleita lukuun ottamatta. Työasiainosaston arkistoa vaivaavat samat ongelmat kuin kansanvaltuuskunnan muidenkin osastojen, joten en ryhtynyt suunnattomaan seulontatyöhön. Työasiainosastosta olisi voinut löytyä jotakin kiinnostavaa erityisesti Suomen Pankin Turun konttorin ja sisällissodan aikaisen elinkeinoelämän kytköksiä käsittelevään lukuun. Näitä kaikkia arkistoja yhdistää se, että oleellisen tiedon löytäminen olisi ollut täyttä hakuammuntaa, eikä sekään olisi taannut, että ne sisältäisivät mitään tutkielmani kannalta oleellista.

Suomalaisen kirjallisuuden seuran osalta tutustuin ainoastaan Allan Walleniusta koskevaan kirjailijamatrikkeliin. Suomalaisen kirjallisuuden seura on järjestänyt vuonna 1966 keruukilpailun vuosien 1917 ja 1918 tapahtumista, joka olisi ajan salliessa ollut tutustumisen arvoinen kokoelma.

Walter Johan Borg, jota voisi kutsua melkeinpä tutkielmani päähenkilöksi, piti kevään 1918 tapahtumista päiväkirjaa aina kuolemaansa asti. Borgin päiväkirja olisi ollut oikea kultakimpale, mutta se ei ole päätyntä arkistoihin. Olenkin päiväkirjan osalta joutunut tyytymään toisen käden lähteeseen, nimittäin Anna Bondestamin teokseen. Bondestam on saanut päiväkirjamerkinät lainaan 1960-luvulla Carl Sjöholm nimiseltä yksityishenkilöltä, jonka haltuun – tai jonka perikunnan haltuun – ne ovat ilmeisesti jääneet.

Historiantutkimusta kuvaa erityisen hyvin ajatus siitä, että yhden ongelman ratkaiseminen synnyttää uusia ongelmia, jotka vaativat toisenlaista lähestymistapaa. Historiantutkimus on tieteenala, joka ei tunne lopullisia totuuksia. Mitään aukkoja ei täytetä eikä tutkimusaiheita tyhjennetä, vaan uuden näkökulman myötä tutkimuskohdekin muuttuu.³²⁵ Tutkielmaa kirjoittaessani mielessäni heräsi monia uusia kysymyksiä, jotka karkasivat yhä kauemmas tutkielman fokuksesta. Kaikkiin asioihin en ehtinyt perehtyä lainkaan, ja loppujakin valotin Kalelan näkemyksen mukaan vain yhdestä näkökulmasta. Työni avaa siis mahdollisuuksia jatkotutkimukselle.

Olen lähestynyt tutkimuskysymyksiäni sekä laajemmasta että suppeammasta näkökulmasta. Perspektiivin ollessa laajimmillaan olen pyrkinyt kartoittamaan Turun alueen elinkeinoelämän keskeisiä rakenteita ja piirteitä ja kytkemään niitä tutkielmani mielenkiinnon kohteina oleviin ilmiöihin. Suppeimmillaan olen seurannut Suomen Pankin valtauksen osallistuneiden henkilöiden jälkiä aina teloituskomppanian eteen asti. Tapahtumiin osallistuneiden henkilöiden sodanjälkeisten vaiheiden selvittämisessä uskon kolunneeni johtolangat kutakuinkin loppuun asti. Lopullisia totuuksia ei voi koskaan sanoa löytäneensä, mutta epäilen että aiheeseen liittyen löytyy enää täydentäviä tietoja yksityiskohdista.

Turun alueen elinkeinoelämää ja Suomen Pankin Turun konttorin kytköksiin olisi ollut kiinnostavaa syventyä enemmänkin. Myös Suomen Pankin Turun konttorin keskeisten vaikuttajien, kuten johdon ja diskonttokomitean jäsenten ja varajäsenten välisiä suhteita sekä merkitystä konttorin toiminnassa, heidän sosioekonomista asemaansa sekä kytköksiään paikkakunnan elinkeinoelämään voisi selvittää. Olisi ollut mielenkiintoista tarkastella Suomen Pankin Turun konttoria suhteessa muiden paikkakunnalla toimineiden pankkien konttoreihin sekä selvittää tarkemmin, millaisiksi Suomen Pankin aluekonttoreiden toimintamuodot olivat kehittyneet 1910-luvulla. Myös Suomen Pankin Turun konttorin ja Turun kunnallisen raha-asiaintoimikunnan kytköksiä olisi ollut kiinnostavaa tarkastella syvemmin. Tämä olisi vaatinut melkoista perehtymistä ainakin Rahatoimikamarin arkistoon, joka sijaitsee Turun kaupunginarkistossa. Tosin helmi-maaliskuussa 1918 on pidetty vain yksi kokous. Jo mainitsemani työasiainosaston arkiston avulla olisi voinut saada lisää tietoa siitä, millä tavoilla ja perusteella tiettyjä teollisuusliikkeitä tuettiin ja millaisia kontrollointikeinoja tähän tukeen sisältyi. Punaisen Suomen rahankäyttöä olisi ollut kiinnostavaa peilata senkin kautta, miten valkoinen Suomi rahoitti toimintansa sisällissodan aikana ja miten sota kosketti valkoisen Suomen puolelle jääneitä Suomen Pankin konttoreita.

³²⁵ Kalela 2000, 238–239.

Alankomaalainen historiantutkija Pieter Geyl on todennut historian olevan jatkuvaa väittelyä. Jokainen uusi tulkinta joutuu ottamaan totena suuren määrän aikaisempia tutkimustuloksia, mikä edellyttää uuden tulkinnan yhteensovittamista vanhojen kanssa. Nämä tutkimustulokset hyväksytään kiistattomiksi, kunnes toisin osoitetaan. Uudet tulkinnat johtuvat harvoin siitä, että kritiikin kohteeksi joutuneet tutkijat olisivat olleet väärässä. Historiantutkimusta vievät väittelyn merkityksessä ennen kaikkea uudet näkökulmat. Historiantutkimus tulisi ymmärtää alati jatkuvaksi prosessiksi, jossa tutkimuksen kohde jäsennetään aina vain uudella tavalla. Tutkimuskohteen kanssa käytävän dialogin teemat ovat siis jatkuvassa muutoksen tilassa.³²⁶

Sisällissota aiheena kirvoittaa aina vain uusia tutkimuksia. Tästä kertoo jo se, että olen tutkielmassa hyödyntänyt sisällissotaan liittyvää kirjallisuutta lähes sadan vuoden ajalta: vanhin käyttämäni teoksista on vuodelta 1918 ja uusin ilmestyi vain pari kuukautta ennen tutkielman palauttamista syksyllä 2012. Itse tapahtumien kulusta tuskin enää kiistellään, mutta uusia tulkintoja esitetään sitäkin enemmän. Sisällissotaan liittyviä tutkimusaiheita riittänee vielä seuraavillekin tutkijasukupolville, sillä tutkija käy dialogia aiheensa kanssa ja tarkastelee sitä aina omasta ajastaan käsin. Näin ollen tutkimuksen kohdekin näyttäytyy aina uudenlaisena. Kalelankin mukaan jokaisella sukupolvella on omat kysymyksensä ja siksi jokainen sukupolvi myös kirjoittaa historian uudelleen.³²⁷ Väittely jatkukoon.

³²⁶ Kalela 2000, 236–237.

³²⁷ Kalela 2000, 157.

Lähdeluettelo

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Etsivän keskuspoliisin ja Valtiollisen poliisin arkisto (Ek-Valpo I)

Suomen Kansanvaltuuskunnan Raha-asiaosaston arkisto (SKV/RO)

Valtiorikosylioikeus (VRYO) ja Valtiorikosoikeudet (VRO)

- aktit
- tuomioluettelot

Valtiorikosoikeuksien syyttäjistö (VROSyA)

Arkistolaitoksen tietokannat

Suomen sotasurmat 1914-1922. Vuosina 1914-1922 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto.

<<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>> [luettu 01.04.2012]

Valtiorikosoikeudet ja Valtiorikosylioikeus.

<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiorikosoikeudet_ja_valtiorikosylioikeus> [luettu 22.04.2012]

Valtiorikosoikeuksien syyttäjistö.

<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiorikosoikeuksien_syyttajisto> [luettu 22.04.2012]

Suomen Pankin arkisto (SP), Helsinki

Kapina-ajan asiakirjoja

Pankkivaltuusmiesten pöytäkirjat

Turun konttorin aineisto.

Turun maakunta-arkisto, Turku

Turun aakkoselliset rippikirjat (MF TP18 vuodet 1893-1902)

Lähdejulkaisut

Palmén, E. G., Ståhlberg, K. J. *Kertomus eduskunnan Pankkivaliokunnalle Suomen Pankista 1918 vuoden kapinan aikana*. Suomen Pankki, Helsinki 1918.

Valtiorikosasiain tiedusteluosaston luettelo C. Luettelo vaarallisimmista, vielä toistaiseksi vapaalla jalalla olevista ja kesän aikana eri vankileireistä karanneista kapinallisista suojeluskuntien esikunnille ja maan kaikille poliisiviranomaisille jaettavaksi. Helsinki 1918.

Sanomalehdet

Arbetet 1918

Kansan Lehti 1918

Sosialisti 1918

Turun Lehti 1918

Turun Sanomat 1918 (TS)

Työmies 1918

Uusi Aura 1918

Åbo Underrättelser 1918

Hakuteokset ja matriikkelit

Kotimaisen teollisuuden albumi. Helsinki 1913.

Suomen valtiokalenteri vuodelle 1917. Helsinki 1916.

Suomen kirjailijat. Julkaisija: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Hakusana: Wallenius, Allan Kurt Adolf.

<<http://dbgw.finlit.fi/matr/tiedot.php?id=7219>>

Kirjallisuus

Tutkimukset ja muu kirjallisuus

Bondestam, Anna. *Arbetet. En tidning i Åbo på 1910-talet och människorna kring den*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki 1968.

Carr, E. H. *Mitä historia on*. Otava, Helsinki 1963.

- Haapala, Pertti. *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914-1920*. Painatuskeskus, Helsinki 1995.
- Haapala, Pertti. 'Yksi vai monta totuutta.' Artikkeliteoksessa *Historiallinen aikakauskirja* 2/1993.
- Harmaja, Leo. *Maailmansodan vaikutus Suomen taloudelliseen kehitykseen*. WSOY, Helsinki 1940.
- Hakala, Anu. *Housukaartilaiset. Maarian punakaartin naiskomppania Suomen sisällissodassa*. Like/ Suomen rauhanpuolustajat, Jyväskylä 2006.
- Heikkonen, Esko & Ojakoski, Matti & Väisänen, Jaakko. *Suomen historian käännekohtia*. Werner Söderström osakeyhtiö, Jyväskylä 2003.
- Hietala, Marjatta. 'Mitä tutkia ja miten?' Artikkeliteoksessa *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Toim. Autio, Sari. Katajala-Peltolaa, Sari. Vuolanto, Ville. Vastapaino, Tampere 2001.
- Holmquist, Ewald K. *Turun rahatoimikamari 1875 – 1925*. Turun rahatoimikamari, Turku 1925.
- Jokela, Arto. *Parempaan maailmaan rakentajat. Turun sosiaalidemokraattisen Kunnallisjärjestön historia 1906 – 1996*. Turun sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö, Turku 1999.
- Jutikkala, Eino. 'Jälleenrakentamisesta Suomen itsenäistymiseen.' Artikkeliteoksessa *Turun seitsemän vuosisataa*. Toim. Kuparinen, Eero. Turun historiallinen yhdistys, Turku 1984.
- Jutikkala, Eino. *Turun kaupungin historia 1856 – 1917*. Ensimmäinen nide. Turun sanomalehti ja kirjapaino osakeyhtiö, Turku 1957.
- Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kalela, Jorma. 'Suomi ja eurooppalainen vallankumousvaihe.' Artikkeliteoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Toim. Perna, Ville. Niemi, Mari, K. Edita, Helsinki 2005.
- Katara, Lauri. *Turun liikemiesyhdistys 1906 – 1956*. Turun liikemiesyhdistys, Turku 1956.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki. *Lenin ja suomalaiset*. Tammi, Helsinki 1967.
- Kuusterä, Antti. 'Pankit kansanliikettä vai yritystoimintaa.' Artikkeliteoksessa *Pankkikriisit, talous ja ihminen*. Toim. Kuusterä, Antti. Westermarck, Harri. Yliopistopaino, Helsinki 1996.
- Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha. *Suomen Pankki 200 vuotta. Keisarin kassasta keskuspankiksi I*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2011.
- Lappalainen, Jussi T. *Punakaartin sota I. Punaisen Suomen historia 1918*. Opetusministeriö, Helsinki 1981.
- Markkola, Pirjo. 'Lähdekritiikki – niin hiljaista ettei sitä huomaa.' Artikkeliteoksessa *Tutkijan kirja*. Toim. Kinnunen, Merja. Lempiäinen, Kirsti. Löytty, Olli. Vastapaino, Tampere 2008.

Palmgren, Raoul. *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus II*. WSOY, Porvoo 1966.

Piilonen, Juhani. *Vallankumous kunnallishallinnossa*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1982.

Pipping, Hugo E. *Kultakannan turvissa. Suomen Pankki 1878- 1914*. Suomen Pankki, Helsinki 1969.

Pipping, Hugo E. *Paperiruplasta kultamarkkaan. Suomen Pankki 1811-1877*. Suomen Pankki, Helsinki 1961.

Pipping, Hugo E. *Sata vuotta pankkitoimintaa: Suomen yhdyspankki 1862-1919*. Pohjoismaiden yhdyspankki, Helsinki 1962.

Rinta-Tassi, Osmo. *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena*. Opetusministeriö, Helsinki 1986.

Sata vuotta pankkitoimintaa. Rahamuseon näyttelyn esitemateriaali. Tekijän hallussa.

Suomen Pankin virkailijakunta 1811-1967. Suomen Pankin virkailijayhdistys r.y:n 50-vuotisjuhla-julkaisu. Toim. Jääskeläinen, Mauno. Suomen Pankin virkailijayhdistys, Helsinki 1967.

Tanner, Väinö. *Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheineen ja jälkiselvittelyineen*. Tammi, Helsinki 1957.

Teräs, Kari. *Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden säätely Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle*. Grafia Oy, Turku 1995.

Tommila, Päiviö. *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. Werner Söderström, Porvoo 1989.

Torsti, Pilvi. *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus, Tampere 2012.

Tudeer, A. E., *Suomen Pankki 1912-1936*. Valtioneuvosto, Helsinki 1936.

Tukkinen, Tauno. *Naiskomppanian tuho. Turun punaisten henkilötappiot 1918*. Tauno Tukkinen, Karjalohja 2005.

Uusitalo, Sinikka. *Turku keväällä 1918*. Turun yliopiston Suomen historian laitoksen erikoispainosarja X. 1971.

Uusitalo, Sinikka. 'Turku Suomen itsenäistymisestä vuoteen 1950.' Artikkelit teoksessa *Turun seitsemän vuosisataa*. Toim. Kuparinen, Eero. Turun historiallinen yhdistys, Turku 1984.

Uusitalo, Sinikka. *Turun kaupungin historia 1918-1970*. Toinen nide. Turun kaupunki, Turku 1982.

Wiik, Karl H. *Kovan kokemuksen opetuksia. Sananen Suomen työväelle*. Kansanvalta, Helsinki 1919.

Ylikangas, Heikki. 'Sisällissota.' *Historiallinen Aikakauskirja (HAik)* 2/1993.

Zetterberg, Seppo. *Itsenäisen Suomen historia*. Otava, Keuruu 1995.

Opinnäytteet

Ahoniemi, Vesa. *Kapinan keskellä. K. J. Jokisalo Suomen Pankin Tampereen konttorin punaisena komissaarina*. Historian proseminariesitelmä. Tampereen yliopisto 2010.

Vennola, Paula. *Kansanvaltuuskunnan rahapolitiikka*. Taloustieteen Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto 1997.